

VERHANDELING

OVER

DE TYPHUS,

WELKE, IN DEN VELDTOGT VAN 1815, BIJ HET 1ste ARMÉE-KORPS DER NEDERLANDSCHE ARMÉE HEERSCHTE;

ALS MEDE OMTRENT

DE VERSCHIJNSELEN EN GENEESWIJZE

EENER ZIEKTE VEROORZAAKT NA VOORAFGEGANE ZWARE ZIEKTEN DOOR AFWIJKINGEN IN DE DIËET:

BENEVENS

EENE WAARNEMING

OVER

DE TETANUS,

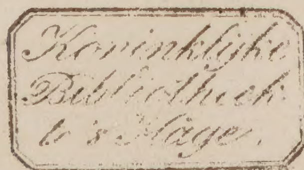
DOOR

DOCTOR BECKERS,
OFFICIER VAN GEZONDHEID DER 1ste KLASSE.

Morbi oriuntur partim ex vivendi ratione, partim vero ex ſpiritu, quem introducendo vivimus.

HIPPOCRATES *de natura hominis.*

TE UTRECHT,
BIJ S. ALTER, 1818.

VOORBERIGT.

Wij zien uit de Jaarboeken der Militaire Geneeskunde, dat te allen tijde zekere ziekten de onaffcheidelijke gevolgen van de bijeenzameling van troepen waren, en zich voornamelijk gedurende en tegen het einde van veldtogten vertoonden. Deze zich over een groot aantal menfchen uitbreidende ziekten, *Epidemien*, zoo verfchillend als de tijden, landen en volken, waar zij heerschten, droegen ook duidelijk den ftempel der verfcheidenheden, die deze alsdan kenfchetsten. Om deze reden maakten de Militaire Geneesheeren der verfchillende Natien het zich tot eenen aangenamen pligt, dewijl de verfchillendheid deszelven ziekte-vorms ook iets bijzonders in deszelfs geneeswijze veronderftelt, het tafereel der heerfchende *epidemie* daartefteilen. Steunende op dezelfde gronden, wage ik het hier, dewijl ik het beste in de gelegenheid was, de ziekte, die ook gedurende de veldtogt van 1815 onder het 1fte

Armée-korps der Nederlandſche Armée heerschte, deels *gebivouacqueerd*, deels *gecantonneerd* om Frankrijks hoofdſtad, te beſchrijven; het is die zoo verwoestende ziekte de *Typhus*, *Oorlogspest*, welke zoo veel dappere krijgslieden ten grave voert.

Zekerlijk werd ik toevallig bij de aankomst van ons 1ſte Armée-korps op het *bivouac* in het bosch van *Bologne* met de oprigting van deszelfs hospitaal in het *Abattoire du Roule* in de voorſtad *Saint Honoré* en met het toezigt over den genees- en heelkundigen dienst in hetzelve belast. De Heer Doctor DENEUFBOURG en de Heer SCHAURICH, Officieren van gezondheid der 1ſte Klasſe, werden mij ter onſteuning in deze moeijelijke taak toegevoegd; het zij mij hier geoorloofd hun openlijk mijne ware hoogachting en mijnen diepſten dank te betuigen voor den goeden raad, dien zij mij dikwerf aan het ziekbed, ten voordeele der lijdende menschheid, mededeelden, en de opregte vriendſchap met welke zij mij in zulk een hagchelijk oogenblik vereerden. Na de opbreking van ons hospitaal te Parijs, in de maand van Junij 1816, had ik reeds de eer den Hoog Edelen Geſtrengen en Hooggeleerden Heer BRUGMANS, Inſpecteur-Generaal van den geneeskundigen dienst der Land-

Land- en Zeemagt enz., die zich perſoonlijk door zijne gedane Inſpectie van het heerſchende ziekte-karakter overtuigd had, deze verhandeling aan te bieden.

Thans wederom belast met den Militairen geneeskundigen dienst van het hospitaal voor het Kamp bij Zeist, en vele Officieren van gezondheid, welke bij ons hospitaal te Parijs gediend hebben, zich bij de Korpſen bevindende, die het gezegde Kamp zullen uitmaken, zoo oordeele ik het bij deze gelegenheid niet ongepast, deze verhandeling uit te geven; te meer daar mij, onlangs, zoo als aan eenige andere Officieren van gezondheid bij des Rijks hospitalen eene verhandeling getiteld: *Mémoire ſur la fièvre inflammatoire typhoide*, geſchreven door den Ridder Kluyskens, Eerſte Officier van gezondheid bij de Armée en buitengewone Profesſor aan de Hooge-School te Gend, van hooger hand toegezonden werd, waarin de ſchrijver met *aderlaten* en het toedienen van eene *mixtura ammoniæ acetatæ cum oxymelle* wonderen ſchijnt te doen. Het is immers niets nieuws, dat het karakter bij heerſchende *typhus epidemien* het *aderlaten*, in het eerſte tijdperk der ziekte, bij ſommige geſtellen vorderde, en dit is alsdan waarſchijnlijk in de *medegedeelde typhus*

aangetoond geweest; want wij weten, dat de *oorſpronkelijke typhus* met het ganſche karakter der zwakte verbonden is, en dat hoemeer dezelve zich door voortplanting op andere *gezonde individuen* van haren eerſten aard van ontſtaan verwijdert, des te meer een ontſtekingachtig karakter aanneemt; en voornamelijk wanneer zij teffens als *regelmatige typhus* verſcheen. Het is nu op deze veronderſtelling, gelijk de ondervinding ook allezins den opmerkzamen waarnemer leert, dat ik niet begrijp, hoe de ſchrijver het *aderlaten* zoo onbepaald kan aanraden en deze geneeswijze in zijne hospitaals-praktijk zoo algemeen durft uitoefenen. Ik zelf ben zeer naauw bekend met de oorzaken, door welker invloed zich de *typhus* bij vele *individuen* ontwikkelde, waarvan ik ſlechts eenige weinige behandelde; doch tot welke klasſe zekerlijk het grootſte aantal behooren, die in des ſchrijvers Militaire hospitaal als zoodanig behandeld werden. De lijders, die ik hier bedoele, zijn de gevangene Militairen in het gevangenhuis te Brugge, alwaar ik tot de maand Augustus, 1817, met het toezigt over den geneeskundigen dienst van het garnizoen belast was. Vele dezer ongelukkigen leidden, onder de zamenwerking der *phyſiſche* en *pſychiſche*

na-

nadeelige invloeden, een ellendig leven. *Zij* leefden flechts van een gemeen plantaardig voedfel en water; ademden eene in dien graad verdorvene lucht in, zoo dat men het naauwelijks bij eene vochtige warme dampkringslucht in den binnenhof, waar door de plaatfelijke inrigting van het locaal geene luchttogt zonder te doene veranderingen plaats kon hebben, weinige oogenblikken onder hen konde uithouden; de gevangenen hadden verfletene hemden aan, waren zonder koufen, liepen grootendeels bijna barrevoets; eenige waren zonder bovenkleederen, alle fliepen in zeer kleine hokken op ftroo van vuile, morfige muren omgeven; kommer, angst, zorg, verdriet, het verlangen naar het oogenblik van verhoord te worden; want ik heb onder hen verfcheidene, die federt maanden zoo van het een gevangenhuis naar het ander waren rondgevoerd zonder nog tot verhooring te zijn gekomen, aangetroffen; zelfs was er een die reeds federt negentien maanden aan deze nadeelige oorzaken blootgefteld was geweest. Hoe is het nu mogelijk, dat onder voornoemde oorzaken de *typhus* zich in deze zwarte holen van *Calcutta* met zoo een ontftekingachtig karakter ontwikkelde, dat men bij de lijders, daaraan overleden, onder de zie-

kelijke ontaardingen zelfs *des foyers de pus dans le cerveau* ontdekte? ik weet zeer wel, dat bij gezonde voorwerpen door zulke nederdrukkende hartstogten eene herſen ontſteking volgen kan, en betreur eenen vriend, die, toen hem in 1813 de tijding gebragt werd, dat hij als loteling moest opkomen, van dat zelve oogenblik door kommer, zorg en angst aangetast, den zesden dag daarop te Maastricht aan eene ontſteking der herſenen overleed. In dit geval waren zekerlijk *aderlatingen* noodzakelijk geweest; doch of deze middelen bij bovengenoemde zieken zonder de geneeswijze naar de voorkomende individualiteiten derzelve en des ziekte-karakters te wijzigen, zoo algemeen voorgeſchreven, en de gevolgen als *des foyers de pus dans le cerveau* door geen andere middelen voor te komen waren; blijkt ons geenszins uit deze verhandeling.

De Heer Kluyskens, terwijl hij zoo veel over het *aderlaten* ſpreekt, en de heelkundige *Annalen* der Militaire hospitalen in de Nederlanden over het goed gevolg van het *aderlaten* met eenige gelukkige waarnemingen over dit onderwerp vereeren wil, ſchijnt ons alle zekerlijk nog voor *oude phlébotomisten* te houden, zelfs voor zoo onervaren in de geſchiedenis

der

der *phlébotomie*, dat hij ons zijne *nouvelle espèce de ſaignée de l'artère temporale*, die men immers reeds in de oudſte handboeken over het *aderlaten* beſchreven vindt, als eene nieuwe waarneming op wil dringen; daarenboven zoude men er nog moeten uit opmaken, dat hij ons zoo onbekend in de ontleedkunde veronderſtelt, dat wij zouden meenen, dat door dezen aard van *aderlaten* het herſengeſtel op den kortſten en onmiddelijkſten weg van zijne opgezetheid van bloed bevrijd werd. Het komt ons *oude phlébotomisten* voor, dat men om tot dit oogmerk te geraken veel beter zouden doen, ruime en herhaalde *aderlatingen* aan de buitenſte ſtrotader te ondernemen, die zeer dikwerf door eenen tak met de inwendige ſtrotader nabij derzelver oorſprong in verbinding ſtaat, waardoor men alsdan onwederſprekelijk op den kortſten en onmiddelijkſten weg de opzetting van het vaatgeſtel der herſenen verminderen en de ontſteking insgelijks even zoo zeer onderdrukken zoude. Ingevalle men hier nog veronderſtellen mogte, de ſchrijver vermeend waarſchijnlijk, dat, als gedurende het bloed uit de ſlagader der ſlapen ſtroomt, er dan door de ſtrotſlagader der herſenen eene geringere hoeveelheid bloeds naar het vaatgeſtel derzelven zou worden gevoerd,

 dan

dan zoude dit slechts voor weinige oogenblikken kunnen zijn; trouwens, dat het hoogst waarschijnlijk zij, dat de prikkeling des hersengestels ook eene sterkere toestrooming van bloed door de inwendige strotslagader veronderstelt, en door het aanteleggene verband eene nadeeligere bloedophooping te vreezen zij. Of, wil misschien de Heer KLUYSKENS zijne spoedige werking aan het aftappen van het *slagaderlijk bloed* toeschrijven, zoo ligt, immers, deze werking alleen in deszelfs *hoedanigheid*, en in deze veronderstelling wordt ons hierdoor wederom niets nieuws medegedeeld; het is eene bekende oude daadzaak, dat men reeds lang van deze *artériotomie* bij ontsteking der hersenen, oogontsteking en andere ziekten gebruik maakte.

Nu zal men zekerlijk ook voortaan alle zieken, in navolging van den Heer KLUYSKENS, behebt met ontstekingachtige aandoeningen bij det *aderlaten* in eene verticale houding plaatsen, om op deze wijze door de veroorzaakte flaauwten een te groot verlies van bloed voor te komen. O! welk eene gelukkige wijze bij het *gewone aderlaten* in de *typhus*. Heeft dan de schrijver nooit met ons waargenomen bij het *aderlaten* der *ophthalmisten*, dat, offchoon door de voorkomende flaauwten in eene *ophthalmia* in-

interna idiopatica, eerst tot den graad van *taraxis* uitgebeeld, wanneer de lijder tot zich zelven kwam, het zienvermogen wel terug bekomen had, en de algemeen roodopgeſpuitte *conjunctiva* en *ſclerotica* wederom hare natuurlijke kleur daarſtelden, dit maar ſlechts voor weinige oogenblikken was, en de vermindering der pijnen aan het verlies van bloed; maar geenszins als gevolg der flaauwten dient beſchouwd te worden.

Waarlijk zulk eene algemeen voorgedragene Geneeswijze, *nieuw* uitgevondene Manier van *aderlaten*, en op zulke *opmerkzame waarnemingen* ſteunende Methoden ontbraken nog aan de *Annalen* der Militaire hospitalen in de Nederlanden, ten einde aan onze Naburen te doen zien, tot welk een ſtandpunt de geneeskundige dienst bij dezelve daardoor verheven werd.

Uit de genoemde *geneeskundige* verhandeling, welke in der haast ſchijnt vervaardigd te zijn, zoude men naauwelijks dien man herkennen, aan wien toch onze Militaire *heelkunde* eene opregte hulde moet toebrengen; en indien de Heer Kluyskens onze *Annalen* als Eerſte Officier van gezondheid bij de armée met *heelkundige* waarnemingen, waaraan het Zijn Wel Edele Geſtrenge in zijne uitgeſtrekte praktijk niet ontbreekt,

ge-

geliefde te verrijken; zoo mogen wij ſubalterne Officieren van gezondheid ons reeds vooruit met alle regt daarop verheugen.

In een ander werkje, zijnde eene verzameling van waarnemingen: *Obſervations ſur la fièvre adynamique par le docteur* J. R. L. KERCKHOFFS, *Officier de ſanté en Chef de l'hopital militaire et de la garniſon d'Anvers &c. &c.* (de ſchrijver vergeve mij, dat ik hier niet zijne geheele Titelatur opgeve,) hetwelk mij toevallig in handen viel, las ik met de grootſte verwondering, de ſchrijver de *adynamiſche* en *atactiſche* koortſen voor dezelve houdende, en aanhalende zijne waarnemingen gedurende de veldtogten van 1812 en 1813, waar de *typhus* op het vreesſelijkſte woedde, dat deze man niet beter bekend is met de geſchiedenis der geneeskundige behandeling der *typhus*, gedurende en na deze veldtogten. Welk Geneesheer weet niet, dat de *typhus*, die van de oevers der *Niemen* over de *Elbe* en den *Rijn* gevoerd werd, hoe meer zij zich van het ſchouwtooneel des oorlogs en van de Militaire landſtraten door beſmetting op andere gezonde voorwerpen verſpreidde, *regelmatiger* werd, en het *adynamisch* karakter met een wezenlijk *ontſtekingachtig* karakter in het eerſte tijdperk der ziekte verwiſſel-

ſelde, en dat in dit tijdperk beroemde en in de geleerde wereld bekende Praktiſche Geneesheeren de *verzwakkende geneeswijze*, *methodus antiphlogistica*, naar de voorkomende individualiteiten met een gelukkig gevolg wisten uitteoefenen. Hij durft dus, naar zijne meening, beweren, dat de *verſterkende geneeswijze*, *traitement corroborant*, de eenige *ware* in de bovengenoemde ziekten is; het verwondert mij niet weinig, dat een man, die zoo zeer van den Hippocratiſchen waarnemings-geest, zoo als uit zijne werken blijkt, ſchijnt doordrongen te zijn, nooit waargenomen heeft, dat de *typhus* bij ſommige *epidemiſche geſteldheden*, en bij ſommige *individuele geſtellen*, in het eerſte tijdperk, niet alleen het ontſtekingachtig karakter bezit, maar ook dat door eene *verzwakkende geneeswijze*, in dit eerſte tijdperk, naar dezelfde voorwaarde gewijzigd, bij eene doelmatige *opwekkende* of *verſterkende geneeswijze*, *methodus excitans ſive roborans*, des tweeden tijdperks, de ziekte tot eene gelukkige ſcheiding kwam. Even zoo zeer verwondere ik mij, dat die man ook niet met den Hippocratiſchen geest van beſcheidenheid en voorzigtigheid bezield is, dat, wanneer hij zelf juist niet perſoonlijk daarvan zich overtuigd heeft, echter niet gelieft te veronderſtellen, dat

zulks

zulks mogelijk zij; dan, wat zeg ik? immers toont de Manier van voorſchrijven van den Heer KERCKSHOFFS genoeg deszelfs voorzigtigheid aan, wanneer hij ſlechts voor *des excitans diffuſibles* de *pulpa tamarindorum* (*) en het *acet. ammon. liquid.*, gerangſchikt tusſchen den *Kamfer* en de *flores Arnicæ*, in de hoeveelheid van *twee drachmen* in een drankje van tien oncen voorſchrijft (†), en om het uur eene halve once gebruiken laat.

De Heer KERCKHOFFS laat alzoo bij de *adynamiſche* koorts in den veldtogt van 1812 en 1813 het *acet. ammon. liquid.* als *excitant* tot *twee drachmen* in de vierentwintig uren toedienen, en het voorſchrift van den Heer KLUYSKENS bij de *fièvre inflammatoire typhoide* in 1817 bepaalt het tot *vier oncen*; waartoe ſomtijds nog een *repetatur* benoodigd was. Welk eene ontzaggelijke omwenteling ſedert dien tijd in de krachten der artſenijmiddelen!!!

Hoe verward moeten door zulke algemeene en

(*) Obſervations ſur la fièvre adynamique, Anvers 1818. pag. 10.

(†) Obſervations medicales, faites pendant les campagnes de Ruſſie, en 1812 et d'Allemagne 1813. Maastricht 1814. pag. 182.

en eenzijdig aangegevene geneeswijzen de Officieren van gezondheid der 2de Klasse niet geraken, die meestal geen aan Hooge-scholen wetenschappelijk gevormde Geneesheeren zijn, en op het gezag zulker algemeen aangegevene geneeswijze, blindelings steunende, dezelve in den letterlijken zin uitoefenen, omdat het hun niet geleerd wordt, deze naar de voorkomende individualiteiten te wijzigen; voor wie het overigens jammer is, dat er bij ons geen *Charité* of *Josephinsche Akademie* bestaat, om uit dezelve *nuttigere* leden voor den staat te kunnen vormen.

Laat ons dus nooit zoo eenzijdig handelen! verplaatsen wij ons een oogenblik in het midden onzer ambtgenooten, zoo zullen wij onder hen Geneesheeren aantreffen, die reeds sedert vele jaren ons vaderland wezenlijke diensten bewezen hebben; die, wanneer zij in gelukkiger omstandigheden verkeerden, ons, jongere Geneesheeren, zekerlijk reeds lang door schriften zouden geleerd hebben, hoe zij dikwerf naar het verschillend karakter der *epidemien* en der *individuele gestellen* in hetzelfde tijdperk der ziekte van eene verschillende geneeswijze zich gelukkig wisten te bedienen; volgen wij derhalve nimmer eene zoo eenzijdige geneeswijze; volgen

gen wij liever het voorbeeld der wetenſchappelijk-gevormde Praktiſche Geneesheeren, en wijzigen wij onze behandeling naar rijpelijke overweging en naar voortkomende individualiteiten, en wij zullen allen voor het welzijn onzer landgenooten, voor brave krijgslieden, werken.

Zoo mijne ſchrijfwijze niet aan de zuiverheid der Nederlandſche taal mogte beantwoorden, gelieve men mij dan in deze of gene uitdrukking, welke in andere talen gevonden worden, te verſchoonen, en te gelooven, dat alleen de zucht om anderen tot nut te zijn, het eenig doelwit van dit werkje is; en ik mij gelukkig zal rekenen mijnen tijd hiertoe beſteed te hebben; voorts, indien mijn geringe arbeid de goedkeuring van deskundigen mogte wegdragen, zal mij dit aanſporen, in het vervolg, mijne waarnemingen in het vak der genees- en heelkunde, het publiek medetedeelen.

VER-

ALGEMEEN ZIEKEN-RAPPORT

DER LIJDERS, WELKE SEDERT DEN 13 JULIJ 1815 TOT DEN 23 DECEMBER IN HET HOSPITAAL VOOR HET 1ste ARMÉE-KORPS OPGENOMEN ZIJN, EN GEDEELTELIJK NOG TOT DEN 13 JUNIJ 1816 IN HETZELVE BEHANDELD WERDEN.

	Benaming der Korpsen.	Ingekomen.	Uitgegaan.	Overleden.
Groote-staf.	Generale Staf	1	1	-
	Administratie bij de Armée	1	1	-
	Officiers van gezondheid	5	5	-
	Korps Guides	7	7	-
	Korps Marée Chaussée	3	3	-
	Brunswijksche Troepen	23	22	1
Kleine-staf.	Mindere Bedienden der Ambulancen	8	8	-
	Slagters en Bakkers der Armée	2	2	-
	Arrestanten	7	7	-
2de Divisie.	2de Bataillon Infanterie van Ligne.	54	52	1
	7de idem idem idem	56	49	7
	27ste idem idem Jagers	78	76	2
	2de idem Artillerie van Ligne	11	9	1
	Regiment Oranje Nassau	238	220	18
	5de Bataillon Infanterie Nationale Militie	6	6	-
	8ste idem idem idem	41	40	1
	10de idem idem idem	26	21	5
	12de idem idem idem	1	1	-
	3de idem Artillerie idem	19	16	3
		587	546	39

	Benaming der Korpsen.	Ingekomen.	Uitgegaan.	Overleden.
3de Divisie.	3de Bataillon Infanterie van Ligne	68	63	5
	12de idem idem idem	14	11	2
	13de idem idem idem	87	84	3
	35ste idem idem Jagers	61	59	2
	36ste idem idem idem	84	76	8
	3de Bataillon Infanterie Nationale Militie	53	46	7
	4de idem idem idem	173	156	17
	6de idem idem idem	320	297	23
	17de idem idem idem	107	97	10
	19de idem idem idem	146	134	12
Div. Nasf.	1ste Regiment Nassau	887	822	64
	2de idem idem	634	575	59
Divisie Kavalerie.	1ste Regiment Kurassiers	21	19	2
	2de idem idem	14	14	-
	3de idem idem	5	4	1
	6de idem Hussaren	28	26	2
	Vrijwillige Jagers te paard	2	1	1
	Korps Rijdende Artillerie	36	33	2
	Artillerie Trein	106	96	10
		2846	2613	230

Aanmerkingen.

Vijf zieken zijn te Parijs in het *Hopital St. Antoine* achtergebleven; dewijl dezelve niet konden naar onze hospitalen vervoerd worden.

Totaal der ingekomenen 3433. Totaal der uitgeganen 3159. Totaal der overledenen 269.

ALGEMEEN RAPPORT

DER ZIEKEN, WELKE SEDERT DEN 13 JULIJ 1815 TOT DEN 13 JUNIJ 1816, DEELS IN HET *ABATTOIRE DU ROULE*, DEELS IN HET *HOTEL-DIEU*, ZIJN BEHANDELD GEWORDEN.

Aard der ziekten.		Ingekomen.	Uitgegaan.	Overleden.
PRIMA MORBORUM CLASSIS.				
FEBRES.				
ORDO PRIMUS.	Febris angiothenica ſeu inflammatoria.	46	46	⸗
ORDO SECUNDUS.	Febris meningo-gastrica ſeu biliofa.	690	649	41
ORDO TERTIUS.	Febris adeno-meningea ſeu mucoſa.	173	151	21
ORDO QUARTUS.	Febris adynamica ſeu putrida — typhus.	536	456	80
ORDO QUINTUS.	Febris atacta ſeu maligna.	55	39	16
SECUNDA MORBORUM CLASSIS.				
PHLEGMASIÆ.				
ORDO PRIMUS. *Phlegmaſiæ cutaneæ.*	Variolæ	1	1	⸗
	Morbili	10	10	⸗
	Scarlatina	1	1	⸗
	Eryſipelas	5	5	⸗
	Zona	2	2	⸗
	miliaris	5	5	⸗
	Urticaria	3	3	⸗
	Herpes	4	4	⸗
		1531	1372	158

Aard der ziekten.		Ingekomen.	Uitgegaan.	Overleden.	Aanmerkingen.
ORDO SECUNDUS. *Phlegmaſiæ mucoſæ.*	Ophthalmia	56	56	⸗	Een zieke is te Parijs in het *Hopital St. Antoine* achtergebleven; dewijl dezelve niet naar onze hospitalen konden vervoerd worden.
	Angina	33	33	⸗	
	Catarrhus pulmonalis	358	346	12	
	Gastritis	1	1	⸗	
	Enteritis	2	1	1	
	Diarrhæa catarrhalis	684	646	38	
	Dyſenteria	99	70	29	
	Catarrhus veſicæ	1	1	⸗	
	Blennorrhagia.	44	44	⸗	
ORDO TERTIUS. *Phlegmaſiæ ſeroſæ.*	Phrenitis	1	⸗	1	
	Pleuritis	18	16	2	
ORDO QUARTUS. *Phlegmaſiæ telæ celluloſæ et organorum ſecretionibus inſervientium.*	Phlegmone	2	2	⸗	
	Parotitis	4	4	⸗	
	Cephalitis	2	⸗	2	
	Peripneumonia	25	22	3	
	Hepatitis	2	2	⸗	
	Splenitis.	1	1	⸗	
ORDO QUINTUS. *Phlegmaſiæ ſyſtematis muſculoſi, fibroſi et ſynovialis.*	Rheumatismus muscularis	34	34	⸗	
	Pleurodynia	14	14	⸗	
	Lumbago	11	11	⸗	
	Iſchias	16	16	⸗	
	Rheumatismus fibroſus	21	20	1	
		1429	1340	89	

ALGEMEEN RAPPORT

DER ZIEKEN, WELKE SEDERT DEN 13 JULIJ 1815 TOT DEN 13 JUNIJ 1816, DEELS IN HET *ABATTOIRE DU ROULE*, DEELS IN HET *HOTEL-DIEU*, ZIJN BEHANDELD GEWORDEN.

Aard der ziekten.		Ingekomen.	Uitgegaan.	Overleden.
TERTIA MORBORUM CLASSIS.				
HÆMORRHAGIÆ.				
Hæmorrhagiæ membranarum mucosarum.	Hæmoptysis	3	3	⸗
	Hæmatemesis	1	1	⸗
	Hæmorrhoïdes	6	6	⸗
	Hæmaturia	2	2	⸗
QUARTA MORBORUM CLASSIS.				
NEUROSES.				
ORDO SECUNDUS. *Neuroses functionum cerebralium.*	Epilepsia	5	5	⸗
ORDO TERTIUS. *Neuroses organorum locomotioni inserventium.*	Paraphlegia	1	1	⸗
ORDO QUARTUS. *Neuroses respirationis.*	Asthma	1	⸗	⸗
QUINTA MORBORUM CLASSIS.				
LÆSIONES ORGANICÆ.				
Læsiones organicæ quibus pleraque simul systemata afficiuntur.	Syphilis	23	22	⸗
	Scorbutus	5	4	1
	Scrophulæ	3	3	⸗
Læsiones organicæ quibus hoc vel illud organum afficitur.	Phtisis pulmonalis	11	⸗	11
Læsiones organicæ peculiares systematis lymphatici.	Anasarca	2	2	⸗
	Hydrothorax	8	4	4
	Ascites	5	3	2
Organicæ hepatis læsiones et concretiones felleæ.	— — Icterus	35	35	⸗
		111	91	18

Aard der ziekten.	Ingekomen.	Uitgegaan.	Overleden.	Aanmerkingen.
MORBI DE QUIBUS THERAPIA CHIRURGICA AGIT.				Vier zieken zijn te Parijs in het *Hopital St. Antoine* achtergebleven; dewijl dezelve niet naar onze hospitalen konden vervoerd worden.
LÆSIONES PHYSICÆ.				
Vulnera simplicia	44	44	⸗	
Vulnera contusa	19	19	⸗	
Vulnera sclopetaria	7	7	⸗	
Phymosis	2	2	⸗	
Paraphymosis	13	13	⸗	
Fistula salivalis	1	1	⸗	
Fistula ani	1	1	⸗	
Fractura cranii	2	⸗	2	
Fractura claviculæ	2	2	⸗	
Fractura humeri	1	1	⸗	
Fractura antibrachii	1	⸗	⸗	
Fractura patellæ	1	1	⸗	
Fractura tibiæ et fibulæ	1	1	⸗	
LÆSIONES VITALES.				
Phlegmone	9	9	⸗	
Erysipelas	2	2	⸗	
Abscessus	14	13	1	
Ulcera atonica	69	69	⸗	
Ulcera syphilitica	74	74	⸗	
Ulcera tineosa	2	2	⸗	
Condylomata	4	4	⸗	
Bubones	90	90	⸗	
Exostosis	1	1	⸗	
Caries	1	⸗	⸗	
Necrosis	1	⸗	1	
	362	356	4	

Totaal der ingekomenen 3433. Totaal der uitgeganen 3159. Totaal der overledenen 269.

VERHANDELING

OVER

DE TYPHUS.

Naauwelijks was ons eerste Armée-Korps bij Parijs op het *bivouac* in het Bosch *van Bologne*, den 15de Julij 1815 aangekomen, of Gastrische koortsen, Zenuwkoortsen, Typhus, Buikloop, enz. vingen aan onder onze troepen te heerschen; zoo dat het welzijn der lijdende Krijgslieden de oprigting van een Hospitaal vorderde. Men bestemde daartoe het *Abattoire du Roule* in de Voorstad *Saint Honoré*, en ik werd den 13de Julij met de oprigting en het toezigt van voornoemd Hospitaal door den Wel Edelen Gestrengen Heer Doctor DUECKKEL, destijds Eerste Officier van gezondheid bij voornoemd Armée-Korps, belast. Nog op den avond van den 13de werd ik met 113 zieken derwaarts gezonden, voor welke de noodige slaapplaatsen nog moesten in gereedheid gebragt worden, en op den 23ste derzelfde maand werden reeds 722 zieken in genoemd locaal verpleegd. Tegen het einde van de maand

October, het *Abattoire du Roule* niet gefchikt zijnde om in den winter tot Hospitaal te kunnen dienen, zonder aan hetzelve zeer kostbare veranderingen te laten doen, werd ons het *Hotel-Dieu* gedeeltelijk tot verblijfplaats voor onze zieken ingeruimd. Ingevolge de toen beftaande Reglementen voor den Hospitaal-dienst, hadden de eerst aanwezende Officieren van gezondheid bij de Hospitalen het oppertoezigt, en diensvolgens waren zij ook belast met den huishoudelijken dienst; offchoon nu de geneeskundige dienst daar door moeijelijker gemaakt werd, en zekerlijk de tijd, dien zij tot nadenken over den toeftand hunner lijders zich ten nutte dienden te maken, deels verloren ging, en hunne werkzaamheden zeer vermeerderd werden, zoo vloeiden evenwel daar uit wezenlijke voordeelen tot welzijn der zieke Soldaten voort, die een ieder met mij, die thans bij de Hospitalen dient, dagelijks in zal zien.

Over de ontwikkeling der typhus.

Het lijdt geen twijfel of de typhus ontftond oorfpronkelijk onder onze Troepen door de zamenwerking veler nadeelige invloeden; want het grootfte aantal der Soldaten was meest jonge lieden, welker ligchamelijke gefteldheid nog niet tot den behoorlijken graad van fterkte gekomen was, en welker gemoed teffens door nederdrukkende gemoedsbewegingen aangedaan werd. Hier toe vereenig-

eenigden zich nu alle mogelijke nadeelige invloeden, gedeeltelijk aan den krijg verbonden, die de Soldaat, het is waar, gedurende eenen korten maar zeer bezwaarlijken veldtogt uitteſtaan had: het gebrek aan voedſel, het gebruik van ſlechte levensmiddelen, het aanhoudend marcheren, bij meest buitengewoon warme dagen en koude nachten, die de Soldaten zonder tenten op het *bivouac* doorbragten, het maken van den veldtogt in linne broeken, de plotſelijke temperatuur-veranderingen, de inademing eener door vervuilende dierlijke ligchamen op het *bivouac* in het Bosch *van Bologne* bezwangerde dampkringslucht; kommer, zorg, angst, gekrenkte eerzucht, het verlangen naar hunne haardſteden, waren de voornaamſte oorzaken onder wier invloeden zich de typhus openbaarde.

Verdeeling der typhus.

De typhus door deze oorzaken ontwikkelt, noeme ik *oorſpronkelijke* typhus in tegenſtelling van die, welke door het ziekte-proces zelve onder den vorm eener eigendommelijke en beſmettelijke ziekteſtoffe, *contagium*, voortgebragt werd, en zich aan andere gezonde Soldaten door beſmetting medegedeelde, die ik met den naam van *medegedeelde* typhus wil uitdrukken.

Eene andere verdeeling der typhus, omtrent haar regelmatig beloop en de kwaadaardigheid waar mede zij zich vertoonde, zie ik mij verpligt, aan

te nemen; en verdeele dezelve nog in de *regelmatige* en *onregelmatige* typhus.

Even zoo als ik vroeger in mijne akademifche loopbaan in Duitschland en in Frankrijk nog onder aanvoering der beroemdfte Praktifche Geneesheeren, in opzigte tot de onderfcheiding en geneeskundige behandeling in deze ziekte, naar de individualiteit derzelve gefchikte tijdperken te herkennen, opmerkzaam gemaakt werd, zoo kon ik ook duidelijk aan de onder onze Soldaten heerfchende typhus *twee tijdperken* van elkander onderfcheiden; waar door ik dan ook aanftonds in de herkenning en geneeskundige behandeling op het ware ftandpunt geplaatst werd.

Aanvang der ziekte.

Somtijds verfcheidene dagen voor den aanvang des eerften tijdperks, hetwelk ik van het eerfte duidelijk ziekzijn afreken en daarna de tijdrekening beftem, gevoelden de zieken eene onpasfelijkheid, welke zij door gebrek aan eetlust, afkeer tegen allerlei fpijzen, een onaangenaam vermoeid gevoel der leden, en door neerflagtigheid te kennen gaven; eindelijk kregen zij op onbepaalde uren van den dag aanvallen van rillingen, hoofdpijn, matige hitte, verfnelde pols met vermeerderde uitwafeming gepaard, waarmede nu het eerfte tijdperk der ziekte zijnen aanvang maakte. Het gebeurde ook, dat de ziekte zonder voorboden plotfelijk met

met het eerſte tijdperk aanving, vooral de medegedeelde typhus, die zeer dikwijls dan ook onregelmatig was.

Verſchijnſelen des eerſten tijdperks.

Eene witte, iets naar het gele hellende, tong; geene trek tot eten; dorst; vermeerderde ſtoelgang. Volle en matige verſnelde pols; eene algemeene opgezetheid des geheelen ligchaams; roodheid des aangezigts; ſomtijds huiduitſlag. Eene verſnelde en heete adem; vermeerderde hitte. Eene vochtige en eindelijk eene drooge huid; ſpaarzame, donkere en brandende urin. Bedwelming; duizeligheid; ſlaapzucht of ſlapeloosheid met ijlingen; ſtompe hoofdpijn; vonkelende, tranende oogen; teekenen van verkoudheid der neusholten; meestal koortsverheffing tegen den avond.

Verſchijnſelen des tweeden tijdperks.

De mond ſtond nu ſomtijds open; de tong werd droog van deszelfs punt tegen den wortel, zag er uit als of zij met een rood vernis overtrokken was; weldra werd dezelve gelijk de neusholten, lippen en tanden met een taai zwartachtig ſlijm bedekt; ſtellende dan eene zwartachtige, gekerfde, ruwe oppervlakte daar; eene onmogelijkheid om de tong uit den mond te kunnen brengen, of uit denzelven geſtoken, als dan bevend wordende ge-

lijk de onderlip; geringe of onleschbare dorst; de ſtoelgang was doorgaans vermeerderd met veranderde hoedanigheid; dikwerf was hij bloedig; ging in eenen uitmergelende buikloop, *diarrhæa colliquativa*, met opzwelling des onderbuiks, *meteorismus*, over, en nam ten laatſten eenen cadavereuſen reuk aan. De pols was zeer veranderlijk; hij werd zwakker, onregelmatiger, ſomtijds uitzettend, kleiner, ſneller, ontelbaar; de algemeene opgezetheid des geheelen ligchaams hield op; de zieken vermagerden; ſomtijds ſcheen de geheele onderbuik ingevallen met uitſteking der bovenvoorſte dorens van de darmbeenen en der vereeniging van de beide ſchaambeenen; het aangezigt gewoonlijk in den beginne blaauw-roodachtig uitziende werd bleek, dan vaal en eindelijk betrokken. De ademhaling bleef ſnel; de hitte der huid werd brandender; zij was droog; zag er ten laatſte lederachtig uit; ſomtijds verſcheen een kleverig vet zweet, dat met koude der ledematen afwisſelde; de urin bleef donker gekleurd, of werd helder met of zonder bezinkſel. De bedwelming was aanhoudend; de ſlaapzucht of ſlapeloosheid duurde voort; het ijlen, hetwelk zich tegen het einde des eerſten tijdperks hooren liet, werd nu aanhoudender; en de zieken, door eene fixe idée onderhouden, ſnaperden rustig of raasden; de nachten bragten zij ongaarne in bed door; de oogen ſtaarden of draaiden zich aanhoudend in de oogholte om, zonder den blik op een voorwerp te hechten; zij waren

ſtomp

ſtomp zonder allen uitdruk, met verwijdering des oogappels en zeer dikwerf half geſloten; zij werden troebel met ſlijm bedekt en eindelijk tranend of dof; er vertoonden zich ruisſchingen der ooren; het gehoor was ſomtijds buitengewoon ſcherp, ſomtijds ontſtond er niet alleen hardhoorendheid maar zelfs doofheid, waarop zeer dikwerf de ontſteking eener of beider oorklieren volgde; de krachteloosheid werd aanmerkelijk, en als gevolgen derzelve ontſtond er onwillekeurige urinlozing en ſtoelgang; eenige zieken lagen uitgeſtrekt op den rug, zeer dikwerf met ineenzakking des geheelen ligchaams en in de hoogte gebogene knieën, of zij ſtaken de voeten buiten het bed; bij andere zag men krampachtige zamentrekkingen der gezigtsſpieren; peeshuppelingen; trillingen der ledematen; ſtuiptrekkingen; hik; dekenspluizen; muggevangen; moeijelijke doorzwelging; of bij het doorzwelgen van drank ontdekte men een hoorbaar geluid door de verlamming des ſlokdarms; wegens de verminderde zamenhang des haarvaatgeſtels en oplosſing des bloeds, zag men meest tegen het einde dezes tijdperks bloedvloeijingen onder de opperhuid ontſtaan, die zich onder de gedaante van bruine, donkerroode, breede, ronde of langwerpige vlekken vertoonden; doorleggen ter plaatſe van het heiligbeen en der beide groote draaijers des dijebeens; eindelijk koud vuur aan de lippen of in de liezen.

Deze genoemde verſchijnſelen vertoonden zich noch bij een en hetzelfde voorwerp noch in eene

geregelde orde; maar zij waren het resultaat van meer dan vijfhonderd waarnemingen, die ik binnen den tijd van zes maanden in de gelegenheid was te maken. Ook oordeelde ik hier geen andere verschijnselen te moeten opnoemen, die slechts alleen aan de bijzondere individualiteit eeniger voorwerpen toeteschrijven waren en het ziekte-beloop niet stoorden; even zoo zeer vermeende ik hier geene verschijnselen der ziekten, die toevallig de typhus vergezelden, te moeten aanhalen.

De *bedwelming* van den beginne des eersten tijdperks aanwezig, verliet de lijders gedurende het geheel ziekte-beloop niet, en de *buikloop*, die meest tegen den zesden of zevenden dag aanving, konden als karakteristieke verschijnselen dezer epidemie beschouwd worden.

Ik kon ditmaal zeer duidelijk drie algemeene vormen in de verschijnselen bij het beloop der regelmatige typhus gedurende het tweede tijdperk waarnemen; zij verdienden allezins bij de behandeling, dewijl zij deze wijzigden, in aanmerking genomen te worden.

Deze drie vormen werden door de individualiteiten der nationale gesteldheid, als ook wederom door de verschillendheid der gestellen, onder ieder dezer Natiën bepaald; zoo zagen wij aan den eenen kant de *Zuid-Neêrlandsche* Soldaat het ideaal des gevoeligen gestels vertoonen, en aan den anderen kant stond hem tegenover als ideaal des prikkelbaren gestels de *Nassausche* Soldaat; tusschen

hen

hen beide trad nu de *Noord-Neêrlandsche* Soldaat als ideaal des gevoeligen en prikkelbaren gestels op.

Het eerste tijdperk kon in betrekking tot het wezen der verschijnselen als een gelijkvormigen toestand beschouwd worden, dewijl niet alleen het *Centralorgaan* des vaatgestels maar ook des gevoeligen en reproductiven gestels door het ziekteproces gelijkmatig in zijne *Arterielliteit* scheen aangetast te zijn: en diensvolgens moest er ook eene wederzijdsch gelijkvormige terugwerking tegen het ziekte-proces door deze drie gestellen plaats hebben; maar somtijds reeds voor het einde des eersten tijdperks werd, om zoo te spreken, een dezer stelsels door het ziekte-proces aanmerkelijker aangetast, dit bewezen de bijzondere toevallen dezes stelsels in betrekking tot die der andere, en de geneeskundige behandeling, hierna gewijzigd, scheen dit zeer dikwerf volkomen te bevestigen.

In betrekking tot de duurzaamheid der toevallen, alsmede derzelver hevigheid bleven zij zich in het eerste tijdperk gelijk; maar met het aannaderen des tweeden tijdperks en vooral tegen het midden en einde van hetzelve zag men eene duidelijke vermindering afwisselend tegen den avond met eene verheffing der verschijnselen, die den nacht door aanhielden; derhalve was de ziekte in het eerste tijdperk eene aanhoudende, en in het tweede tijdperk veel meer eene nalatende koorts.

De scheiding, crisis, der ziekte had zeer dikwerf plaats tegen den veertienden dag, en alsdan

was het eene volkomene ſcheiding; doch dezelve was veelal ook onvolkomen, en in dit geval werd het evenwigt tusſchen de verſchillende krachten en bewegingen ſlechts langzaam herſteld. Des avonds, voor de volkomene ſcheiding, waren de toevallen het hevigſte en den volgenden morgen zag men eene ten beste der zieken aangevangene verandering: de blik des lijders was opgeruimder; de afſcheiding der tong keerde terug; zij werd vochtig van haar punt langs de randen naar den wortel toe; de brandende hitte der huid hield op; zij werd aangenamer voor het gevoel, en de uitwaſeming derzelve kwam weder te voorſchijn; de urin werd troebel met of zonder bezinkſel; de zieken werden hardhoorend zelfs doof, dikwerf vergezeld van ontſteking eener of beider oorklieren; eindelijk vielen de lijders in eenen rustigen ſlaap; het ijlen hield op; en nu kwam het tot een einde der eigenlijke ziekte, offchoon alle verrigtingen der lijders nog lang het karakter hunner zwakheid uitdrukten.

Voorzegging.

Het is aan alle Praktiſche Geneesheeren, welke in de gelegenheid waren, deze ziekte in de Militaire en Burgerlijke praktijk te kunnen waarnemen, bekend, hoe ongunſtig ſomtijds de voorzegging in de typhus onder zekere betrekking zijn kan; om deze reden oordeele ik het onnoodig dit hier nader te willen bewijzen.

Ge-

Geneeskundige behandeling in het algemeen.

Bij de Geneeskundige behandeling der regelmatige typhus had ik geen ander doelwit, overtuigd, dat deze ziekte aan zich zelve overgelaten, dikwerf onder voordeelige omſtandigheden door de werkzaamheid der levenskrachten alleen geheeld werd; dan de nadeelige invloeden, die deze hinderden, uit den weg te ruimen en dezelve in hare werkzaamheden te onderſteunen.

In het eerſte tijdperk ſtelden de toevallen duidelijk het karakter eenes ontſtekingachtigen toeſtands daar; hier moesten de levenskrachten naar den graad der ziekte en individualiteit der voorwerpen gematigd worden; ten einde door de overſpanning geene gevaarlijke uitputting volgde. Salpeter; Tamarinden; Wijnſteenzuur; ſlijmige dranken; het aanleggen van bloedzuigers aan de ſlapen of langs den loop der ſtrotader; het opzetten van een varkensblaas op het hoofd met geſtoten ijs gevuld in verbinding met een laauw bad; het gebruik van roodmakende middelen aan de voeten; rust met koelte gepaard, waren de geſchikſte middelen, zoo als de ervaring ons geleerd heeft.

Algemeene aderlatingen oordeelde ik bij deze heerſchende epidemie niet raadzaam; dewijl men in bedenking nemen moest de krachteloosheid, die reeds met den aanvang des tweeden tijdperks zich vertoonde, en de Arts zich gelukkig achten mogt; wanneer hij deze door de prikkelende of verſterkende

de geneeswijze tot de ſcheiding der ziekte te ondersteunen in ſtaat was; trouwens, dat de ziekelijke ontaardingen, die de ontleedkundige beſchouwing daarſtelde, zich voldoende lieten verklaren, zonder dat men dezelve juist aan de toevallen in het eerſte tijdperk toeſchrijven moest, en als gevolgen der ontſteking dienden beſchouwd te worden.

Men zoude zonder bekend te zijn met het karakter der epidemie misſchien dikwerf tot het *aderlaten* overgegaan zijn; doch door de ervaring bij tijds omtrent deszelfs nadeelige werking geleerd, zag ik naar rijpelijke overweging er van af, alhoewel ik openhartig bekennen moet, dat, wanneer ik dezelve in drie gevallen bewerkſtelligd had, ik hoogstwaarſchijnlijk het leven van twee dezer lijders in het eerſte tijdperk zoude gered hebben, welke aan eene bloedberoerte ſtierven; de andere lijder werd noch in het tweede tijdperk door de bloedberoerte weggerukt; maar welk Praktisch Geneesheer werd door dezen heimelijken vijand in zijne Praktijk nooit te leur geſteld?

Mijne handelwijze in het tweede tijdperk zal duidelijker in te zien zijn uit die, welke ik in deszelfs bijzondere geneeskundige behandeling des tweeden tijdperks zal mededeelen. Ik zoude te wijdloopig worden, indien ik hier wilde opgeven mijne handelwijze bij iedere afwijking der ziekte van haar regelmatig beloop; doch ik wil ſlechts herinneren, dat ik bij plaatshebbende onregelma-

tig-

tigheden, *Anomalien*, de geneeswijze, welke ik in dergelijke gevallen met een gelukkig gevolg bekroond zag, op gelijke wijze, naar rijpelijke overweging, met Praktiſche voorzigtigheid hier zocht aantewenden.

Geneeskundige behandeling in het bijzonder.

Eerſte Tijdperk. Wanneer ik de zieken den eerſten of tweeden dag dezes tijdperks onder mijne behandeling kreeg, en men den lijders op het *bivouac* of in de *cantonnementen* nog geen braakmiddel had toegediend, en er teekens eenes gastriſchen toeſtands zich vertoonden, zoo ſchreef ik dadelijk een braakmiddel van braakwortel voor; dewijl tegen den vierden of vijfden dag een vermeerderde ſtoelgang zich vertoonde, en de braakwijnſteen vroeger of de braakwortel om deze hoogte der ziekte toegediend, dezelve altoos ten nadeele der lijders vermeerderd werd. Zag ik de zieken eerst den vierden dag, was er geen gastriſche toeſtand tegenwoordig of geene andere tegenaanwijzingen, zoo liet ik hun nu, zoo als vroeger wanneer er geen gastriſche toeſtand aanwezig was, dadelijk een afkookſel van Tamarinden met ſiroop van ſuiker; of Salpeter met gerstenwater en ſiroop van ſuiker toedienen; ſiroop van Wijnſteenzuur met gerstenwater tot hunnen gewoonlijken drank geven. Somtijds werden er bloedzuigers aan de ſlapen of langs den loop der ſtrotader

ader aangelegd, geſtoten ijs op het hoofd gelegd, naar alvorens het haar te hebben doen affcheren, in verbinding met een laauw bad; en mostaardpappen werden aan de voetzolen gelegd. Waren nu den zesden of zevenden dag de ontſtekingachtige toevallen bedaard, zoo werd eenen drank, beſtaande uit *Acet. ammon. liquid.* en uit een aftrekſel van Vlierbloemen met ſiroop van ſuiker voorgeſchreven, of een aftrekſel van Kamilbloemen met een weinig *Æther. ſulph. alcool.* en ſiroop van oranjeſchillen werd den lijders toegediend; en tot gewoonlijken drank werd hun alleenlijk gerstenwater gegeven. Nog moet ik aanhalen, dat ik dit alles naar den toeſtand der ziekte en naar de individualiteit der lijders regelde, nadat vroeger of later het ziekteproces zich op het een of op het ander ſtelſel bepaalde, en nu de toevallen van het een of ander ſtelſel, van het een of het ander orgaan eene bijzondere opmerkzaamheid vorderde.

Tweede Tijdperk. Even zoo als dit tijdperk zich veelal door uitſtekende toevallen des zenuw of des vaatgeſtels, of ook als een gelijkvormige toeſtand deed kenmerken, en wanneer het beloop der ziekte regelmatig was, deze toevallen trapsgewijze toenamen; zoo nam ik ook eene zekere orde in de keus der artſenijmiddelen in acht.

Den eerſten en tweeden dag werd, wanneer eene bijzondere aandoening des gevoeligen geſtels plaats had, den lijders een aftrekſel van Kamilbloemen of Valeriaan toegediend; de lijders, bij wien het vaat-

vaatgeſtel vooral door het ziekte-proces ſcheen aangetast te zijn, kregen insgelijks een aftrekſel van Kamilbloemen of van Kina; die, welke een gevoelig en prikkelbaar geſtel hadden, bij wien de toevallen eenen gelijkvormigen toeſtand daarſtelden, werd een aftrekſel van Kamilbloemen voorgeſchreven; men gaf hun alle gerstenwater of rijstwater met roode wijn tot eenen gewoonlijken drank. Den derden dag liet ik tot de bovengenoemde aftrekſels van Valeriaan of Kina wat *Æther. ſulph. alcool.* bijvoegen, en om de twee uren eenen lepel wijn, *vin de cahors*, toedienen; diegene, waar het ziekte-proces de verſchillende ſtelſels gelijkvormig ſcheen aan te doen, kregen nu een aftrekſel van Valeriaan.

Bij lijders der eerſte klasſe werden ſpaanſche-vliegpleisters als blaastrekkende middelen aan de kuiten gebezigd, en als roodmakende bij die der tweede klasſe. Den vierden dag, wanneer de krachteloosheid meer toenam, de verſchijnſelen eigen aan de verſchillende ſtelſels zich ſterker uitdrukten en de matige buikloop uitputtender werd, ſtegen wij ook *ſpoediger* of *langzamer* bij de verſchillende ziekte-vormen met de artſenijmiddelen naar den drang der omſtandigheden in de volgende orde: de zieken der eerſte klasſe kregen nog bij de hen op den derden dag voorgeſchreven geneesmiddelen om de twee uren een grein kamfer in poeder; men verwisſelde daarop het aftrekſel van Valeriaan met een aftrekſel van Serpentaria en

Va-

Valeriaan in gelijke deelen. Nu ving ik aan en ſteeg met den Kamfer tot twee greinen alle twee uren, en gaf ook ſomtijds naar gelang der zaken in plaats van den Kamfer den Muskus tot drie en vier greinen om het uur. De lijders der tweede klasſe werd nu een afkookſel van Kina met een aftrekſel van Valeriaan in gelijke deelen toegediend; men voegde er daarop nog wat *Æther. ſulph. alcool.* bij, en verwisſelde den Valeriaan met den Serpentaria. Bij gene, waar het ziekte-proces, om zoo te ſpreken, alle de ſtelſels gelijkvormig ſcheen aantetasten, bij die de verſchijnſelen tusſchen de beide voornoemde klasſen eenen onverſchillige toeſtand daarſtelden, verliep het ziekte-proces zoo gelukkig, dat een aftrekſel van Valeriaan ſomtijds met wat *Æther. ſulph. alcool.* ten hoogſte met gelijke deelen van een Kina-afkookſel toereikend waren om de levenskrachten in hare werkingen te onderſteunen, en den ziekelijken toeſtand tot den gezonden te wijzigen.

Tegen den zeer verzwakkenden buikloop, die in geen der drie daargeſtelde vormen de lijders verſchoonde, alhoewel hij zich ook bij de verſchillende geſtellen, als van verſchillende graden en van verſchillende hoedanigheid te zijn, deed kenmerken, vertoonde zich de *Tinct. op. aromat.* de voornoemde middelen toegevoegd met de besten gevolgen. Klisteren van Kamilbloemen-aftrekſel met de *Tinct. op. aromat.* of ſomtijds van Valeriaan, klisteren van Kina-afkookſel met wijngeest

geest zijn naar omſtandigheden om den zeer uitputtenden buikloop te ſtillen zeer nuttig bevonden.

Voorzag men, als een teeken der hoogſte uitputting, bloedingen des haarvatengeſtels onder de opperhuid, die zich als ronde of langwerpige plekken, van eene bruine of donkerroode kleur, en zich het eerst op de borst, dan aan den onderbuik en de ledematen, vertoonden; of bloedigen buikloop en doorleggen als derzelver gevolgen, zoo liet men de voorſchrevene inwendige middelen wat *Acid. Hall.* bijvoegen; het ligchaam met Azijn wasſchen, en de genoemde klisteren van Kina-afkookſel met Wijngeest enz. toedienen.

De zieken gebruikten aanhoudend lepelswijze hunnen Wijn; en het Rijstwater met Wijn, of de Wijn met Gerstenwater, werd hun bij aanhouding als gewoonlijken drank gegeven. De Spaanſche-vliegpleisters werden naar gelang der verſchijnſelen van de kuiten aan de dijen als roodmakende pleisters gebezigd; of de plaats waar dezelve gelegen hadden, ontbloot van de opperhuid, verbondt men met prikkelende zalven. Het eerſte vond plaats in bijzondere aandoeningen des vaatgeſtels, dewijl het hier ontbloote ſlijmvlies geneigd was in koudvuur overtegaan; het laatſte gebeurde, wanneer de verſchijnſelen een te hevig aangetast zenuwſtelſel aantoonden; waarbij nooit eene zoo ſterke neiging tot ontbinding tegenwoordig was. Waren de plaatſen, waar de blaartrek-

kende pleisters gelegen hadden, in koudvuur overgegaan; zoo werden zij met een afkookſel van Kina en Kamfer-geest, of met poeder van Kina en Kamfer verbonden. Van koude omſlagen van IJs, op de voorſchreyene wijze gebezigd; aanleggen van Bloedzuigers, laauwe Baden; werd ſomtijds ook in dit tweede tijdperk nog gebruik gemaakt.

Deze handelwijze was, wel is waar, de algemeene rigtſnoer, indien de typhus een regelmatig beloop had; doch behalve de, na de reeds bovengenoemde voorwaarden, aangetoonde veranderingen in de behandeling, werd mijne aanwijzing ter genezing niet zelden eene geheel andere rigting gegeven; niet zoo zeer door de individualiteit des ziekte-vorms, waarin de praktiſche-blik en het eigen gevoel des Arts hem alleen wijzigen konden, hetwelk zich niet beſchrijven laat; maar dewijl zich deze ziekte ſomtijds met eene zulke kwaadaardigheid vertoonde, dat zij de lijders reeds den derden, vierden of vijfden dag, naar den eerſten koortsaanval, in het graf ſleepte; of dewijl andere ziekten als Ontſteking der oorklieren, Catarrh, Borstontſteking, Ontſteking der darmen de typhus vergezelden, en de Geneesheer nu op deze aandoeningen eene bijzondere opmerkzaamheid hechten moest.

De Ontſteking der oorklier (*Parotitis*), hetwelk geen zeldzaam verſchijnſel was, vertoonde zich zeer dikwijls tegen de helfte van het tweede tijdperk; veelal hadden de lijders, bij welke deze ontſteking

king plaats had, een ſcrophuleus-geſtel. Met het ontſtaan dezer ontſteking aan eene of beider oorklieren zag men de toevallen der typhus bedaren; om welke reden het hier ſcheen aangewezen te zijn de ontſteking te bevorderen, en tot verettering te brengen. Gewoonlijk waren warme pappen van Kamil- en Vlierbloemen met Lijnmeel, ſomtijds gepaard met invrijvingen van Vluggeſmeerſels en Kwikzalven, toereikende om tot dit oogmerk te geraken. Het terugtreden dezer ontſteking kon als een zeker teeken beſchouwd worden, dat de toeſtand des lijders verſlimmerde, meestal wegens zwakte en krachtverlies; het was, zoodra men dit ontwaarde, noodzakelijk om tot ſterker prikkelende middelen overtegaan: in dit geval heb ik mij dikwerf met een zeer goed gevolg van Spaanſche-vliegpleisters bediend, die onmiddelijk op het gezwel gelegd werden. Ik was zoo gelukkig door deze handelwijze, gepaard met andere naar het ziekte-karakter en omſtandigheden aangewezene middelen, de ontſteking nog tot verettering te bevorderen. Opende zich nu het absces niet van zelve, hetwelk gewoonlijk door den buitenſten-gehoorweg gebeurde, en zonder dat het gehoorvermogen daardoor eenigzins verloren ging; zoo werd hiertoe de hulp der kunst bij tijds vereischt, om de verwoestingen, die de etter te weeg bragt, wanneer hij tusſchen de aangezigtsſpieren doordrong, voortekomen. Deze operatie vorderde ontleedkundige kennis en voorzigtigheid

wegens de groote ſlagaderen, welke zich daar ter plaatſe verſpreiden.

De Catarrh, *Catarrhus*, en Borstontſteking, *Peumonia*, vergezelden ſomtijds de typhus, en wel de eerſte veel meer dan de laatſte; gewoonlijk was het in het tweede tijdperk der ziekte, dat deze zich vertoonden. De geneeskundige behandeling werd naar het algemeen ziekte-karakter gewijzigd, met bijzondere betrekking tot het plaatſelijk lijden der werktuigen, die door de ontſteking aangetast werden. In het eerſte tijdperk gaf men den lijders Salpeter met ſlijmige dranken; Bloedzuigers werden aan de borst aangelegd, warme pappen van Lijnmeel om dezelve omgeſlagen, en Spaanſche-vliegpleisters tegen den aanvang des tweeden tijdperks naar omſtandigheden op de borst gelegd. In den beginne des tweeden tijdperks, wanneer deze ziekten zich vertoonden, was zelfs ſomtijds het aanleggen van Bloedzuigers in den omvang der pijnelijke plaats nog noodzakelijk; Kalomel met Heulſap, *opium*, ſomtijds nog met Goudzwavel van Spiesglas, of de Kamfer, werden inwendig dagelijks in poeder tot eenige greinen toegediend; Vlugge-ſmeerſels aan de borst ingewreven, en Spaanſche-vliegpleisters op de pijnelijke plaats zelve gelegd. Door deze middelen, gepaard met andere, die naar het algemeen ziekte-karakter aangewezen waren, zagen wij deze vermengingen, *complicationen*, dikwijls tot welzijn der zieken verdwijnen.

De

De Ontſteking der darmen, *Enteritis*, ging ook ſomtijds met de typhus gepaard, eene gevaarlijke vermenging! dewijl zij zich op edele werktuigen plaatſte, welke reeds door het ziekte-proces voor andere uitſtekend aangetast werden, en de Arts dus niet veel van de *Heelkracht der natuur* te hopen overbleef. Hier was in het eerſte tijdperk het aanleggen van Bloedzuigers en het gebruik van laauwe Baden aangewezen; inwendig liet men de lijders ſlijmige afkookſels en plantenmelk gebruiken; uitwendig werden aanhoudend ſtovingen met weekmakende middelen, laauwe omſlagen, en ligte pappen gebezigd; weekmakende klisteren en laauwe voetbaden werden aan de lijders daar en boven nog toegediend. In het tweede tijdperk bepaalde zich de behandeling ſomtijds nog tot het aanleggen van Bloedzuigers, inwendig tot het gebruik van Kalomel met Heulſap in poeder, of van Kamfer met een aftrekſel van Valeriaan in eene emulſie; uitwendig werden inwrijvingen van Vlugge-ſmeerſels, of van Kwikzalven gemaakt, Spaanſche-vliegpleisters op den buik zelven gelegd, en klisteren van prikkelende middelen toegediend.

De Buiks-opſpanning, *Meteorismus*, een gevaarlijk verſchijnſel, hetwelk niet zelden met de typhus gepaard ging, vorderde eene bijzondere opmerkzaamheid, en dus dunkt mij, dat het hier de plaats is, om van dezelve opzettelijk te handelen. Daar nu de buiks-opſpanning zich eerst in het

tweede en gewoonlijk tegen het einde dezes tijdperks vertoonde; zoo liet ik Specerijachtige ſtovingen op den buik maken, of Vlugge-ſmeerſels inwrijven; prikkelende of zamentrekkende klisteren toedienen. Voldeden nu deze middelen aan mijne verwachting niet; zoo deed ik nog eene laatſte poging, door het plotſelijk aanbrengen van IJswater, afwisſend met voornoemde Specerijachtige ſtovingen; kwam ik hiermede ook niet tot mijn doel, zoo was de lijder zekerlijk aan den dood overgegeven.

Diëet en gezondheidsregelen.

In het eerſte tijdperk werd aan de zieken behalve de ſlijmige middelen, die men hun als drank toediende, geen ander voedſel gegeven; doch in het tweede tijdperk bekwamen zij vleeschſoep, die ik hun meermalen des daags lepelswijze liet gebruiken.

Het ſcheen mij van het grootſte belang om eene voortdurende toeſtrooming van verſche lucht daarteſtellen, en te zorgen voor de mogelijkſte zindelijkheid in de zieken-kamers; om vooral toetezien, dat de grootſte zuiverheid in de ligging en kleeding der zieken, en de meeste zorg voor de ligchamelijke zindelijkheid der lijders in achtgenomen werd.

De vrije ſtand van het gebouw, *l'Abattoire du Roule* in de voorſtad *Saint Honoré*, op eene hoog-

hoogte, en de zeer ruime ziekenvertrekken (in ieder ziekenzaal lagen 75 zieken, tusſchen welke kribben drie voeten tusſchen-ruimte was) bevorderden zeer de aanhoudende ververſching der lucht, die door de, dag en nacht openſtaande, vensters voortdurend toeſtroomde. Buitendien werden des morgens en des avonds berookingen van zoutzure dampen gemaakt; zoo dat men bij het inkomen in de zieken-zalen hoegenaamd geen onaangenamen reuk ontwaarde.

Regelmatig liet ik alle acht dagen de lakens en hemden der zieken met ſchoone verwisſelen, en voor het overige werden de zieken zoo dikwerf verſchoond als de grootſte zindelijkheid het vorderen konde, en de toeſtand der lijders zulks toeliet; want meer dan eens gebeurde het, dat in een paveljoen, beſtaande uit twee zulke ziekenzalen, en waarin ruim honderd vijf en veertig zieken lagen, meer dan eens twee honderd paren beddelakens op eenen dag verſchoond werden.

Om de ligchamelijke zindelijkheid zoo veel mogelijk natekomen, werd des morgens het gezigt en de handen der zieken met laauw water en azijn gewasſchen; hun ligchaam insgelijks daarmede zoo dikwerf gezuiverd als zij zich bevuild hadden.

Herſtelling.

Met de grootſte verwondering zag ik eenige zieken, wanneer zij tot het tijdperk der herſtelling

gekomen waren, in hoe korten tijd hunne vorige krachten zich herſtelden; doch bij andere verliepen ook meerdere maanden voor en aleer de zoo zeer door het ziekte-proces verzwakte organiſche verrigtingen tot haren vorigen natuurlijken toeſtand terugkeerden, en de lijders wederom eene opgeruimdheid van geest ontwaarden; gepaard met begeerten en zinnelijke lusten.

Ten einde de levenskrachten wederom optewekken, en tot hunnen vorigen toeſtand te brengen, rigtte ik de artſenijmiddelen altoos het eerst tegen dat ſtelſel, hetwelk door het ziekte-proces het meeste ſcheen verzwakt te zijn.

Somtijds drukte zich de zwakte voornamelijk in het gevoelige en prikkelbare ſtelſel uit, en dan wederom zag men vooral het verterings-ſtelſel onderliggen; bij de zwakte van het gevoelige en prikkelbare geſtel waren het de vlugtige, in verbinding met de aanhoudend-verſterkende geneesmiddelen, die zich bewezen het voordeeligſte te zijn; liet zich nu de zwakte in het verteringsſtelſel kenmerken, zoo zocht ik de ſpijsvertering door Bittere en Bitter-ſpecerijachtige middelen, en de *asſimulatie* door Kina, Bitter-zamentrekkende artſenijmiddelen of door IJzermiddelen te hulp te komen; naarmate dat het deze of gene verrigting het meeste benoodigd had, om tot haren gezonden toeſtand terug gebragt te worden.

Bij deze geneeskundige handelwijze bepaalde ik mij niet alleen; maar ik trachtte het overige, om

de

de gezondheid zoo veel mogelijk te herſtellen, door eene doelmatige *phyſiſche* en *pſychiſche* levensregeling te bewerken: krachtige en voedende ſpijzen, eenen goeden wijn meermalen des daags in geringe hoeveelheden toegediend, het verblijf in eene drooge en matig-warme lucht; eene afwisſelende rust met eene aangename beweging, en aanmoediging tot vrolijkheid, ſchenen volkomen in deze opzigten aan ons voorgenomen oogmerk te voldoen.

Aan de vier bovengenoemde maatregelen vermeene ik het voornamelijk te moeten toeſchrijven, dat de typhus, die zich onwederſprekelijk met een beſmettend karakter vertoonde, hare nadeelige werkingen niet meer op het perſoneel des Hospitaals uitoefende; offchoon er eenige onvolkomene beſmettingen allezins onder de Officieren van gezondheid plaats hadden, die zich door duizeligheid, een vermoeid gevoel door de leden, afkeer tegen allerlei ſpijzen en rillingen te kennen gaven; maar door de tijdige toediening van een braakmiddel dadelijk in de ontwikkeling zelve des ziekte-proces nog ſchenen onderdrukt te worden.

Doodsvormen der typhus.

Werkte het ziekte-proces verſtorend op het organismus en eindigde de typhus met den dood; zoo ontſtond deze gewoonlijk onder den vorm van beroerte of van levenszwakte.

De onder den vorm van beroerte voorkomende ſterfwijze was de menigvuldigſte, het was de zoogenaamde zenuwberoerte of bloedberoerte; de onder de zenuwberoerte voorkomende doodsaard was van deze beide wederom de allergewoonlijkſte. Zij volgde bij het regelmatig beloop der typhus meestal tegen het einde des tweeden tijdperks, wanneer het ziekte-proces zich voornamelijk tot het gevoelige ſtelſel ſcheen te beperken, en dit in zijne terugwerking onderdrukt en geheel en al overwonnen werd; doch bij het onregelmatig beloop der typhus, heb ik ook dikwerf den dood reeds tegen den derden of vierden dag zien volgen.

De bloedberoerte verſcheen bij ſommige zieken, alhoewel zeer zeldzaam, in het eerſte tijdperk onder de verſchijnſelen, die deze ziekte kenmerken. Ik zag dezelve bij eenen anderen lijder zelfs in het tweede tijdperk, en om zoo te ſpreken, *metastatisch* verſchijnen; de aangeſtelde ontleedkundige beſchouwingen hebben mij, van het geene ik hier aanhale, overtuigd.

De dood door levenszwakte was zeldzamer dan die onder den vorm van zenuwberoerte verſcheen; maar veel menigvuldiger dan de doodsvorm door de bloedberoerte. De dood door levenszwakte vertoonde zich alsdan het gewoonlijkſte, wanneer de ſcheiding der ziekte tegen den veertienden of een en twintigſten dag, van den aanvang des eerſten tijdperks afgerekend, niet plaats greep; in dit geval moesten de levenskrachten voor het ziek-

ziekte-proces, dat onder alle ſtelſelen voornamelijk zijne kwaadaardigheid op het reproductiveſtelſel ſcheen uitteoefenen, onderliggen. Bij de lijders, aan deze doodsvorm overleden, heb ik zeer dikwerf ziekelijke ontaardingen der verteringswerktuigen gevonden, als roode plekken des darmkanaals, verdikkingen, vernaauwingen en zweren deszelven.

Ontleedkundige beſchouwing.

Onder het groot aantal van lijkopeningen, welke ik zelf in de gelegenheid geweest ben, om aan lijders, overleden aan de typhus, te kunnen ondernemen, heb ik ſomtijds bij het openen der drie voornaamſte holten; namelijk des bekkeneels, der borst en des buiks, verſcheidene ziekelijke ontaardingen der daarin opgeſlotene organen aangetroffen.

Bij de uitwendige beſchouwing der oppervlakte des ligchaams van zulke lijders, die in het eerſte tijdperk overleden waren, had de huid hare natuurlijke kleur of zij zag er bleek uit, ſomtijds was zij ook loodkleurig; het ligchaam van die genen, welke in het tweede tijdperk door den dood weggerukt werden, was bleek of vaal met blaauw-roodachtige langwerpige ſtrepen voorzien, of derzelver oppervlakte vertoonde zeer groote, ongelijkvormige, roodachtige blaauw-roode plekken; overigens was het lijk uitgeteerd, de wanden

den der buikholte fchenen te zamengevallen; of fomtijds was de buikholte ook opgezet.

Wanneer men het bekkeneel opende, zoo heb ik, het is waar zeer zeldzaam, de herfenvliezen verdikt aangetroffen; de bloedvaten waren dikwerf fterk opgezet, zelfs heb ik in drie gevallen uitgeftort bloed tusfchen de herfenvliefen ontdekt. De zelfftandigheid der herfenen zelve, bij de lijders in het eerfte tijdperk overleden, was bij het gevoel der beroering, fomtijds harder dan gewoonlijk; maar de herfenen der zieken in het tweede tijdperk overleden, en veelal bij verftorvene in het eerfte tijdperk, fchenen weker te zijn, ja in malkander gevallen; en wanneer men dezelve horizontaal doorfneed, zoo kreeg men oneindig meerdere roode punten te zien, dan bij lijders aan andere ziekten overleden. In de herfenholten vond men hoogst zeldzaam eene grootere hoeveelheid uitgeftorte wei, als men wel in lijken van lijders aan andere ziekten overleden, fomtijds aantreft; ik moet hier openhartig bekennen, nooit die hoeveelheid uitgeftorte wei in de herfenholten ontdekt te hebben, welke mij bij zieken, aan ontfteking der herfenen overleden, wel is vertoond geworden.

Somtijds zag men de longen van eene donkerbruine kleur, alsdan waren zij door het bloed zeer opgezet; of zij vertoonden eene helder blaauwe gevlekte oppervlakte, en waren te zamen gevallen.

Onderzocht men eindelijk de buikholte, zoo vond men de buikfpieren en het buikvlies bij lijders

naar

naar den zevenden, meest bij die, welke na den veertienden dag des tweeden tijdperks, geſtorven waren, zeer uitgeteerd, en van eene groenachtige kleur; zelfs kon men met den rug des ſcalbels heele platen tusſchen de buikſpieren en het buikvlies van eene groenachtige ſtoffe wegnemen; hetwelk opgelost bloed ſcheen te zijn. Ook vond men bij deze dikwerf vernaauwingen der darmen, bruinachtige plekken, die, wanneer de darmen doorſneden waren, daar ter plaatſe het ſlijmvlies eene meer donkerroode kleur mededeelden; de inhoud der haarvaten was hier vergroot. Deze vlekken vertoonden zich dan eens aan de dunne, en dan wederom eens aan de dikke darmen; eindelijk ontdekte men ſomtijds nog eene uitſtorting van wei, welke op een paar oncen konde gerekend worden.

Aanleiding tot grootere ſterfte.

Hier wil ik niet ſpreken van eene grootere ſterfte, welke door de epidemiſche geſteldheid, individualiteit der zieken, noch door de plaatſelijke betrekkingen veroorzaakt wordt; maar het is de reden van de onkunde van ſommige Geneesheeren en van de afwijkingen, die de lijders, gedurende het tijdperk der herſtelling, in de hun voorgeſchevene diëet begaan. Zeer dikwerf werden de zieken verſcheidene dagen in de *cantonnementen*, zelfs op het *bivouac* gehouden, voor en aleer dezelve naar het Hospital opgezonden werden. De Offi-

cie-

cieren van gezondheid bij de Korpfen waren on-
bekend met het karakter der heerfchende epide-
mie; dewijl zij niet in de gelegenheid waren om
het geheel ziekte-beloop te kunnen waarnemen.
Offchoon het eenige gedienden niet aan kunde
ontbrak, anderen integendeel naauwelijks in dienst,
en nooit in de gelegenheid geweest deze ziekte
zelve noch te kunnen, noch te zien behandelen, al-
le, zegge ik, beftempelden nu de Hospitaals-billetten
met *Gastrifche koorts* (de gewoonlijke fpeelpop);
en men behandelde de zieken als zoodanige een
dezelve naar het Hospitaal opgezonden werden.
Jalappa en Middenzouten diende men nu de lij-
ders *plena manu* toe; hierdoor werd de buikloop,
waaraan zoo vele zieken in deze epidemie moes-
ten bezwijken, vermeerderd, en vele ftierven on-
der de verfchijnfelen der uitmergeling; doelmati-
ge maatregelen, die men in deze opzigte nam,
kwamen fpoedig deze ongeregeldheden voor.

De andere oorzaak der groote fterfte, en de voor-
naamfte, die ik hier wil aanvoeren, dewijl zij mij
van het grootfte belang voor het welzijn der zie-
ken voorkomt; beftaat, zoo als reeds gezegd is, in
de afwijking, die de lijders, gedurende het tijdperk
der herftelling, van de hun voorgefchrevene diëet
begaan. Niet eens, maar zeer dikwerf, zagen wij
de zieken, wiens leven niet zelden door perfoon-
lijke opoffering van die genen, welke hun behan-
deld hadden, gered werd, in weinige dagen, ja zelfs
nog gedurende het begaan der afwijking in de diëet,
door

door eene beroerte weggerukt worden; of zij ſtierven later aan de naziekten als een ſlagtoffer hunner eigene onvoorzigtigheid. De lijders bemoeijen zich in dit tijdperk, wanneer zij meest alle aan hunnen trek tot eten als aan eene roepſtem der natuur gelooven te moesten voldoen, om zich op alle wijze, die de gezonde mensch ſlechts uitdenken zoude, voedſel te bezorgen. Gewoonlijk drijven zij onder malkanderen eenen handel; hebben zij geen geld, hetwelk men ieder zieke bij zijne opname in het Hospitaal af moest nemen, en behoorlijk daarvan aanteekening doen houden; zoo ruilen zij hun witte brood of wijn tegen vleesch of bruin brood. Kunnen zij dit werk niet onder hen drijven, zoo bevlijtigen zich zeer gaarne daartoe de zieken-oppasſers; lieden meest alle uit de laagſte volksklasſe, (die, welke ons te Parijs uit andere hospitalen van ons rijk toegezonden werden, waren alle dronkaards, lieden van een ſlecht levensgedrag,) die men door zedig goed, nog wezenlijk in dienst zijnde Soldaten, en voor discipline vatbaar, moest trachten te vervangen; waar door men zekerlijk de lijdende menschheid eenen wezenlijken dienst zoude bewijzen. De wachthebbende Soldaten zelven waren de zieken insgelijks behulpzaam om hun brood te bezorgen; wanneer zij hunne wacht-kamer, die buiten het hospitaal geplaatst was, verlieten om naar hunne posten opgebragt te worden; zoo hadden zij reeds hunne ſchacots en patroontasſchen met le-

levensmiddelen gevuld, die de herſtellenden, *reconvalescenten*, op eene zeer handige wijze, zonder gezien te worden, wisten te ledigen. Men moest, zoo dikwerf de Soldaten op hunne posten binnen het hospitaal uitgezet werden, dezelve door den portier laten viſiteren; dewijl de Onder-officieren zelven om aan het dringend verzoek hunner kameraden te voldoen de Soldaten zelven daartoe gebruikten. Ik durf beweren, dat wij zekerlijk een groot aantal dooden als gevolgen dezer begane afwijkingen in de diëet gehad hebben, welke lijders anders zonder twijfel voor de maatſchappij zouden behouden geweest zijn; het komt mij derhalve van het grootſte belang voor, om Jonge Geneesheeren en zelfs Oudere, die nog niet in de gelegenheid waren bij Veld of Garnizoens-hospitalen te dienen, vooral wanneer epidemiſche ziekten heerschten, en voornamelijk als het tot het karakter der epidemie behoort, dat het *verteringsgeſtel* uitſtekend door het ziekte-proces aangetast wordt; ik zegge van het grootſte belang om hunne opmerkzaamheid hierop te vestigen. Opdat zij nu gelukkiger mogen zijn, dan wij waren voor en aleer de ervaring ons geleerd had, hoe men in deze ziekte te handelen hebbe, en niet den toeziender bij deze lijders ſpeelt, want een oogenblik verzuimd, en alles is verloren; zoo zal ik hier, men mogte te vergeefs misſchien zoo als ik, door ſchriften daarover zich trachten te onderwijzen, de verſchijnſelen dezer ziekte, de geneeswijze door

de

de ervaring als de gelukkigfte bevonden, en het refultaat der ontleedkundige befchouwing der lijders, die er het flagtoffer van waren, mededeelen.

Van hetzelfde oogenblik af, dat ik de eerfte lijders aan typhus onder mijne behandeling bekwam, maakte ik mijne aanteekeningen omtrent het algemeen ziekte-karakter; en nadat ik er een zeker aantal behandeld had, werd ik door mijne waarnemingen overtuigd, dat deze epidemie zich onder drie bijzondere vormen vertoonde. Deze drie vormen fchenen door de individualiteiten der voorwerpen, zoo als reeds gezegd is geworden, allezins bepaald te zijn; ook waren zij het, waarna de algemeene geneeskundige behandeling met de beste gevolgen, zoo als de ervaring geleerd heeft, gewijzigd werd. Het is dan om deze reden, dat ik hier drie waarnemingen mededeele, die ik als idealen dezer drie vormen onder het groot aantal zieken, welke ik behandeld heb, dien te befchouwen; teffens vermeen ik, dat mijne boven aangegevene geneeswijze der typhus hierdoor des te duidelijker zal zijn na te gaan.

Eerfte waarneming.

Adrianus Bakker, oud 21 jaren, Fufelier bij het 17de Bataillon Nationale Militie, van een ge-

voelig geſtel, werd op den 20 September uit de *cantonnementen* met eenen wagen naar het hospitaal *du Roule* in de voorſtad *Saint Honoré* gevoerd.

21 *Sept.*, *des morgens.* De zieke ziet er in zijn aangezigt rood uit; klaagt over drukkende hoofdpijn, duizeligheid en dorst; men ontdekt eene opgezetheid des geheelen ligchaams; de huid is vochtig; de hitte vermeerderd; de pols iets verſneld. De lijder klaagde ſedert vijf dagen over eene onpasſelijkheid; gevoelde den achttienden des avonds hitte met koude afwisſelend en vermeerderde dorst; derde dag des eerſten tijdperks der ziekte.

Voorſchrift. ℞ *Decoct. Tamarind.* ℥ xvj.
Syr. Sacch. ℥ i ß. (*)
D.
ſ. om 't uur 1 once kopje.

Voor gewoonlijken drank wordt Gerstenwater met ſiroop van Wijnſteenzuur toegediend.

Des

(*) De hier aangehaalde voorſchriften, *recepta*, werden uit een door mij zamengeſteld formulier, *formula*, hetwelk ik bij de garnizoenen en hospitalen, waar ik met het toezigt over den dienst belast ben, algemeen invoere, voorgeſchreven. De ervaring heeft mij geleerd, dat zoo een formulier aller noodzakelijkst is, omdat men eensdeels op deze wijze niet alleen ſomtijds eene te kostbare manier van voorſchrijven, die daar en boven dikwerf de werkzaamheden

der

Des avonds. Koortsverheffing.

22 *Sept.*, *des morgens.* De lijder heeft den nacht geruſt doorgebragt; eenen ſtoelgang gehad; de urin is van eene helder bruine kleur; de ademhaling beſpoedigd; alle overige verſchijnſelen zijn dezelfde als gisteren, behalve, dat de zieke thans over eene

der Apothekers vermeerdert, voorkomt; want eenige Geneesheeren ſchijnen zelfs er een punt van eer in te ſtellen, om zeer vele en verſcheidene middelen uit dezelfde Klasſe in hetzelfde voorſchrift op te geven: ik heb voorſchriften gezien, die, in dezen opzigte, meer naar eene voedings-lijst, zoo als zij bij de *restaurateurs* in Frankrijk aangetroffen wordt, dan naar een op genees- en ſcheikundige regelen vervaardigd voorſchrift geleken; anderendeels wordt men hierdoor geruſtgeſteld omtrent de nadeelige gevolgen, welke uit een ondoelmatig te zamengeſteld voorſchrift zouden kunnen voortkomen; want wij zijn immers verantwoordelijk voor ongeregeldheden, die onder ons toezigt zouden kunnen plaats hebben? derhalve hebben wij ook het regt zoo een formulier intevoeren, daar waar men het noodzakelijk oordeelt.

In voornoemd formulier heb ik de navolgende evenredigheden tusſchen de Artſenijmiddelen tot de hoeveelheid vocht voor algemeen aangenomen: van de *flor. Chamom.* en *Sambuc.* eene halve once tot acht oncen vochts; van de *Pulp. Tamarind.* eene once; van de *Cort. Chin.* eene once; van de *Rad. Serpentar.* en *Valerian.* eene halve once; van het *Acid. Tartaroſ.* een drachma tot eene once ſiroop van ſuiker enz.

eene ſtompe hoofdpijn klaagt; bedwelmd ſchijnt te zijn, en de pols ſnel en voller is.

Hetzelfde van gisteren wordt wederom toegediend.

Des avonds. De koorts is zeer hevig.

23 *Sept.*, *des morgens.* De nacht is onrustiger geweest; de zieke heeft geijld; grooten dorst gehad; de urin is bruiner van kleur; de lijder antwoordt naauwelijks op de gedane vragen; de bedwelming is grooter; de hitte der huid vermeerderd; dezelve ſchijnt droog te zijn.

Voorſchrift. ℞ *Nitrat. Potasſ.* ʒ i ß.
Decoct. Hord. ℥ viij.
Syr. Sacch. ℥ i.
D.
ſ. om 't uur 1 lepel.

De gewoonlijke drank blijft dezelfde.

Des avonds. De zieke had eenen ſtoelgang; is zeer onrustig.

Mostaardpappen worden om de voeten gelegd.

24 *Sept.*, *des morgens.* Het ijlen is dezen nacht ſterker dan den vorigen geweest; de zieke heeft zich alle oogenblikken in het bed omgekeerd; wederom eenen ſtoelgang gehad; de urin is donker bruin van kleur; de voeten zijn rood; de blik is niet meer zoo helder; de bedwelming blijft dezelfde; bij het antwoorden ſpreekt de lijder niet geheel uit; de tong wordt rooder aan haar punt en aan de randen; de drooge huid brandender; de pols is nog vol.

Het

Het voorſchrift blijſt hetzelfde.

Des avonds. De zieke had eene dunne buikontlasting; ligt onrustig.

De mostaardpappen worden vernieuwd.

25 *Sept.*, *des morgens.* De zieke is dezen nacht ijlende tweemalen uit het bed opgeſtaan; heeft zich alle oogenblikken in het bed omgedraaid; eene dunne buikontlasting gehad; de donkere urin is troebel; het aangezigt des lijders niet meer zoo rood; men ziet krampachtige zamentrekkingen der bovenlip; de bedwelming ſchijnt verminderd te zijn; de punt en de randen der tong worden droog; de witachtige ſlijm harer oppervlakte verdwijnt; de volle pols wordt meer en meer te zamengetrokken.

Voorſchrift. ℞ *Inf. flor. Chamom.* ℥ viij.
Syr. Cort. aurant. ℥ i.
D.
ſ. om 't uur 1 lepel.

Voor gewoonlijken drank wordt alleenlijk Gerstenwater toegediend.

Des avonds. De zieke had heden nog eene dunne buikontlasting; de koorts is zeer hevig; hij ijlt ſterk.

26 *Sept.*, *des morgens.* De wacht-hebbende ziekenoppasſer zegt, dat de lijder zeer geijld heeft; buitengewoon onrustig is geweest; bijna niet heeft geſlapen; eene dunne en onwillekeurige buikontlasting gehad heeft (de buikloop begint); de urin is troebel, behoudt deszelfs donker bruine kleur, doch men ontwaart een roodachtig bezink-

ſel; de bedwelming is wederom ſterker dan gisteren; het aangezigt niet meer rood; de oogen zijn half geſloten; de krampachtige zamentrekkingen der bovenlip duren voort; de tong is geheel droog; ziet er uit, of zij met een rood vernis overtrokken is; uit den mond geſtoken zijnde wordt dezelve bevend; de opgezetheid des geheelen ligchaams ſchijnt verdwenen te zijn; de huid is droog; hare hitte brandend; men voelt peeshuppelingen; de pols wordt ſneller en te zamengetrokkener; tweede tijdperk der ziekte.

Voorſchrift. ℞ *Inf. Rad. Valerian.* ℥ viij.
Syr. Cort. Aurant. ℥ i.
D.
ſ. om 't uur 1 lepel.

Voor drank wordt Gerstenwater met rooden wijn gegeven.

Des avonds. Koortsverheffing; de zieke had zich wederom bevuild.

27 *Sept.*, *des morgens.* De zieke heeft dezen nacht een weinig geſlapen; niet zoo veel als voorleden nacht geijld; voor het overige ziet men geene verandering in de verſchijnſelen.

Hetzelfde van gisteren wordt heden nog toegediend, en om de drie uren een kopje vleeschſoep gegeven.

Des avonds. De lijder had zich ſedert dezen morgen bevuild.

28 *Sept.*, *des morgens.* Gedurende de nacht is de zieke veel onrustiger geweest; de urin ziet er niet meer

meer zoo donker bruin uit; de lijder ligt op den rug met een dolbuis aan; is meer bedwelmd; zeer onrustig en buiten kennis; draait zijn hoofd alle oogenblikken om; speelt met de dekens; niet zonder moeite kan men van hem verkrijgen, dat hij de tong uitsteekt, die aan haar grondvlakte met een droog, zwart en taai slijm bedekt is; de hitte der huid wordt onaangenamer voor het gevoel; de pols zwak.

Voorschrift. ℞ *Inf. rad. Valerian.* ℥ viij.
Æther. sulph. alcohol. ʒ i ß.
Syr. cort. aur. ℥ i.
D.
s. om 't uur 1 lepel.

Om de twee uren wordt een lepel rooden wijn toegediend; twee Spaansche-vliegpleisters zullen aan de inwendige en voorste oppervlakte der kuiten gelegd worden.

Des avonds. De Spaansche-vliegpleisters hebben blaren getrokken; de plaatsen van de opperhuid ontbloot worden eenvoudig verbonden; de lijder had zich tweemalen bevuild.

29 *Sept., des morgens.* De lijder is dezen nacht geruster geweest; heeft in den morgenstond een paar uren geslapen; zich wederom bevuild; is zeer dorstig; vermagerd; de huid wordt zeer droog.

De lijder blijft dezelfde geneesmiddelen voort gebruiken; het Gerstenwater met rooden Wijn wordt hem, als gewoonlijke drank, aanhoudend toegediend; om de twee uren krijgt hij daar en boven

eenen lepel Wijns, *Vin de Cohors*, en om de drie uren een kopje Vleeschſoep.

Des avonds. De zieke had zich tweemalen bevuild.

30 *Sept.*, *des morgens.* De lijder heeft maar weinig gerust; zeer ſterk geijld; zich ſedert gisteren morgen viermalen bevuild; de bedwelming is grooter; het aangezigt wordt betrokken; de lippen, tanden en de geheele tong, zijn met een zwart, droog en taai ſlijm, bedekt; zij is zeer bevend; voor het overige zijn de toevallen dezelfde.

Voorſchrift. ℞ *Inf. rad. Valerian.* ℥ viij.
Æther. ſulph. alcohol. ʒ i ß.
Vin. Op. aromat. gtt. xx.
Syr. Cort. aurant. ℥ i.
D.
ſ. om 't uur 1 lepel.

Men vaart voort om de twee uren den lijder eenen lepel Wijns, en om de drie uren een once kopje Vleeschſoep toetedienen; het Gerstenwater met Wijn blijft de gewoonlijke drank voor den zieke; de plaatſen, door de Spaanſche-vliegpleisters van de opperhuid beroofd, verbindt men geſtadig met eene prikkelende zalf.

Des avonds. De zieke had zich bevuild; is aanhoudend zeer onrustig; de koorts hevig.

1 *October*, *des morgens.* Het ijlen is den geheelen nacht aanhoudend geweest; de zieke heeft alle oogenblikken uit he bed willen kruipen; zich tot drie-

driemalen bevuild; de urin is helbruin van kleur; de ijlende zieke ligt voortdurend met een dolbuis aan; de bedwelming is zeer groot; zijne oogen draaijen zich aanhoudend in de oogholten om, zonder de blik op een bepaald voorwerp te hechten; het dekenspluizen houd op; nu ziet men muggevangen; het ligchaam is zeer vermagerd; de huid zeer droog; de hitte brandend; bij de drukking des buiks geeft de lijder geene teekens van pijnelijk gevoel te kennen; de peeshuppelingen zijn menigvuldig; de pols is zeer ſnel, klein en zamengetrokken.

Bij het voorgeſchrevene van gisteren, wordt nog gevoegd:

℞ *Camphor. gr.* x.
Sacch. Alb. ʒ i.
M. f. pulvis.
Divide in x *partes æquales.*
D.
ſ. om de twee uren 1 poeder.

℞ *Inf. flor. Chamom.* ℥ vj.
Vin. op. aromat. gtt. xv.
D. *pro clysmate.*
ſ. heden morgen en avond zoo een klisteer te geven.

Des avonds. De zieke had zich wederom bevuild; is zeer onrustig; men telt honderd twintig polsſlagen in de minuut; de pols is zelfs zeer klein.

2 Octob.,

2 *Octob.*, *des morgens.* De lijder heeft den geheelen nacht door geijld; is zeer onrustig geweest; heeft geen oogenblik geslapen; de urinlozing en buikloop blijven onwillekeurig; de overige toevallen zijn dezelfde als gisteren; echter nemen de levenskrachten meer en meer af; de krachteloosheid wordt grooter; de pols blijft even snel en klein.

Alles wat den dag te voren den zieke toegediend werd, wordt wederom op nieuw voorgeschreven; maar in plaats van hem om de twee uren een grein Kamfer in poeder te laten gebruiken, zal voortaan op dezelfde wijze om de twee uren twee greinen gegeven worden; daar en boven moeten nog twee Spaansche-vliegpleisters aan de inwendige en voorste zijde der dijen als blaartrekkende middelen gelegd worden.

Des avonds. De Spaansche-vliegpleisters hebben nog niet getrokken; de zieke is den geheelen dag buitengewoon onrustig geweest; hij ijlt aanhoudend voort; schijnt buitenmaten bedwelmd; poogt zich alle oogenblikken in het bed opterigten; wendt zijn blik gestadig naar den zolder; zijne oogen zien er zeer verward uit; het muggevangen duurt voort; de polsslagen zijn ontelbaar.

Het voorschrift blijft hetzelfde.

3 *Octob.*, *des morgens.* Het ijlen en woelen hebben tot tegen den morgenstond aanhoudend voortgeduurd; daarop heeft de lijder een paar uren geslapen; hij ligt thans stil zonder dolbuis in het

bed

bed op den rug; het muggevangen heeft opgehouden; zijn blik ziet er natuurlijker uit; de punt en de randen der tong worden vochtig; de huid is niet meer zoo brandend; de Spaansche-vliegpleisters hebben getrokken; het peeshuppelen duurt voort; de pols is wederom telbaar; men telt tusschen de honderd tien tot honderd twintig polsslagen in eene minuut.

Dezelfde middelen van gisteren worden voortgebruikt; maar van de Kamfer wordt wederom een grein om de twee uren toegediend; de plaatsen waar de Spaansche-vliegpleisters gelegen hebben worden prikkelend verbonden.

Des avonds. De zieke heeft sedert gisteren avond zich slechts driemalen bevuild; tegen den middag wat gesluimerd.

Geene verandering in het voorgeschrevene.

4 *Octob.*, *des morgens.* Deze nacht is geruster geweest; de lijder heeft meermalen een uurtje geslapen; zich slechts tweemalen bevuild; is niet meer zoo dorstig geweest; de bedwelming is aanmerkelijk vermindert; de randen der oogleden scheiden veel slijm af; de neusholten zijn vochtig; de tong is niet meer bevend; zij wordt tot aan den wortel zuiverder; de huid blijft droog, en ziet er lederachtig uit; de peeshuppelingen houden op; de kleine en zwakke pols wordt langzamer.

Voor-

Voorschrift. ℞ *Decoct. Cort. Chin.*
Inf. rad. Valerian. āā ℥ iv.
Æther. sulph. alcohol. ʒ i ß.
Vin. Op. aromat. gtt. xx.
Syr. Cort. aurant. ℥ i.
D.
f. om 't uur 1 lepel.

De Kamfer en de klisteren worden niet meer gebezigd; de zieke blijft voortdurend zijn Wijn lepelswijze, en van de Vleeschsoep nu om de twee uren een kopje gebruiken; voor gewoonlijken drank wordt nog aanhoudend Gerstenwater met rooden Wijn gegeven.

Des avonds. De zieke had zich slechts eens bevuild; de koorts wordt nalatender; de verheffing derzelve is niet meer zoo hevig.

5 *Octob.*, *des morgens.* Dezen nacht heeft de lijder zeer stil doorgebragt; drie uren achter malkander geslapen; slechts eene dunne buikontlasting gehad; vroeg zelfs om het ondersteeksel; ziet er dezen morgen zeer wel uit; klaagt zeer over duizeligheid; ligt op eene zijde in het bed; de bedwelming houdt op; de pols wordt sterker en langzamer.

Ik laat dezelfde middelen wederom toedienen.

Des avonds. Niets bijzonders; doch had de lijder wederom eene buikontlasting.

6 *Octob.*, *des morgens.* De zieke heeft den nacht gerust doorgebragt; meer geslapen; zijne oogen zien er beter uit; de slijm-affcheiding der oogleden

den vermindert; de lippen en tanden zijn geheel van het zwartachtig ſlijm ontbloot; de zieke antwoordt geregeld op de hem gedane vragen; klaagt aanhoudend over duizeligheid en pijn door de leden; de hitte der huid wordt natuurlijker; de pols voller.

Geene verandering in de voorgeſchrevene middelen.

Des avonds. De lijder had wederom eene willekeurige buikontlasting; de koorts laat meer na; de koortsverheffing is niet meer zoo hevig.

7 *Octob., des morgens.* De lijder ſpreekt zeer opgeruimd; maar klaagt nog geſtadig over duizeligheid; voor het overige keeren alle verrigtingen meer tot haren natuurlijken toeſtand terug; de buikloop houdt op; de krachten nemen in ſterkte toe.

Nog geene verandering in de voorgeſchrevene artſenijmiddelen; de Vleeschſoep wordt nu op verzoek des lijders hem toegediend.

Des avonds. De koortsverheffing is zeer verminderd.

8 *Octob., des morgens.* Dezen nacht heeft de lijder zeer gerust geſlapen; hij voelt zich wel; zijne tong is geheel zuiver; de hitte bijna natuurlijk; de huid wordt weder zacht; hij is zeer vermagerd; de pols wordt langzamer; men telt negentig polsſlagen in de minuut; de zieke vraagt om op te ſtaan.

Voor-

Voorschrift. ℞ *Decoct. Cort. Chin.* ℥ viij.
Æther. sulph. alcohol. ʒ i ß.
Syr. Cort. aur. ℥ i.
D.
s. om 't uur 1 lepel.

Overigens blijft alles hetzelfde.

9 *Octob.*, *des morgens.* Gisteren avond waren er geene teekens van koorts, dan eene geringe vermeerderde snelheid des pols; de lijder heeft dezen nacht veel geslapen; ziet er dezen morgen zeer wel uit; de toevallen nemen meer en meer af; en de krachten toe.

Hetzelfde wordt nog toegediend.

10 *Octob.*, *des morgens.* Alle verrigtingen des lijders, alhoewel de levenskrachten nog niet tot hare vorige sterkte teruggekeerd zijn, komen wederom zoo zeer die des gezonden toestands nabij, dat men den zieke als hersteld mag beschouwen.

Tweede waarneming.

HENDRIK SCHÄFER, oud 21 jaren, dienende bij het 2de Regiment Nassau, van een prikkelbaar gestel, kwam van het *bivouac* uit het Bosch van *Bologne* op den 24 Julij naar het hospitaal *du Roule*.

25 *Julij*, *des morgens.* De lijder gevoelde gisteren avond, na reeds sedert eenige dagen over vermoeidheid, hoofdpijn en duizeligheid geklaagd te hebben, aanvallen van koude, rillingen met hit-

hitte afwisfelend; de duizeligheid en de hoofdpijn zijn aanhoudend; het aangezigt ziet er rood uit; de tong is witachtig beflagen; de hitte der huid en de uitwafeming zijn vermeerderd; de pols is iets verfneld; eerfte dag des eerften tijdperks.

Voorschrift. ℞ *Decoct. Pulp. Tamarind.* ℥ xvj.
Syr. facch. ℥ i ß.
D.
f. om 't uur 1 kopje.

Voor drank wordt Gerstenwater met firoop van Wijnfteenzuur toegediend.

Des avonds. Niets bijzonders.

26 *Julij*, *des morgens.* De zieke heeft dezen nacht eenen ftoelgang gehad; klaagt over dorst en ftompe hoofdpijn; de geheele oppervlakte des ligchaams fchijnt opgezet te zijn; heeft een roze roode kleur; de huid uitwafeming is zeer vermeerderd; de pols wordt voller.

Het afkookfel van Tamarinden wordt wederom op dezelfde wijze voorgefchreven, en het Gerstenwater met firoop van Wijnfteenzuur voor gewoonlijken drank toegediend.

Des avonds, De zieke wordt onrustiger.

27 *Julij*, *des morgens.* De lijder heeft dezen nacht hevigen dorst gehad; is onrustiger geweest; de urin is donker bruin van kleur; de oogen zijn vonkelend; de zieke is bedwelmd; klaagt zeer over ftompe hoofdpijn; de tong is niet zoo zeer beflagen; de huid wordt droog.

Voor-

Voorschrift. ℞ *Nitrat. Potass.* ʒ i ß.
Decoct. Hord. ℥ viij.
Syr. sacch. ℥ i.
D.
s. om 't uur 1 kopje.

De gewoonlijke drank blijft dezelfde.

Des avonds. Het aangezigt ziet er zeer rood uit; de ademhaling is bespoedigd: de zieke draait zich alle oogenblikken in het bed om; zijne oogen zijn half gesloten; hij klaagt zeer over dorst; de huid is geheel droog; de pols vol.

Pappen uit zuurdeeg, allersterkste azijn en mostaardmeel, worden om de voeten gelegd.

28 *Julij*, *des morgens.* De zieken heeft dezen nacht slechts weinige oogenblikken gerust geslapen; aanhoudend geijld; is buitengewoon dorstig geweest; heeft eenen stoelgang gehad; de urin is donker bruin van kleur; het gelaat des lijders ziet er zeer rood en opgezet uit; zijne oogen zijn rood opgespoten; slechts half geopend; men ziet aan den hals zeer duidelijk het kloppen der strotslagaderen; de bedwelming is aanmerkelijk; de zieke klaagt zeer over dorst; hij ontbloot zich alle oogenblikken; wil niet toegedekt wezen; de ademhaling is nog meer dan te voren bespoedigd; de hitte der huid zeer vermeerderd, echter zonder aan de aanrakende hand eene brandende hitte medetedeelen; de pols is hard en snel.

Voor-

Voorschrift. ℞ *Nitrat. Potasf.* ℨ ij.
Decoct. Hord. ℥ viij.
Syr. Sacch. ℥ i.
D.
f. om 't uur 1 lepel.

Dezelfde drank wordt voortgebruikt; zes Bloedzuigers moeten aan ieder zijde van den hals in den omtrek van den oorsprong der inwendige strotader aangelegd worden; Mostaardpappen om de voeten geslagen, en gestoten IJs aanhoudend op het hoofd gebezigd.

Des avonds. De lijder had twee stoelgangen; is buitengewoon onrustig; ijlt aanhoudend.

In het voorschrift van heden morgen wordt geene verandering gemaakt.

29 *Julij, des morgens.* De lijder is dezen nacht zeer onrustig geweest; heeft alle oogenblikken uit het bed ijlende willen opstaan; spreekt zeer weinig; offchoon hij zeer bedwelmd schijnt, zoo is hij toch bij kennis; de voeten zien er zeer rood uit; de urin is hoog bruin van kleur; het aangezigt niet meer zoo rood en opgezet; overigens zijn de toevallen dezelfde, behalve, dat de pols niet meer zoo sterk en vol te zijn schijnt.

De geneesmiddelen blijven dezelfde; met het omslaan van IJs op het hoofd wordt voortgevaren.

Des avonds. De toevallen der koorts zijn niet zoo hevig; de lijder had heden twee dunne buikontlastingen.

30 *Julij, des morgens.* De zieke is dezen nacht

niet zoo onrustig geweest; heeft aanhoudend ſtille ijlhoofdigheden gehad; veel gedronken; klaagt niet zoo zeer over hoofdpijn en dorst; de oogen zijn meer geopend; niet zoo rood opgeſpoten en vonkelend; de kropſlagaderen ziet men minder hevig kloppen; de tong blijft nog vochtig; het witachtig ſlijm derzelve is verdwenen.

Het voorſchrift van gisteren blijft hetzelfde.

Des avonds. Hij had eenen dunnen ſtoelgang.

31 *Julij*, *des morgens.* De lijder heeft dezen nacht eenige oogenblikken geruster geſlapen; wederom eene dunne buikontlasting gehad; klaagt niet zoo zeer over hoofdpijn; ook is heden de bedwelming iets minder; de pols niet zoo vol dan hij op den vierden was; de overige toevallen zijn dezelfde van gisteren.

Voorſchrift. ℞ *Acet. Ammon. liquid.* ℥ i ß.
Inf. flor. Sambuc. ℥ viij.
Syr. Sacch. ℥ i.
D.
ſ. om 't uur 1 lepel.

De drank blijft dezelfde; met het IJs op het hoofd wordt voortgevaren.

Des avonds. De koorts is niet zoo hevig; de zieke ijlt ſtilletjes; hij is geruster.

1 *Augustus*, *des morgens.* Dezen nacht heeft de lijder eenige uren gerust geſlapen; twee dunne buikontlastingen gehad; zijne urin is troebel; het aangezigt niet meer rood noch opgezet; de oogen zijn geheel geopend, maar zien er onzuiver uit; de

de bedwelming is verminderd; de oppervlakte der tong rood en droog; de ademhaling langzamer; de hitte der huid onaangenamer voor het gevoel; de pols heeft zijne volheid verloren; hij wordt zwakker.

Voorschrift. ℞ *Inf. flor. Chamom.* ℥ viij.
Syr. cort. Aur. ℥ i.
D.
s. om 't uur 1 lepel.

Gerstenwater met rooden Wijn wordt voor gewoonlijken drank gegeven.

Des avonds. Geene verandering; de lijder had eene dunne buikontlasting.

2 *Aug.*, *des morgens.* De lijder is dezen nacht geruster geweest; hij snaperde, of sliep liggende op de zijde; schoon hij er wederom meer bedwelmd uit ziet, zoo geeft hij niet te min acht op alles wat om hem gebeurd; in zijn aangezigt ziet men krampachtige zamentrekkingen der spieren; voor het overige is er geene verandering sedert gisteren in zijnen toestand te ontwaren.

Voorschrift. ℞ *Inf. cort. Chin.* ℥ viij.
Syr. cort. Aur. ℥ i.
D.
s. om 't uur 1 lepel.

Om de drie uren wordt den zieke een kopje Vleeschsoep toegediend.

Des avonds. De verheffing der koorts is sterker dan gisteren.

3 *Aug.*, *des morgens.* De lijder heeft dezen nacht weinig geslapen; sterk gedronken; twee

dunne buikontlastingen gehad; de lippen, tanden en tong, worden met een zwart flijm overtrokken; de kleur der huid ziet er vuil uit; de hitte wordt brandender; het peeshuppelen fterker; de krachteloosheid neemt toe.

Voorfchrift. ℞ *Inf. cort. Chin.* ℥ viij.
Æther. fulph. alcohol. ʒ i ß.
Syr. cort. Aur. ℥ i.
D.
f. om 't uur 1 lepel.

In plaats van Gerstenwater wordt Rijstwater met Wijn toegediend; daar en boven nog om de twee uren een lepel Wijn, *Vin de Cahors*, gegeven.

Des avonds. De zieke heeft eene dunne buikontlasting gehad; hij ijlt fterk; is zeer woelig; twee Spaanfche-vliegpleisters worden als roodmakende middelen aan de kuiten gebezigd.

4 *Aug.*, *des morgens.* Dezen nacht heeft de lijder aanhoudend geijld; wederom eene dunne buikontlasting gehad; zeer fterk gedronken; de overige verfchijnfelen zijn dezelve zoo als gisteren.

Hetzelfde als boven wordt nog eens voorgefchreven.

Des avonds. De lijder ijlt niet zoo zeer dan gisteren; hij ligt geruster.

5 *Aug.*, *des morgens.* De zieke heeft dezen nacht ftilletjes geijld; zich tweemalen bevuild; ligt thans op den rug met half gefloten oogen; de bedwelming is zeer groot; de tong droog en zwart is ruw en opgezet; het komt mij voor, dat de lijder

der niet vermag dezelve uit den mond te brengen; het dekenspluizen en de peeshuppelingen zijn aanhoudende verſchijnſelen.

Voorſchrift. ℞ *Decoct. cort. Chin.*
Inf. rad. Valerian. *ãã* ℥ iv.
Æther. ſulph. alcohol. ʒ i ß.
Syr. cort. Aurant. ℥ i.
D.
ſ. om 't uur een lepel.

Alles blijft overigens hetzelfde.

Des avonds. De zieke heeft zich wederom bevuild.

6 *Aug.*, *des morgens.* De zieke heeft aanhoudend rustig op den rug liggende geijld; de urin is zeer veranderend van kleur, dan eens helder, en dan wederom donkerer en troebel; de buikloop vermeerdert; het dekenspluizen en de peeshuppelingen zijn voortdurend; de bedwelming en krachteloosheid nemen toe; de huid wordt lederachtig en vuil van kleur.

Voorſchrift. ℞ *Decoct. cort. Chin.*
Inf. rad. Valerian. *ãã* ℥ iv.
Æther. ſulph. alcohol. ʒ i ß.
Vin. Op. aromat. gtt. xx.
Syr. cort. Aur. ℥ i.
D.
ſ. om 't uur een lepel.

Overigens geene verandering.

Des avonds. De koortsverheffing is aanmerkelijk; de zieke heeft zich bevuild.

7 *Aug.*, *des morgens.* De lijder heeft den geheelen nacht ſtille ijlingen gehad; zich meermalen bevuild; de urinlozing wordt insgelijks onwillekeurig; de oogen ſtaan hol; het aangezigt is betrokken; het ligchaam vermagert; de overige verſchijnſelen zijn dezelfde.

In het voorſchrift wordt geene verandering gemaakt.

Des avonds. De zieke heeft zich wederom bevuild; de koortsverheffing is hevig; men telt tusſchen de honderd en honderd tien polsſlagen in de minuut.

8 *Aug.*, *des morgens.* De ſlaapzucht wordt aanmerkelijk; de bedwelming is groot; de krachteloosheid en buikloop nemen meer en meer toe; de zieke ligt op den rug met ineenzakking des geheelen ligchaams en in de hoogte gebogene knieën; dekenspluizen en peeshuppelingen zijn aanhoudende verſchijnſelen; de pols is zwak en rad.

Bij de vorige middelen wordt nog gevoegd het volgende klisteer; twee Spaanſche-vliegpleisters zullen wederom als roodmakende middelen aan de inwendige en voorſte zijde der dijebeenen gelegd worden.

℞ *Inf. rad. Valerian.* ℥ vi.
Vin. Op. aromat. gtt. xv.
D. pro clymate.

ſ. 's morgens en 's avonds zoo een klisteer te geven.

Des

Des avonds. Men ontdekt, dat de lijder zich aan het heiligbeen doorgelegen heeft; deze plaats wordt met een Kina-afkookſel en Kamfer-geest verbonden; de roodmakende middelen hebben gewerkt.

9 *Aug.*, *des morgens.* De zieke heeft dezen nacht al ſlapende en ijlende doorgebragt; ziet er zeer bedwelmd uit; de buikloop vermeerdert dagelijks; zijn mond ſtaat open; de lippen en tanden, de opgezette tong en neusholten, blijven met een zwartachtig en taai ſlijm overtrokken; de oogen zijn half geſloten; de randen der oogleden zijn met ſlijm bedekt; het aangezigt is betrokken, *facies Hippocratica*; men ziet aanhoudend zamentrekkingen der aangezigtsſpieren; de lijder is zoo vermagerd, dat men duidelijk het kloppen der tusſchenribbige ſlagaderen zien kan; de wanden der buikholte zijn ingevallen; de huid heeft eene vuile kleur; de aars is opgetrokken en geopend; de klisteren loopen ſpoedig weder af; het dekenspluizen houdt op; de peeshuppelingen duren voort; de hitte is brandend en onaangenaam voor het gevoel; de pols zeer zwak en klein; men telt honderd twintig polsſlagen in de minuut.

Voorſchrift. ℞ *Decoct. cort. Chin.*
Inf. rad. Serpent. *āā* ℥ iv.
Æther. ſulph. alcohol. ʒ i ß.
Vin. Op. aromat. gtt. xx.
Syr. cort. Aur. ℥ i.
D.
ſ. om 't uur 1 lepel.

 De

De lijder zal voortaan eenen lepel Wijn, *Vin de Cohors*, om het half uur afwisfelend met het voorfchrevene drankje gebruiken; een kopje Vleeschfoep wordt hem om de twee uren toegediend; het volgende tot een klisteer voorgefchreven:

℞ *Decoct. cort. Chin.* ℥ v.
Spir. Vin. ℥ i.
D. *pro clymate.*
f. om 's morgens en 's avonds zoo een klisteer te geven.

Des avonds. De koortsverheffing is aanmerkelijk; de zieke heeft zich driemalen bevuild.

10 *Aug.*, *des morgens.* De toeftand is dezelfde van gisteren; er wordt in het voorfchrift geene verandering gemaakt; behalve, dat wederom twee Spaanfche-vliegpleisters aan de dijen als roodmakende middelen aangelegd worden.

Des avonds. De Spaanfche-vliegpleisters, die federt zeven uren van dezen morgen aangelegen hebben, hadden om vier uren nog niet als roodmakende middelen gewerkt.

11 *Aug.*, *des morgens.* De flaapzucht en het ijlen hebben den geheelen nacht voortgeduurt; de lijder heeft zich verfcheidene reizen bevuild; heden morgen ziet men eene verandering in zijnen blik; hij wordt meer natuurlijk; ook is de punt en de randen der tong vochtig; de Spaanfche-vliegpleisters hebben roode plekken getrokken; voor het overige kan ik in den toeftand des zieken geene verandering ontdekken.

Het

Het voorſchrift blijft hetzelfde van gisteren; de plaatſen, waar de Spaanſche-vliegpleisters gelegen hebben, worden prikkelend verbonden.

Des avonds. Alles blijft hetzelfde.

12 *Aug.*, *des morgens.* De ſlaapzucht is niet zoo aanhoudend geweest; de zieke geruster; hij heeft zich niet zoo dikwijls bevuild; het aangezigt wordt natuurlijker; de bedwelming is niet meer zoo groot; de lippen en de tong worden vochtiger; het ſlijm zondert zich meer en meer af; de pols wordt langzamer.

Men maakt nog geene verandering in de voorgeſchrevene geneesmiddelen.

Des avonds. De koortsverheffing is niet meer zoo hevig; de zieke bevuild zich minder.

13 *Aug.*, *des morgens.* Men kan ſedert voorleden nacht en gisteren morgen geene verandering in den toeſtand des lijders gewaar worden; behalve, dat dezelve thans op den rug met regt uitgeſtrekte knieën in het bed ligt.

Dezelfde middelen worden voortgebruikt.

Des avonds. De toevallen der koorts verminderen.

14 *Aug.*, *des morgens.* De lijder heeft dezen nacht eenige uren gerust geſlapen; zich ſlechts eens bevuild; zijn aangezigt ziet er dezen morgen natuurlijk uit; de mond is geſloten; de lippen zijn geheel vochtig; de tong wordt zuiver over hare geheele oppervlakte; het ſlijm der neusholten verliest zich; de zieke ligt op eene zijde; ant-

woordt wederom voor het eerst op de hem gedane vragen; de bedwelming verminderd zeer; de brandende hitte der huid wordt lijdender voor het gevoel; de peeshuppelingen zijn zeer zeldzaam; men telt honderd en vijf polsſlagen in de minuut; de aars is wederom geſloten; de klisteren behoudt de lijder bij zich; het koudvuur aan het heiligbeen wordt afgeſtoten en met Kina en Kamfer verbonden.

Men laat heden dezelfde middelen van de vorige dagen nog toedienen.

Des avonds. De toevallen der koorts hebben den dag door meer nagelaten; de koortsverheffing is niet meer zoo ſterk dan gisteren.

15 *Aug.*, *des morgens.* De zieke is niet meer zoo ſlaperig geweest; de bedwelming is geheel en al verdwenen; de buikloop aanmerkelijk vermindert; het aangezigt ziet er wederom natuurlijk uit; de lijder antwoordt zeer wel op het geene waar na hij gevraagd wordt; klaagt zeer over een pijnlijk gevoel ter plaatſe waar de roodmakende pleisters gelegen hebben; ligt op eene zijde met gebogene knieën.

Men maakt geene verandering in het voorſchrift.

Des avonds. De toevallen zijn dezelve ſedert gisteren in betrekking tot derzelve hevigheid; doch niet in betrekking tot de tijd der koortsverheffing; want deze komt later.

16 *Aug.*, *des morgens.* De lijder heeft dezen nacht ſlechts twee onwillekeurlijke buikontlastingen

ge-

gehad; zijne urin wordt helder van kleur; men ziet op den bodem van het glas een zeer ligt bezinkſel; de hitte der huid wordt natuurlijk; de pols blijft nog zwak.

Voorſchrift. ℞ *Extr. cort. Chin.* ʒ i.
Decoct. ejusdem ℥ viij.
Æther. ſulph. alcohol. ʒ i ß.
Vin. Op. aromat. gtt. xv.
Syr. cort. Aur. ℥ i.
D.
ſ. om 't uur 1 lepel.

De overige middelen worden voortdurend toegediend.

Des avonds. De toevallen der koorts nemen zeer aan hevigheid af.

17 *Aug.*, *des morgens.* De lijder ziet er dezen morgen zeer wel uit; zijne lippen, tanden, tong en neusholten, zijn geheel zuiver; hij klaagt over ligtigheid in het hoofd en pijn ter plaatſe waar de Spaanſche-vliegpleisters lagen; draait zich ſomtijds in het bed om.

Geene verandering komt er in het voorgeſchrevene van gisteren.

Des avonds. Niets bijzonders.

18 *Aug.*, *des morgens.* Alle de verſchijnſelen nemen meer en meer af; het gelijk gewigt tusſchen de verſchillende verrigtingen en krachten der dierlijke huishouding worden van dag tot dag meer aan den natuurlijken toeſtand gelijk.

De geneesmiddelen blijven dezelfde.

Des

Des avonds. De koortsverheffing komt veel later.

19 *Aug.*, *des morgens.* De lijder heeft dezen nacht eene willekeurlijke buikontlasting gehad; de urin is helder van kleur; de hitte der huid bijna natuurlijk; de peeshuppelingen zijn verdwenen.

Het voorſchrift blijft hetzelfde, met uitzondering der *tinct. op. aromat.*, welke uit het drankje wordt weggelaten.

Des avonds. De hitte vermindert zeer; de pols ſlaat tusſchen de vijf en zeventig en vijf en tachtig malen in de minuut.

20 *Aug.*, *des morgens.* De lijder heeft dezen nacht wel geſlapen; gevoelt geene pijn in het hoofd; de duizeligheid is bijna geheel verdwenen; in den grond der wond aan het heiligbeen ontdekt men zeer duidelijk de vorming van vleeschtepeltjes.

Alles wordt voortgebruikt.

21 *Aug.*, *des morgens.* De lijder ziet er in zijn aangezigt volkomen wel uit; vraagt om voedſel en verlangd uit het ziekbed op te ſtaan; de vuile morſige kleur der huid verliest zich; dezelve wordt zacht; de hitte is natuurlijk; men telt tusſchen de vijf en zeventig en tachtig polsſlagen in de minuut.

Herſtelling.

Der-

Derde waarneming.

ADAM EULER, oud 17 jaren, Tambour bij het 2de Regiment Nasſau, van een gevoelig en prikkelbaar geſtel, werd op den 27 October van het *bivouac* uit het Bosch van *Bologne* naar het *Hotel-Dieu* gezonden.

28 *Octob., des morgens.* Het aangezigt des zieken ziet er rood uit; zijne oogen zijn tranend; hij is neerſlagtig en dorstig; gevoeld hoofdpijn en vermoeidheid door de leden; de tong ſchijnt vochtig en met een witachtig ſlijm overtrokken te zijn; de huid is klam; de hitte vermeerderd; de pols iets verſneld; de lijder beſpeurde ſedert drie dagen eenige voorboden; gisteren avond werd hij door koude afwisſelend met hitte, die nog voortduurt, overvallen; eerſte dag des eerſten tijdperks.

Voorſchrift. ℞ *Decoct. pulp. Tamarind.* ℥ xvj.
Syr. Sacch. ʒ i ß.
D.
ſ. om 't uur 1 kopje.

Voor drank wordt Gerstenwater met ſiroop van Wijnſteenzuur toegediend.

Des avonds. De toevallen der koorts zijn heviger dan dezen morgen.

29 *Octob., des morgens.* De lijder heeft dezen nacht niet gerust geſlapen; zich alle oogenblikken in het bed omgedraaid; zijne urin is hoogbruin van kleur; het aangezigt opgezet; de neerſlag-

ſlagtigheid en hoofdpijn nemen toe; hij wordt bedwelmd; vraagt aanhoudend om te drinken.

Hetzelfde van gisteren wordt heden wederom voorgeſchreven.

Des avonds. De lijder is onrustiger; hij had eenen natuurlijken ſtoelgang.

30 *Octob.*, *des morgens.* De zieke heeft dezen nacht ſlechts weinig uren geſlapen; de oogen houden op met tranen; zij zien er meer levendig uit; de ademhaling is beſpoedigd; de huid droog; de hitte vermeerderd; de pols iets voller en ſneller.

Er wordt geene verandering in het voorſchrift gemaakt.

Des avonds. De bedwelming is grooter; de hitte vermeerderd; de pols harder.

31 *Octob.*, *des morgens.* De lijder heeft dezen nacht zeer weinig geſlapen; dikwijls geijld; veel gedronken; eenen natuurlijken ſtoelgang gehad; de bedwelming is grooter; de zieke antwoordt zeer kort op de hem gedane vragen; klaagt over ſtompe hoofdpijn; de pols wordt ſneller; men telt negentig polsſlagen in de minuut.

De lijder blijft zijn afkookſel van Tamarinden enz. voortgebruiken; Mostaardpappen worden aan de voetzolen gelegd.

Des avonds. De lijder had eene buikontlasting; de koorts is hevig; de zieke ijlt.

1 *November*, *des morgens.* De lijder heeft dezen nacht aanhoudend geſlapen, doch ſomtijds geijld; zijne urin is zeer bruin van kleur; de oogen zien

zien er vonkelend uit; de tong wordt zuiverder en bevend; de bedwelming is heden aanmerkelijk; er ontſtaat ſlaapzucht; de hitte der huid is ſterker; de pols ſlaat tusſchen de negentig en honderd malen in de minuut.

Voorſchrift. ℞ *Nitrat. Potasſ.* ʒ i ß.
Decoct. Hord. ℥ viij.
Syr. Sacch. ℥ i.
D.
ſ. om 't uur 1 lepel.

De gewoonlijke drank blijft dezelfde.

Des avonds. De lijder had eene buikontlasting; hij ijlt; is zeer ſlaperig; de pols voller dan heden morgen.

De Mostaardpappen worden wederom omgeſlagen.

2 *Nov., des morgens.* De lijder heeft dezen nacht niet zoo aanhoudend geſlapen; meer geijld; is twee malen uit het bed opgeſtaan; zijne urin ziet er helder uit; is van een wolkje voorzien; de bedwelming ſchijnt niet zoo ſterk te zijn dan gisteren; de ſlaapzucht vermindert; de ademhaling wordt langzamer; de huid klam; de pols weker en grooter; ook telt men niet meer dan negentig polsſlagen in de minuut.

Voorſchrift. ℞ *Acet. Amman. liquid.* ℥ i ß.
Inf. flor. Sambuc. ℥ viij.
Syr. Sacch. ℥ i.
D.
ſ. om 't uur 1 lepel.

De

De gewoonlijke drank blijft dezelfde.

Des avonds. De koortsverheffing is niet zoo hevig dan gisteren avond; de lijder heeft sedert dezen morgen eenen dunnen stoelgang gehad.

3 *Nov.*, *des morgens.* Het aangezigt is niet meer zoo rood en opgezet; de punt en de randen der tong worden droog; de bedwelming en slaapzucht zijn sedert gisteren nog meer verminderd; de lijder ligt veel geruster in het bed; de pols is zacht.

Men maakt geene verandering in de voorgeschrevene geneesmiddelen van gisteren.

Des avonds. De zieke heeft twee dunne buikontlastingen gehad.

4 *Nov.*, *des morgens.* De lijder is dezen nacht gerust geweest; heeft eene dunne buikontlasting gehad; zijne urin is troebel; de randen der oogleden zijn met slijm bedekt; de oogen zelfs zien er flaauwer uit; in het aangezigt ontdekt men krampachtige zamentrekkingen der spieren; de bedwelming is wederom vermeerderd; de tong geheel droog en schijnt met een rood vernis overtrokken te zijn; de huid-uitwaseming verminderd; de hitte neemt toe; de pols is niet meer zoo groot, maar hij wordt meer te zamengetrokken; men telt wederom negentig polsslagen in de minuut.

Voorschrift. ℞ *Inf. flor. Chamom.* ℥ viij.
Syr. cort. Aur. ℥ i.
D.
s. om 't uur 1 lepel.

Voor

Voor drank wordt Gerstenwater met rooden Wijn gegeven.

Des avonds. De zieke is onrustig; draaid zich dikwerf in het bed om; ijlt aanhoudend voort; zijn pols is fneller dan heden morgen; hij heeft eene dunne buikontlasting gehad.

5 *Nov., des morgens.* De onrust en de ijlingen hebben den nacht door tot tegen den morgen voortgeduurd; de zieke heeft nog twee willekeurige en dunne buikontlastingen gehad; heden morgen is hij buiten kennis; antwoordt niet meer op de gedane vragen; zijne lippen, tanden en tong, worden met een zwartachtig flijm bedekt; de huid verliest hare natuurlijke kleur; men voelt peeshuppelingen; de buikontlasting wordt onwillekeurig, en de fnelheid des pols grooter.

Voorfchrift. ℞ *Inf. rad. Valerian.* ℥ viij.
Syr. cort. Aur. ℥ i.
D.
f. om 't uur 1 lepel.

Om de twee uren wordt eenen lepel Wijn toegediend; het Gerstenwater met Wijn bij aanhouding als gewonen drank gegeven, en aan de kuiten een Spaanfche-vliegpleister als blaartrekkend middel gebezigd.

Des avonds. De buikloop vermeerdert; de Spaanfche-vliegpleisters hebben blaren getrokken.

6 *Nov., des morgens.* De zieke heeft dezen nacht zeer fterk geijld; wilde ieder oogenblik uit het bed opftaan; heeft zeer weinig geflapen en

zich twee malen bevuild; zijne oogen worden hol en zijn zonder allen uitdruk; den mond ſtaat half open; de krampachtige zamentrekkingen der aangezigtsſpieren duren voort; de hitte der huid wordt meer brandend; de peeshuppelingen zijn aanhoudend; men telt honderd polsſlagen in ééne minuut.

Voorſchrift. ℞ *Inf. rad. Valerian.* ℥ viij.
Æther. ſulph. alcohol. ʒ i ß.
Vin. Op. aromat. gtt. xv.
Syr. cort. Aur. ℥ i.
D.
ſ. om 't uur 1 lepel.

Alles blijft overigens hetzelfde.

Des avonds. De koortsverheffing is aanmerkelijk.

7 *Nov., des morgens.* De zieke ligt heden morgen op den rug in het bed; zijne oogen zijn onzuiver; hij ziet er zeer bedwelmd uit; de mond is half geopend; de tanden en de tong zijn met een zwartachtig taai ſlijm overtrokken; de buikloop blijft dezelfde; de lijder bevuild zich tot vier malen in de vierentwintig uren; de peeshuppelingen duren voort.

Het voorſchrift ondergaat geene verandering.

Des avonds. De zieke is onrustiger; draaid zijn hoofd alle oogenblikken om; ijlt zeer ſterk; men telt honderd vijf tot honderd tien polsſlagen in ééne minuut.

8 *Nov., des morgens.* De onrust en het ijlen hebben dezen nacht niet opgehouden; voor het

ove-

overige zijn de toevallen dezelfde van gisteren, echter neemt de krachteloosheid meer en meer toe.

De lijder zal hetzelfde heden voortgebruiken, en twee andere Spaansche-vliegpleisters zullen nu als blaartrekkende middelen aan de dijen gelegd worden.

Des avonds. De koortsverheffing is zeer hevig; men telt tot honderd vijftien polsflagen in ééne minuut; de Spaansche-vliegpleisters hebben getrokken.

9 *Nov.*, *des morgens.* In het begin van den morgenstond zijn de toevallen iets bedaard; overigens kan ik in den toestand des lijders nog geene verandering ontwaren, dan alleen, dat de punt der tong en derzelver randen aanvangen weder vochtig te worden.

Het voorschrift blijft nog hetzelfde; de plaatsen, waar de blaartrekkende pleisters gelegen hebben, worden prikkelend verbonden.

Des avonds. De toevallen der koorts zijn heden avond even zoo hevig als gisteren.

10 *Nov.*, *des morgens.* De koortsverheffing heeft tot in den morgenstond voortgeduurd, wanneer er eene verandering in den toestand des lijders ingetreden is; zijn aangezigt ziet er natuurlijker uit; zijne lippen en tong zijn geheel vochtig, en het zwartachtig taai flijm scheidt zich er reeds van af; de zieke antwoordt op de hem gedane vragen; de bedwelming is grootendeels verdwenen; hij heeft zich sedert gisteren avond niet meer bevuild; zijne urin is troebel; de peeshuppelingen, offchoon

zij nog voortduren, zoo zijn dezelve niet te min veel zeldzamer; de onaangename hitte is verdwenen; men telt ſlechts honderd polsſlagen in ééne minuut.

Er wordt nog geene verandering in de geneesmiddelen gemaakt.

Des avonds. De lijder heeft zich nog twee malen bevuild; de toevallen zijn ſedert gisteren aanmerkelijk bedaard.

11 *Nov., des morgens.* De lijder heeft dezen nacht zeer gerust doorgebragt, en maar weinig geijld; zich ſlechts eens bevuild; ligt heden morgen op de zijde in het bed; klaagt zeer over hoofdpijn, duizeligheid en pijnen ter plaatſe, waar de blaartrekkende pleisters gelegen hebben; zijne lippen, tanden en tong, zijn geheel zuiver; de peeshuppelingen verliezen zich; de pols wordt langzamer.

Hetzelfde van gisteren wordt heden wederom toegediend.

Des avonds. De lijder heeft nog twee onwillekeurige buikontlastingen gehad.

12 *Nov., des morgens.* Alle de verrigtingen worden meer en meer die des gezonden toeſtands gelijk; men blijft derhalve dezelfde middelen aanhoudend toedienen.

Des avonds. Geene bijzondere verandering.

13 *Nov., des morgens.* De lijder heeft verſcheidene uren geſlapen, en zeer wel gerust; vraagt heden morgen om het onderſteekſel en had eene wil-

willekeurige ontlasting; de buikloop vermindert zeer; de kleine pols wordt langzamer en grooter.

Het *Vin. op. aromat.* wordt in het geneesmiddel niet meer voorgeschreven; al het overige zal de lijder voortgebruiken.

Des avonds. De hevigheid der toevallen vermindert zigtbaar.

14 *Nov.*, *des morgens.* De zieke is dezen morgen zeer te onvreden; beklaagt zich over de ruwe behandeling des oppassers; verlangd naar eene andere zieken-zaal overgevoerd te worden; zijn aangezigt wordt voller; van de bedwelming is niets meer te zien; de hitte der huid en derzelver aanzien is bijna natuurlijk; de peeshuppelingen zijn verdwenen; de pols telt negentig slagen in ééne minuut.

Hetzelfde geneesmiddel wordt wederom toegediend.

Des avonds. Geene bijzondere verandering, als alleen dat de lijder weder eene willekeurige ontlasting hadt.

15 *Nov.*, *des morgens.* Dezen nacht was niets buitengewoons optemerken; heden morgen ziet men, dat alle verrigtingen wederom tot den natuurlijken toestand terug komen, echter worden er door den stoelgang nog dunne stoffen afgevoerd; even zoo ontdekt men altoos dat de pols iets sneller, zwak en klein is.

Voorschrift. ℞ *Decoct. cort. Chin.* ℥ viij.
Æther. sulph. alcohol. ʒ i ß.
Syr. cort. Aur. ʒ i.
D.
s. om 't uur 1 lepel.

Voor het overige wordt in het voorschrift geene verandering gemaakt.

Des avonds. De koortsverheffing neemt dagelijks meer en meer af.

16 *Nov.*, *des morgens.* De buikontlasting wordt zoo wel in betrekking tot derzelver hoeveelheid als ook tot derzelver hoedanigheid natuurlijker; de pols telt thans wederom tachtig slagen in ééne minuut.

17 *Nov.*, *des morgens.* De lijder bevindt zich heden morgen zeer wel; heeft sedert gisteren geene buikontlasting gehad; wenscht uit het bed opteftaan; vraagt om voedsel; alle verrigtingen toonen aan, dat het nu alleen de krachteloosheid is, waardoor zij zich van de verrigtingen des menschen in den gezonden toestand onderscheiden.

Herstelling.

Over

Over eene ziekte veroorzaakt, na voorafgegane zware ziekten, door afwijkingen in de diëet.

Hier wil ik alleen bedoeld hebben de ziekte, welke bij lijders, die aan langdurende gastrische koortsen, buikloop, typhus enz. geleden hadden, en in het tijdperk der herstelling door het gebruik van overmatig voedsel zich te buiten gingen, veroorzaakt werd.

Men zoude deze ziekte gevoegelijk door *Darm-* en *Darmscheelsontsteking*, *Entero-mesenteritis* kunnen uitdrukken; de ziekelijke ontaardingen, welke men altoos in de darmen en in het darmscheel bij de ontleedkundige beschouwing vindt, leveren een duidelijk bewijs op, dat het ziekte-proces bijzonder deze werktuigen aantast.

Deze ziekte ontstaat meestal bij herstellenden, *reconvalescenten*, na een onmatig gebruik van amunitie-brood, pottagie, *ratatouille*, en vleesch; gaan deze afwijkingen in de diëet daar en boven nog gepaard met droefheid of heimwee, met eene buitengewoon warme of natte en koude weersgesteldheid, zoo wordt de kwaadaardigheid der ziekte, die zoo wel als haar beloop door de al-

gemeene krachteloosheid en door den toeſtand der werktuigen, welke den zetel van het ziekte-proces zijn, bepaald worden, zeer daar door vermeerderd.

Waren het herſtellenden van bovengenoemde ziekten, wier darmkanaal door het ziekte-proces niet bijzonder aangegrepen werd, en was de uitputting der levenskrachten niet zeer groot, dan nam de ziekte een langzamer beloop en een goedaardiger karakter aan; in het tegenovergeſteld geval was het beloop der ziekte van zeer korte duurzaamheid en derzelver karakter alsdan zeer kwaadaardig.

Bij de zieken der eerſte klasſe zag men de volgende verſchijnſelen ontſtaan: onmiddelijk na het onmatig gebruik van voedſel werden de lijders door rillingen aangetast en gevoelden eene koude, die door eene aanhoudende hitte gevolgd werd; er ontſtond dadelijk voorhoofdpijn en dorst; het aangezigt werd rood; de oogen zagen er glinsterend uit; de tong was witachtig beſlagen; de urin bruin van kleur; ſomtijds hadden de zieken walging en in dit geval beſpeurden zij eene drukkende pijn in de hartkolk; de pols was altoos iets ſneller. Tegen den tweeden dag vertoonde zich eene matige buikloop; de huid werd klam of de huid-uitwaſeming was onderdrukt; bij de belasting des buiks in deszelfs middelſte gedeelte, *regio meſogastrica*, gevoelden de lijders diep in de buikholte eene ſtompe pijn. Na verloop van vier of vijf dagen vingen zij aan te verma-

ge-

geren; het aangezigt werd ingevallen; de tong zuiverder; de huid vaal en vuil van kleur; het pijnlijk gevoel bij de zamendrukking des buiks was verdwenen; de drekſtoffen zagen er ſlijmachtig uit en werden ſtinkend. Wanneer nu deze toevallen tot twintig of nog meerdere dagen voortgeduurd hadden en het ziekte-proces werd door de levenskrachten niet overwonnen, dan ving de buikloop aan uitmergelend te worden; de krachteloosheid werd meer en meer blijkbaar; de zieken lagen op den rug; de oogen ſtonden hol; de blik werd flaauw; het aangezigt betrokken; de huid lederachtig en vaal van kleur; de hitte zeer onaangenaam voor het gevoel; de buik ingevallen; de aars opgetrokken en geopend; de reuk der drekſtoffen lijkachtig; de urin helbruin van kleur en met wolkjes voorzien; de pols zwak en rad. Vraagde men nu de lijders naar hunnen toeſtand, zoo antwoorden de NASSAUERS, *wie ſoll es gehen? es geht all, — recht gut!!!* en den volgenden dag waren zij dood. Er ontſtonden koude en kleverige zweeten aan het voorhoofd, in het aangezigt en op de borst; ſtille ijlingen; de oogen werden onzuiver en dof; het hoornvlies ſcheen met een ondoorſchijnend en gerimpeld vlies overtrokken te worden; de pols werd nog zwakker, zamengedrukt, naauwelijks voelbaar en zeer rad; de handen en voeten werden blaauw en koud; de ledematen ſtijf, en nu kwam de dood en maakte een einde aan hun lijden.

Bij de zieken der tweede klasſe was het ziektebeloop van tweederlei aard: of de herſtellenden ſtierven etende *apoplectisch*, ſomtijds nog met het brood in de handen, of zij werden eensklaps door rillingen en koude met aanhoudende hitte afwisſelend, aangetast; zagen er iets rood in hun aangezigt uit; de oogen waren glinsterend; de tong ſcheen zeer weinig beſlagen; zij gevoelden geene walging; hadden ſlechts een onaangenaam gevoel in de hartkolk. Den volgenden dag ontſtond er reeds buikloop en nu ſcheen het aangezigt betrokken; de oogen werden onzuiver en hol; de tong bleef vochtig; de hitte werd brandend; de huid droog en vuil; de lijder ving aan te vermageren; de buik was pijnlijk bij deszelfs zamendrukking; de drekſtoffen namen eenen ſlijkachtigen reuk aan; de pols was klein en zamengedrukt, rad en naauwelijks voelbaar; de oogappel werd verwijderd; de tranen biggelden onwillekeurig langs de wangen; de adem had eenen reuk van vleeschnat; de zieke lag op den rug met ineenzakking des geheelen ligchaams en in de hoogte gebogene knieën; er vertoonden zich trillingen der leden; dekenspluizen; hik; ſtille ijlingen; koude en kleverige zweeten; koude en blaauwe ledematen; ſtuipen, en de dood; die men na den aanvang der ziekte binnen vier, vijf of zes dagen volgen zag.

Voor-

Voorzegging.

Nemen wij in overweging, dat de herſtellenden, die zich het meest deze ziekte aantrokken, lieden waren, welker levenskrachten door de voorafgegane ziekten grootendeels waren uitgeput geworden, en wier edele werktuigen, die de bron der krachtherſtelling uitmaken, door het ziekte-proces aangedaan werden; zoo zal men ligtelijk inzien, gelijk ook de ervaring ons allezins leert, dat dit eene gevaarlijke ziekte is, waar voor wij dikwijls de kunst zien ſtilſtaan.

Geneeswijze bij de lijders der eerſte klasſe.

Ontdekte men dadelijk, of nog den volgenden dag, dat de herſtellenden in de hun voorgeſchrevene diëet zich te buiten gegaan hadden, zoo liet men hun met de beste gevolgen een braakmiddel uit Braakwortel en Braakwijnſteen toedienen, Gerstenwater met Zuurhoning voor gewoonlijken drank geven; dit mengſel bleven zij tot den derden dag voortgebruiken. Den derden dag, wanneer de lijders eerst onder behandeling kwamen en nog walging gevoelden, hetwelk om deze tijd hoogst zeldzaam was, zoo werd hun nog het voornoemd braakmiddel voorgeſchreven, en onmiddelijk daarop den aangehaalden drank toegediend; maar hadden zij geene walging; zoo kregen zij gelijk de zieken, welken men den eerſten of

twee-

tweeden dag een braakmiddel had toegediend, en nu een afkookſel van Tamarinden voorgeſchreven werd, insgelijks dit afkookſel, doch in verbinding met de Manna gegeven; zij bleven allen dien dag hunnen gewonen drank voortgebruiken. Den vierden dag gaf men hun een aftrekſel van Kamilbloemen met ſiroop van Oranje-ſchillen en Rijstwater voor drank. Nu ging men over, naar mate dat de krachteloosheid ſcheen toetenemen en het pijnlijk gevoel des buiks zulks toeliet, tot het gebruik van Kina-afkookſel met ſiroop van Oranje-ſchillen; Rijstwater met rooden Wijn kregen zij voor drank. Werd de buikloop uitmergelend en nam de uitputting der levenskrachten nog opvallender toe, zoo werd een Kina-afkookſel met *Æther. Sulph. alcoh.*, of met *Vin. op. aromat.* en ſiroop van Oranje-ſchillen voorgeſchreven, roode Wijn lepelswijze gebruikt, roode Wijn met Rijstwater voor gewonen drank gegeven, klisteren van Kina-afkookſel met *Vin. op. aromat.* toegediend en eene Spaanſche-vliegpleister op den buik gelegd.

Geneeswijze bij de lijders der tweede klasſe.

Indien men zich hier in de eerſte dagen door de verſchijnſelen eenes ontſtekingachtigen toeſtand, tot de aanwending der antiphlogistiſche geneeswijze misleiden liet, zonder de uitputting der levenskrachten, door de voorafgegane ziekte veroorzaakt, in

in overweging te nemen, noch zich van de ziekelijke ontaardingen, die de darmen en het darmſcheel ondergaan, alvorens te overtuigen, zoo zoude men als een *Empiriker* te werk gaan. Men trachte bij de lijders dezer klasſe zoo ſpoedig mogelijk de *cruditeiten* te verwijderen: ten dezen opzigte late men hun nog denzelfden dag, op welken zij zich te buiten gingen, het genoemd braakmiddel toedienen en een Kamilbloemen-aftrekſel voor gewonen drank gebruiken. Was het den volgenden dag, na de begane afwijking van den eetregel, dat men de zieken eerst onder zijne behandeling bekwam; zoo voorſchreef men dadelijk een aftrekſel van Rhabarber met *Æther. Sulph. alcoh.* en ſiroop van Oranje-ſchillen; Rijstwater met rooden Wijn werd voor gewonen drank toegediend. Den derden dag kregen de lijders een Kina-afkookſel met *Æther. Sulph. alcoh.* en *Vin. op. aromat.* enz., rooden Wijn lepelswijze en den voornoemden drank; een Spaanſche-vliegpleister werd hun op den buik gelegd en klisteren van Kina-afkookſel met *Vin. op. aromat.* toegediend; eindelijk werd er nog het *Extr. cort. chin.* tot de bovengenoemde middelen bijgevoegd, en hielpen alle deze middelen niet, dan was de lijder aan den dood overgegeven.

Diëet.

Men liet de lijders niets anders dan wat vleeschſoep,

ſoep, en nog wel kopjesgewijze, zoodra de pijn des buiks bij de zamendrukking deszelven, verdwenen was, en de krachten afnamen, toedienen.

Ontleedkundige beſchouwing.

De uitwendige beſchouwing ſtelde ons het lijk in eenen vermagerden toeſtand daar; de huid had gewoonlijk eene vale kleur; de wanden der buikholte waren te zamengevallen; de aars ſcheen opgetrokken en ſtond wijd open.

Zoodra men de buikholte geopend had, zag men verſcheidene ontaardingen der dunne en dikke darmen, des darmſcheels en deszelfs klieren, welke zich alle in drie graden lieten onderſcheiden, en veroorzaakt werden, naarmate dat het ziekte-proces een kortere of langere tijd deszelfs nadeelige uitwerking op deze werktuigen had kunnen uitoefenen.

Eerſte graad van ontaarding. Men zag op de uitwendige oppervlakte der darmen, meestal aan de tegenovergeſtelde zijde waar deze aan het darmſcheel grenzen, onduidelijke en donkere plekken van eene rondachtige gedaante, die tegen het einde der dunne darmen veel talrijker waren. Wanneer men de darmen doorſneden had, vertoonde de inwendige oppervlakte van het ſlijmvlies ovale plekken, die boven de oppervlakte des darmkanaals verheven waren. — Het gedeelte van het darmſcheel, hetwelk deze plekken tegenover lag, was

was insgelijks roodachtig opgefpoten en liet zijne klieren, die fomtijds zoo dik als duiven-eijers opgezwollen waren, roodachtig doorfchijnen.

Tweede graad van ontaarding. De ovale plekken zijn nu zeer duidelijk omfchreven; zij worden wederom meer met de oppervlakte van het flijmvlies gelijk; zien er donkerder van kleur uit, en vertoonen aan verfcheidene plaatfen kleine zweertjes in het flijmvlies. — De kleur des darmfcheels en deszelfs klieren wordt insgelijks donkerder; de opgezetheid der darmfcheelsklieren heeft wederom iets afgenomen.

Derde graad van ontaarding. De donker roode plekken zijn volkomen gelijk geworden met de oppervlakte des darmkanaals en hebben eene grijsachtige kleur aangenomen; hare zweertjes laten zeer duidelijk in hun midden het fpiervlies doorfchijnen; dewijl daar ter plaatfe het flijmvlies verftoord is. — Het darmfcheel en deszelfs klieren hebben hunne natuurlijke kleur; echter zijn de laatfte nog altoos opgezet, en wanneer zij doorfneden worden, vindt men niet zeldzaam etter er in opgefloten; hare zelfftandigheid heeft nu eene graauwachtige kleur aangenomen.

Eer-

Eerfte waarneming.

Lodewijk Schneider, van een prikkelbaar geftel, oud 24 jaren, geboren te Reufort in het regtsgebied Neuenburg, dienende bij de Nasfauers, herftellend van eene gastrifche koorts, wiens beloop acht en twintig dagen geduurd had.

Den negenden dag zijner herftelling kocht de lijder des avonds van eenen zijner kameraden eene drie kwart portie brood, die ook terftond door hem genuttigd werd.

1fte dag der ziekte. Naauwelijks had de herftellende dit brood gebruikt, of hij gevoelde koude tusfchen de fchouderbladen en rillingen, die door eene aanhoudende hitte werden opgevolgd.

2de dag, des morgens. De lijder is rood in zijn aangezigt; de oogen zijn glinsterend; de tong is witachtig beflagen; hij klaagt over voorhoofdpijn, dorst en walging; de ademhaling is befpoedigd; de hitte der huid vermeerderd; de pols iets fneller en voller; het volgende wordt voorgefchreven:

℞ *Rad. ipecac. grana viginti.*
Tartar. ftibiat. granum unum.
M. f. pulvis.

D.

S. op eens integeven.

℞ *Oxy-*

℞ *Oxymell. unciam unam et ſemis.*
Decoct. hord. uncias ſedecim.
M. D.
S. voor gewonen drank.

Des avonds. De lijder had zeer vele ſlijmachtige ſtoffen overgegeven; eene dunne buikontlasting gehad; de walging is verdwenen; de urin heeft eene bruine kleur; de toevallen der koorts zijn heviger.

3*de dag, des morgens.* Dezen nacht heeft de lijder onrustig doorgebragt; is zeer dorstig geweest; heeft eene dunne buikontlasting gehad; de hoofdpijn is minder; de ademhaling niet zoo beſpoedigd; hij blijft dorstig; gevoelt bij de zamendrukking des buiks, diep in deszelfs holte, eene ſtompe pijn; de huid wordt klam; men telt vijf en negentig polsſlagen in ééne minuut.

℞ *Decoct. tamarind. unc. ſedecim.*
Syr. ſacch. unc. unam et ſemis.
M. D.
S. om 't uur 1 once kopje.

Voor gewonen drank wordt Zuurhoning met Gerstenwater toegediend.

4*de dag, des morgens.* De lijder heeft dezen nacht een weinig geruster geſlapen; nog eene dunne buikontlasting gehad; de urin ziet er donkerbruin van kleur uit; het aangezigt is niet meer zoo rood; de oogen zijn minder glinsterend; de tong wordt zuiverder; hij klaagt niet meer over

hoofdpijn; ook ſchijnt de dorst verminderd te zijn; de buik is bij de betasting niet zoo pijnlijk; de huid wordt droog; de pols blijft ſnel, en is nog iets vol.

℞ *Inf. chamom. unc. octo.*
Syr. cort. aur. unc. unam.
M. D.

S. om 't uur 1 lepel.

Voor drank wordt Rijstwater gegeven.

5de dag, des morgens. De lijder heeft ſedert gisteren morgen zes dunne en ſlijmachtige buikontlastingen gehad; overigens zijn dezelfde verſchijnſelen van gisteren nog aanwezig.

Men maakt derhalve geene verandering in het voorgeſchrevene op den vierden.

6de dag, des morgens. Dezen nacht heeft de lijder gerust doorgebragt; ſlechts in de vier en twintig uren vijf dunne buikontlastingen gehad; men ziet anders nog geene verandering in zijnen toeſtand.

Alles blijft hetzelfde, zoo als het boven voorgeſchreven werd.

7de dag, des morgens. Het aangezigt des lijders ziet er niet meer rood uit; zijne oogen worden onzuiver; de oogleden ſcheiden veel ſlijm af; de tong is rood en vochtig; hij heeft nog hoofdpijn nog dorst; ook is de pijn bij de zamendrukking des buiks verdwenen; de huid blijft droog; de hitte wordt iets brandend; de urin meer heller; ſedert gisteren morgen is hij vijf malen op

het

het onderfteekfel geweest; de volgende geneesmiddelen worden voorgefchreven:

℞ *Decoct. cort. chin. unc. octo.*
Syr. cort. aur. unc. unam.
M. D.

S. om 't uur 1 lepel.

Rijstwater met rooden Wijn wordt voor gewonen drank gegeven; ook vangt men nu aan Vleeschfoep kopjeswijze te laten gebruiken.

8ste dag, des morgens. De verfchijnfelen van gisteren blijven dezelfde; derhalve wordt in het voorfchrift geene verandering gemaakt.

12*de dag, des morgens.* Men ziet geene verandering in den toeftand des lijders, behalve, dat zijne krachten meer afnemen; de huid drooger wordt; de uitwafeming nog meer onderdrukt fchijnt te zijn, en de buikontlastingen zich vermenigvuldigen.

Bij de geneesmiddelen, op den zevenden dag der ziekte voorgefchreven, zal de lijder voortaan des morgens en des avonds een klisteer gezet worden:

℞ *Inf. chamom. unc. fex.*

S. voor een klisteer.

18*de dag, des morgens.* De zieke ziet er zeer vermagerd uit; zijne oogen ftaan hol; de tranen-affcheiding is vermeerderd; de blik flaauw; de tong rood en vochtig; de huid zeer droog, lederachtig en vaal van kleur; de hitte onaangenaam voor het gevoel; hij moet meestal zes en zeven malen op

het onderfteekfel binnen de vier en twintig uren; de pols telt vijf en negentig flagen in ééne minuut.

℞ *Decoct. cort. chin. unc. octo.*
Vin. op. aromat. gutt. quindezim.
Syr. cort. aur. unc. unam.

M. D.

S. om 't uur 1 lepel.

Hetzelfde klisteer wordt voortgebruikt; om het uur een lepel rooden Wijn voorgefchreven, en het Rijstwater met rooden Wijn blijft de gewone drank.

22fte dag, des morgens. Men zoude geene verandering in den toeftand des lijders kunnen opmerken, ware het niet, dat wij door de krachteloosheid in de verrigtingen van dag tot dag van den voortgang des ziekte-proces en van het afnemen der levenskrachten overtuigd werden.

Heden wordt eene verandering in het voorfchrift gemaakt:

℞ *Decoct. cort. chin. unc. octo.*
Æther. fulphur. alcohol. drach. unam et femis.
Vin. op. aromat. gutt. viginti.
Syr. cort. aur. unc. unam.

M. D.

S. om 't uur 1 lepel.

℞ *Decoct. cort. chin. unc. fex.*
Vin. op. aromat. gutt. quindezim.
D. pro clysmate.

S. 's morgens en 's avonds dit klisteer te zetten.

23fte

28ste dag, des morgens. De krachten des lijders nemen toe; de buikloop vermindert.

Men vaart voort met het toedienen van dezelfde geneesmiddelen.

32ste dag, des morgens. Offchoon de lijder er zeer vermagerd uitziet, zoo wordt zijn blik niet te min opgeruimder; de oogen zelfs ftaan niet meer zoo hol; de hitte wordt aangenamer voor het gevoel; de huid verliest haar lederachtig aanzien; de uitwafeming komt wederom te voorfchijn; men telt negentig polsflagen in ééne minuut, en vier buikontlastingen in de vier en twintig uren.

Met alle voorgaande middelen wordt aangehouden, behalve met het klisteer, hetwelk men achterwege laat.

34ste dag, des morgens. De lijder wint aanmerkelijk in krachten aan; de buikloop wordt in evenredigheid zeldzamer, en de drekftoffen zijn niet meer zoo dun; de pols telt thans vijf en tachtig flagen in eene minuut.

℞ *Decoct. cort. chin. unc. octo.*
Æther. fulphur. alcohol. drach. unam et femis.
Syr. cort. aur. unc. unam.

M. D.

S. om 't uur 1 lepel.

Het Rijstwater met Wijn wordt nog toegediend; de Vleefchfoep voortgebruikt, en voortaan zullen den lijder dagelijks drie befchuiten worden gegeven.

36fte dag, des morgens. De lijder flaapt zeer wel; gevoelt zich fterker; vraagt om eten; heeft

niet meer dan twee buikontlastingen in de vier en twintig uren; de pols wordt nog langzamer.

De geneesmiddelen blijven dezelfde; evenwel wordt den lijder thans, bij het gebruik van vleeschsoep en beschuit, nog een zacht gekookt ei toegestaan.

38ste dag, des morgens. Dagelijks verbetert zich de staat, waarin de lijder zich bevindt, hij heeft slechts nog eene dunne buikontlasting in de vier en twintig uren; de pols telt vijf en zeventig slagen in eene minuut; alle verrigtingen komen van dag tot dag meer en meer met die des gezonden toestands overeen, zoo dat thans de lijder als herstellend van zijne ziekte dient aangemerkt te worden.

Nog eene geruime tijd heeft de herstellende van de boven voorgeschrevene *mixtuur* gebruik gemaakt; eene bijzondere oplettendheid moest men bij hem, zoo als bij alle de herstellenden van deze ziekte, op de te houdene diëet hebben; want de geringste afwijking daarin, veroorzaakte dadelijk eene wederinstorting; die dan nog veel bedenkelijkere gevolgen met zich bragt, dan die, waartoe de eerste afwijking in de eetregel gelegenheid gaf.

Tweede waarneming.

Franz Lannoye, oud 22 jaren, dienende bij het 36ste Bataillon Jagers, van een gevoelig gestel, werd den 6 November in het *Hotel-Dieu* opge-

genomen, laborerende ſedert drie dagen aan typhus: ging op den 24ſte derzelve maand in het tijdperk der herſtelling over. Den tweeden December kocht de herſtellende eene halve portie brood, zijnde volgens de Franſche voeding twaalf oncen witte brood; waarvan hij onder het eten *apoplectisch* ſtierf.

Derde waarneming.

WILLEM KIK van een prikkelbaar geſtel, dienende bij de Nasſauers, kwam met typhus onder mijne behandeling, en kon beſchouwd worden ſedert vijf dagen in het tijdperk der herſtelling te zijn overgegaan, als hij zijnen Wijn tegen eene halve portie of vier oncen vleesch geruild had. De herſtellende, die zich zeer wel bevond, at nu op eens dit vleesch op (het was in den namiddag onder het uitdeelen der ſpijzen) en den volgenden morgen bij mijn bezoek lag hij weder ziek te bed.

2de dag, der ziekte. Het aangezigt is betrokken; de oogen zijn onzuiver en ſtaan hol; de tong blijft vochtig; de lijder is zonder hoofdpijn nog dorst; heeft dezen nacht eenen dunnen ſtoelgang gehad; de buik is iets pijnlijk bij deszelfs zamendrukking; de hitte der huid naauwelijks vermeerderd; de pols klein, zamengedrukt en rad.

Men ſchrijft het volgende voor:

℞ *Rad. rhei drach. unam et ſemis.*
F. infuſ. colatur. unc. ſex.
Æther. ſulphur. alcohol. drach. unam et ſemis.
Syr. cort. aur. unc. unam.

M. D.

S. om 't uur 1 lepel.

Rijstwater met rooden Wijn wordt voor gewonen drank gegeven.

Des avonds. De lijder had drie dunne buikontlastingen; de urin ziet er hel van kleur uit, en is met wolkjes voorzien; de overige verſchijnſelen zijn nog dezelfde, die heden morgen aanwezig waren.

3*de dag*, *des morgens.* De lijder heeft dezen nacht niet geſlapen; bij aanhouding ſtille ijlingen gehad, en zich drie malen bevuild; zijn blik ziet er verwilderd uit; de oogappels zijn verwijderd; hij heeft den hik, en ligt thans op den rug met in de hoogte gebogene knieën; zijn ligchaam is vermagerd; drukt men de buik te zamen, zoo ſchijnt hij geen pijn te voelen; zijne ſtem is zeer zwak; de hitte, die iets vermeerderd is, wordt teffens onaangenaam voor het gevoel; de pols is radder; men telt honderd en tien polsſlagen in één minuut.

℞ *Decoct. cort. chin. unc. octo.*
Æther ſulphur. alcohol. drach. unam et ſemis.
Vin. op. aromat. gutt. viginti.
Syr. cort. aur. unc. unam.

M. D.

S. om 't uur 1 lepel.

℞ *De-*

℞ *Decoct. cort. chin. unc. ſex.*
Vin op. aromat. gutt. viginti quinque.
D.

S. 's morgens en 's avonds zoo een klisteer te zetten.

Roode Wijn, *Vin de Cahors*, wordt hem om het uur lepelswijze toegediend, en Rijstwater met rooden Wijn voor gewonen drank gegeven; daar en boven wordt in het middelſte gedeelte van den buik eene zeer groote Spaanſche-vliegpleister gelegd.

Des avonds. De lijder had zich ſedert dezen morgen vier malen bevuild; hij ijlt aanhoudend; ſpeelt met de dekens, en is buiten kennis; de Spaanſche-vliegpleister heeft als roodmakende pleister gewerkt; de plaats, waar dezelve gelegen heeft, wordt met eene prikkelende zalf verbonden.

4de dag, des morgens. Het ijlen en het dekenspluizen heeft tot tegen den morgenſtond, wanneer de lijder aanving rustiger te worden, voortgeduurd; hij heeft zich ſlechts drie malen bevuild; de drekſtoffen waren zeer ſtinkend; hij ligt aanhoudend op den rug; zijn uitzien wordt natuurlijker; de overige verſchijnſelen zijn dezelfde.

In het voorſchrift van gisteren wordt geene verandering gemaakt, behalve, dat men de Spaanſche-vliegpleisters weg laat.

Des avonds. De lijder had zich heden nog eens bevuild; zijn toeſtand is beter dan gisteren avond.

5de dag, des morgens. De lijder heeft dezen

nacht geruster doorgebragt; ſedert gisteren avond nogmaals twee dunne en onwillekeurige buikontlastingen gehad; de hik heeft hem verlaten; de oogappels zijn niet zoo zeer verwijderd; zijne ſtem is iets ſterker; de urin bruinachtig van kleur; de hitte blijft onaangenaam voor het gevoel; de pols is niet meer zoo klein en ſnel; hij telt vier en negentig polsſlagen in ééne minuut.

De lijder gebruikt alles voort, wat hem op den derden dag zijner ziekte voorgeſchreven werd.

Des avonds. Hij had drie onwillekeurige buikontlastingen; de koortsverheffing is niet hevig.

6de dag, des morgens. De zieke ligt weder op eene zijde in het bed; hij heeft een veel beter uitzien; de buikloop vermindert; zelfs heeft hij dezen nacht eenen willekeurigen ſtoelgang gehad.

Men vindt het goed van geen klisteer in het vervolg meer te laten zetten, en het *Vin. op. aromat.* met vijf droppels te vermeerderen.

℞ *Decoct. cort. chin. unc. octo.*
Æther ſulphur. alcohol. drach. duas.
Vin. op. aromat. gutt. viginti quinque.
Syr. cort. aur. unc. unam.

M. D.

S. om 't uur 1 lepel.

De roode Wijn wordt nog lepelswijze toegediend, en de Wijn met Rijstwater insgelijks voortgegeven; doch zal men teffens nu aanvangen gebruik te maken van Vleeschſoep om kopjeswijze genuttigd te worden.

9de

9de dag, des morgens. De toeſtand des lijders is aanmerkelijk gebeterd; hij wint van dag tot dag aan krachten; de hitte der huid is niet meer brandend, evenwel blijft de huid-uitwaſeming altoos onderdrukt; offſchoon de buikloop vermindert, en de ſtoelgang weder willekeurig is, zoo heeft niet te min de lijder in de vier en twintig uren vier of vijf dunne ontlastingen; de pols wordt dagelijks langzamer, zoo dat men thans niet meer telt dan vijf en tachtig polsſlagen in éénе minuut.

Men vindt geene tegenaanwijzing om niet met de voorgeſchrevene middelen op dezelfde wijze voort-tevaren, derhalve wordt alles zoo als boven toegediend.

14*de dag, des morgens.* Men ziet, om zoo te zeggen, nog geene verandering; alleenlijk zijn de buikontlastingen niet meer zoo menigvuldig dan voor weinige dagen.

Men maakt eene kleine verandering in het voorſchrift en laat de lijder deze middelen toedienen:

℞ *Extr. cort. chin. drach. unam.*
Decoct. ejusdem unc. acto.
Æther ſulphur. alcohol. drach. duas.
Syr. cort. aur. unc. unam.
M. D.

S. om 't uur 1 lepel.

Van nu af, zal men den lijder dagelijks bij zijne Vleeschſoep drie beſchuiten en een zacht gekookt ei laten toedienen.

20*ſte*

20ste dag, des morgens. Sedert den veertienden dag der ziekte is de toestand des lijders allengskens verbeterd, zoo dat men naauwelijks de veranderingen, die er plaats vonden, kon gewaar worden; uit deze reden wordt er geene melding gemaakt van de verschijnselen, die het ziekte-beloop gedurende dezen tijd daarstelde; doch nu begint de zieke, offschoon hij zeer vermagerd is, er weder beter uittezien; evenwel is de huid altoos droog en lederachtig; de hitte niet natuurlijk; de met den stoelgang ontlastte drekstoffen blijven dun, en de pols telt nog in de tachtig slagen in ééne minuut.

Men vaart dus nog aanhoudend voort den lijder dezelfde middelen te laten gebruiken, en doet hem buiten hetgeen, hetwelk als voedsel op den veertienden dag der ziekte voorgeschreven werd, de strengste diëet houden.

26ste dag, des morgens. De lijder klaagt ontzaggelijk over honger; beweert, dat hij volkomen hersteld is, niet te min is hij zoo zwak, dat hij buiten het bed, geen oogenblik blijven kan; de hitte blijft altoos iets vermeerderd; de buikontlasting nog dun, en de pols een weinig sneller dan in den gezonden toestand.

Behalve den Wijn met Rijstwater, die niet meer wordt toegediend, maakt men geene verandering in de voorgeschrevene middelen; omtrent de diëet blijven insgelijks dezelfde bepalingen.

32ste dag, des morgens. Thans ziet de lijder er

zeer

zeer wel uit; de hitte is niet meer vermeerderd; de huid heeft een beter aanzien; zij is noch droog noch lederachtig, maar zij wordt weder zacht; men telt flechts ééne ontlasting in de vier en twintig uren; de drekftoffen zijn meer gebonden; de pols blijft nog zwak, even wel is hij niet fneller dan hij gewoonlijk bij zwakke voorwerpen te zijn pleegt. — Alhoewel de lijder nog eenigen tijd moet voortvaren met het gebruik van geneesmiddelen, ten einde de werktuigen weder hunne vorige krachten terugbekomen, zoo dient hij niet te min befchouwd te worden als in het tijdperk der herftelling te zijn overgegaan, en thans vind die aanwijzing ter genezing plaats, welke ik reeds elders heb uiteengezet.

Waar-

Waarneming

eener gehouwene Wond, die door de *Tetanus* gecompliceerd werd, en welke de fchrijver met de beste gevolgen behandeld heeft in het garnizoens-hospitaal

te

Utrecht.

MARTINUS PETER ELBERSE, oud 29 jaren, Sergeant bij het 7de Bataillon Infanterie Nationale Militie, van een prikkelbaar geftel, werd op den 29 Maart 1818 des avonds naar het hospitaal gevoerd, zijnde door een Sabel-houw verwondt aan den linker duim.

Het werktuig had eerst de huid op den rug van den duim, vier lijnen onder het gewricht des eerften lids met deszelfs voorhandsbeentje, doorhouwen; drong vervolgens in eene fchuinfche rigting naar voren door de pezen der lange en kleine uitftrekkende fpier van den duim, en door deszelfs eerfte lid, zoo dat juist het geheel onder-einde — de rol — fchuins van boven naar onderen van het middelftuk gefcheiden werd; nu gleed de fabel onder het tweede lid, doorfnijdende aan de binnenzijde alle de weeke deelen, maar aan de bui-

buitenzijde dezelve alleenlijk tot aan den wortel van den nagel. — De deelen werden bij mijne afwezendheid des avonds door den Officier van gezondheid der tweede klasse van het hospitaal met hechtpleisters vereenigd, en van een behoorlijk verband voorzien.

30 *Maart*, *des morgens*. Men doet mij een naauwkeurig verhaal van het geval, en ik kan niet anders, dan de manier goedkeuren, op welke men is te werk gegaan; te meer daar ik in een gelijk geval, hetwelk plaats vond bij het garnizoen te *Brugge*, waar men den wijsvinger een's Soldaats in het eerste lid bijna geheel en al doorhouwen had, zoo dat de deelen alleenlijk door de huid aan de onderste oppervlakte nog slechts in verbinding waren, door het aan elkander brengen der gescheidene deelen door middel van hechtpleisters eene volkomene aaneengroeijing volgen zag. — De lijder antwoordt naauwelijks op de hem gedane vragen; het voorgevallene schijnt hem zeer te onderhouden; hij gevoeld zeer weinig pijn; de hitte der huid en de pols zijn natuurlijk. — Het verband is met bloed doortrokken.

1 *April*, *des morgens*. De lijder ziet er rood in zijn aangezigt uit; zijne tong is witachtig beslagen; de hitte der huid iets vermeerderd; de pols een weinig sneller. — Het verband wordt vernieuwd; de deelen zijn wel te zamen gehecht; de duim is gezwollen; beneden de plaats, waar de sabel ingedrongen is, ziet men op den

rug

rug van den duim, omtrent ééne drie lijnen breede blaauwachtige plek: hier schijnt het slijmvlies in koudvuur overtegaan. — Men bedekt dit gedeelte met eene prikkelende zalf; beveelt den lijder zich rustig te houden, en laat hem den volgenden drank gebruiken:

℞ *Acid. tartaros. drach. unam.*
Aq. fontan. unc. sedecim.
Syr. sacch. unc. unam et semis.
D.
S. om 't uur 1 kopje.

3 *April*, *des morgens.* De lijder blijft in denzelfden toestand; hij spreekt zeer weinig; schijnt altoos in gedachten te zijn; heeft een zeer rood uitzien; de tong blijft witachtig beslagen; de hitte is vermeerderd; de pols vol en hard. — De duim is zeer gezwollen en pijnlijk; aan het tweede lid zijn de deelen reeds vereenigd, maar aan het eerste lid is het slijmvlies, en een gedeelte der huid in koudvuur overgegaan. — De duim wordt op dezelfde wijze verbonden; de gewone drank voortgebruikt, en behalve eene aderlating van tien oncen, werd nog het volgende voorgeschreven:

℞ *Nitrat. potass. drach. duas.*
Aq. hord. unc. octo.
Syr. sacch. unc. unam.
M. D.
S. om 't uur 1 lepel.

4 *April*, *des morgens.* De toestand des lijders blijft dezelfde; alleenlijk is de pols niet meer zoo hard

hard en vol. — De duim is zeer gezwollen; men ziet ter plaatfe, waar de huid in koudvuur is overgegaan, en weerszijde van het eerfte lid, waar de deelen nog niet vereenigd zijn, een ftinkend en zwartachtig vocht uitvloeijen. — Men bemerkt onder het aanleggen van het verband een bijzonder beven des linker voorarms; even zoo wordt de fterke terugwerking, die men bij deze wonde ziet, zeer in het oogvallend.

Met uitzondering der aderlating wordt hetzelve van gisteren herhaalt, en men laat den lijder eene magere diëet houden: Kernemelk met gepelde gerst wordt hem toegediend.

7 *April, des morgens.* Heden morgen is de lijder noch rood in zijn aangezigt, noch dorstig; zijne tong wordt insgelijks weder zuiver en roodachtig. — De duim is niet zeer pijnlijk, en blijft in denzelfden toeftand.

Men laat den lijder niets anders dan zijnen gewonen drank voortgebruiken, en hij wordt thans voor eene vette diëet opgefchreven: Vleeschfoep met een zacht gekookt ei zal hij gebruiken.

9 *April, des morgens.* Dewijl het mij gisteren morgen voorkwam, dat de lijder over zijnen toeftand ongeduldig werd, de duim nog zeer gezwollen was, het uitvloeijen van het ftinkend en zwartachtig vocht voortduren bleef, en geene hereeniging der deelen ontftond; zoo zeide ik des avonds tegen hem, dat ik morgen ochtend een naauwkeurig onderzoek zoude doen, en misfchien

verpligt worden, indien er geene verandering mogt plaats hebben, van den duim in zijn eerste gewricht te moeten wegnemen. — Ik vond nu den duim minder gezwollen; het uitvloeijen van het stinkend en zwartachtig vocht had insgelijks iets afgenomen; de wondlippen waren meer vereenigd; de voorarm scheen zoo zeer niet te beven, en de lijder verzekerde mij, dat hij thans veel minder pijn gevoelde. — Na dit alles nu overwogen te hebben, zag ik van mijn voornemen af, in hoop van den duim te zullen behouden, die op de gewone wijze weder verbonden werd.

10 *April*, *des morgens*. De lijder zeide mij, toen ik hem naar zijnen toestand vraagde, dat hij zich zeer wel bevond; ik onderhield mij nog een oogenblik met denzelven, en nam eene veranderring in zijne spraak waar; doch zonder verder daarover natedenken, verliet ik hem, en bezocht de overige zieken. — Van den Officier van gezondheid der tweede klasse, die reeds den duim verbonden had, vernam ik, dat het met denzelven zeer wel ging. — Men schreef hem voor voedsel de kwart-portie voor.

11 *April*, *des morgens*. De lijder heeft heden morgen voor het eerst een *pijnlijk* en *oneigenaartig* uitzigt: het voorhoofd is gerimpeld, de oogleden zijn over den oogappel zoodanig te zamengetrokken, dat men den regenboog, *iris*, niet volkomen zien kan, de oogappel zelfs schijnt insgelijks vernaauwd

naauwd te zijn; de lijder fpreekt zeer weinig, en het komt mij, als het ware, voor, of zijne tong *belemmerd* wordt; voor het overige is er niets bijzonder in zijnen toeftand optemerken. — De duim is heden niet fterker gezwollen, en ziet er even zoo als gisteren uit; ook is hij niet pijnlijker. — Men fchrijft den lijder niets voor, maar den wachthebbenden Officier van gezondheid wordt bijzonder aanbevolen denzelven naauwkeurig gadeteflaan.

12 *April, des morgens.* Het oneigenaartig uitzigt en de belemmering in de fpraak zijn heden weder de bijzondere verfchijnfelen; maar daar en boven gevoelt de lijder federt dezen nacht nu en dan eene *vliegende pijn* in de groote borstfpier, *musc. pectoralis major*, *fterno-huméral.* — Hij wordt zeer bevreest, dat men tegen zijnen duim, die heden pijnlijker fchijnt te worden, mogt ftoten. — Hij verhaalt mij, dat hij federt den veldtogt van *Rusland* dikwerf aan rhumatike pijnen geleden heeft, en is van gedachte, dat zijne tegenwoordige onpasfelijkheid door eene togtlucht, dewijl zijn bed juist tegenover een openftaand venster geplaatst is, veroorzaakt wordt. — Deze aanmerking fcheen mij niet ongepast, te meer, daar ik nog geene andere aanwijzing ter behandeling vond, alhoewel mij den toeftand des lijders bedenkelijk voorkwam, en ik niet weinig ongerust begon te worden, zoo vermeende ik het beste te doen, van hem de volgende geneesmiddelen te

laten toedienen, en den tijd aftewachten, tot dat de ziekte-vorm zich duidelijker ontwikkelde:

℞ *Acet. ammon. liquid. unc. duas.*
Inf. sambuc. unc. duodecim.
Rob ejusdem unc. unam.

M. D.

S. om 't uur 1 kopje.

℞ *Liquor. ammon. caustic. drach. duas.*
Ol. olivar. unc. unam.
M. f. linimentum.

D.

S. om aan den hals en op de borst intewrijven.

13 *April*, *des morgens.* Het uitzigt en de bijzondere spraak blijven voortduren; heden morgen kan de lijder den mond niet volkomen openen, (de klem of kaakkramp, *trismus*, vangt aan zich te vertoonen) en de spieren aan de voorste zijde van den hals, die zich aan het onderkaaksbeen, strottenhoofd en tongbeen, vasthechten, zijn min of meer krampachtig te zamengetrokken, zoo dat zij de beweging des hoofds naar achterwaarts moeijelijk maken; de pijn in de linker groote borstspier is verdwenen, maar zoodra de lijder mij zag, gevoelde hij eensklaps eene *vliegende pijn*, die aan het spits des grooten toons aanving, langs de inwendige zijde van het been na de buiksingewanden opwaarts liep, en zich toen tot in het maaggewest verspreidde; de hitte der huid is nog niet vermeerderd, maar de pols wordt sneller. —

De

De toeſtand des duims blijft dezelfde, doch met uitzondering, dat hij gevoeliger wordt. — Ofſchoon ik tot hiertoe nooit in de gelegenheid geweest was om de *tetanus* te kunnen waarnemen, zoo kon ik evenwel niet meer twijfelen, of ik had tegen den voor mij nog onbekenden, echter mij zeer welkom zijnden, vijand te ſtrijden, en om denzelven volkomener uitgebeeld te kunnen waarnemen, bepaalde ik mij nog voor dien dag in dit geval tot eene meer lijdende als werkdadige behandeling, en ſchreef nu ſlechts deze middelen voor:

℞ *Op. pur. gran. duo.*
Pulv. gumm. arabic. drach. duas.
Inf. valerian. unc. octo.
Syr. papav. alb. unc. unam.
M. D.
S. om 't uur 2 lepels.

℞ *Vin. op. aromat.*
Liquor. ammon. cauſtic. ãã drach. duas.
Ol. olivar. unc. unam.
M. f. linimentum.
D.
S. hiermede den hals intewrijven.

14 *April, des morgens.* Behalve dat heden morgen de ſpieren aan de achterſte zijde van den hals insgelijks aanvangen zich krampachtig te zamentetrekken, en hierdoor de beweging des hoofds naar voorwaarts moeijelijk wordt, en de mond nog een weinig minder dan gisteren kan geopend

worden, laat zich echter geene verandering noch in den toeſtand des lijders noch in deszelfs duim ontwaren.

De zieken-oppasſer, aan wien ik dezen lijder bijzonder aanbevolen had, verhaalde mij, dat ELBERSE zeer bang voor mij was, en hem gezegd had, dat, toen ik hem op den avond van den 8ſten dezer geſproken had van zijnen duim in het gewricht misſchien te moeten wegnemen, hij plotſelijk eene *drukkende pijn* op de kruin van het hoofd voelde, die zich tot den elfden des morgens vroeg niet van plaats veranderd had; maar als toen eensklaps verdwenen was, en dat hij nu van hetzelfde oogenblik af eene *moeijelijkheid in het ſpreken*, en een *gevoel van ſpanning* tusſchen de onderkaak en het ſtrottenhoofd ontwaarde; thans zeide de zieken-oppasſer, klaagt de lijder over de *vreesſelijkſte pijnen*, welke van het ſpits des grooten toons aanvangen, en tot het maaggewest voortloopen, zoo dikwijls hij u bij zich ziet, of ſlechts uwe ſtem hoord. — Dit zeggen des oppasſers deed bij mij deze vraag ontſtaan: zijn deze toevallen onmiddelijk veroorzaakt door de wonde aan den duim? of was het de vrees voor het afzetten deszelven, die deze toevallen te weegbragt, en moet de wonde in dit geval ſlechts als eene voorbereidende oorzaak beſchouwd worden? eene vraag, die voor het oogenblik moeijelijk op te losſen was, te meer, daar de wonde aan den duim niets bijzonders daarſtelde, en de vrees des lijders voor

mijn

mijn perſoon het meeste er toe bijdroeg; dat ik nu niet dadelijk de deelen, zoo verre dezelve nog niet vereenigd waren, geheel van elkander bragt, om hare binnenſte oppervlakte naauwkeurig te kunnen onderzoeken. — Ik zocht van nu af het vertrouwen des lijders weder te verkrijgen, en liet hem bij de boven voorgeſchrevene middelen, die herhaald werden, des morgens en des avonds een laauw bad gedurende een kwartier uur gebruiken; waarin men eene once brandende potasch, *Potasſa cauſtica*, opgelost had.

15 *April*, *des morgens*. De lijder heeft dezen nacht ſlechts weinige minuten geſlapen, en ſedert twee dagen geene ontlasting gehad; zijn oneigenaartig pijnlijk uitzigt is vermeerderd; het gevoel van ſpanning van voren en van achteren aan den hals neemt toe; het ſchijnt, dat de geheele monnikkapsſpier, *musc. cucullaris*, *dorſo-ſus-acromien*, krampachtig te zamengetrokken is, en het hoofd achterwaarts gebogen wordt; de mond opent zich nog weiniger; hij kan geene harde ſpijzen meer tot zich nemen; de regte buikſpieren, *musc. recti abdominis*, *ſterno-pubiens*, zijn geſpannen, en de buik is hard bij deszelfs betasting; de hitte der huid en de uitwaſeming vermeerderd, zoo dat de lijder in zijn aangezigt en op de borst zweet; de pols wordt vol en hard; hij telt vijf en negentig ſlagen in ééne minuut.

Ik bepaalde mij nu dezen morgen, daar ik de verſchijnſelen van dag tot dag toenemen zag, en

 hoe-

hoegenaamd niet meer twijfelen kon, of het was wel de *tetanus*, waarmede ik bij dezen lijder te doen had, tot de zoo veel geprezene *Stutsche methode*, en liet alzoo het volgende gebruiken:

℞ *Carbonat. potasſ. drach. unam et ſemis.*
Aq. deſtillat. unc. ſex.

D.

S. alle twee uren 1 lepel.

D. vin. op. aromat. ſ. q.

S. om op de beneden aangehaalde wijze toegediend te worden.

℞ *Sulphat. potasſ. drach. duas.*
Aq. ſapon. unc. octo.

D.

S. voor een klisteer.

Daar en boven werd nog het voornoemde ſmeerſel om den hals, ter zijde van het aangezigt, aan de ſlapen, ingewreven, en des morgens en des avonds moest hij een laauw bad, ieder van eene once *Potasſa cauſtica*, gebruiken. — Ik liet nu de oplosſing van de Koolſtofzure-potaſche, *Carbonas potasſæ*, en het *Vin. op. aromat.* op de volgende wijze door den wachthebbenden Officier van gezondheid zelven toedienen:

Des morgens.

Om 7 uren 8 droppels *Vin. op. aromat.*

Om 8 uren 1 lepel van de oplosſing.

Om 9 uren 10 droppels als boven en een bad.

Om

Om 10 uren 1 lepel van de oplosfing en een klisteer.

Om 11 uren 12 droppels *Vin. op. aromat.*

Om 12 uren 1 lepel als boven.

Des namiddags.

Om 1 uur 14 droppels als boven.

Om 2 uren 1 lepel als boven.

Om 3 uren 16 droppels als boven.

Om 4 uren 1 lepel als boven.

Om 5 uren 18 droppels als boven.

De lijder heeft eenen ftoelgang gehad, waardoor zeer vele drekftoffen ontlast werden; de toevallen van heden morgen hebben in hevigheid niet afgenomen, integendeel zij nemen toe; hij verzocht in den namiddag een weinig Gortfoep met een ftukje witte brood, hetwelk hij zeer fmakelijk genuttigt heeft. — Men zoude tot middernacht met de droppels klimmen, en alsdan in dezelfde evenredigheid ieder gift, *dofis*, verminderen.

Des avonds.

Om 6 uren 1 lepel als boven.

Om 7 uren 20 droppels als boven en een bad.

Om 8 uren 1 lepel als boven.

Om 9 uren 22 droppels als boven.

Om 10 uren 1 lepel als boven.

Om 11 uren 24 droppels als boven.

Des nachts.

Om 12 uren 1 lepel als boven.

Om 1 uur 22 droppels als boven.

Om 2 uren 1 lepel als boven.

Om 3 uren 20 droppels als boven.

Om 4 uren 1 lepel van de oplosfing.
Om 5 uren 18 droppels *Vin. op. aromat.*
Om 6 uren 1 lepel als boven.

16 *des morgens.*

Om 7 uren 16 droppels als boven.

De lijder heeft federt gisteren morgen de voorgefchrevene oplosfing, en 220 droppels *Vin. op. aromat.* gebruikt; de toevallen hebben aanhoudend voortgeduurd, en naauwelijks heeft hij in de vier en twintig uren een half uurtje geflapen. — Heden morgen zijn dezelfde verfchijnfelen als gisteren aanwezig, echter in eenen hoogeren graad, en daar en boven komt het mij thans voor, dat alle de fpieren, welke om den hals liggen, krampachtig te zamengetrokken zijn; (men ziet vooral de huidfpier van den hals, *musc. fubcutaneus colli*, *thoraco-facial*, de beide hoofden der borstfleutelbeenfche tepelfpier, *musc. fterno-cleido-maftoideus*, *fterno-maftoïdien*, en den bovenften rand, van de monnikkapsfpier door de huid fterk gefpannen ftaan) het doorflikken wordt moeijelijk; fomtijds ook de beweging der onderfte ledematen; de huid ziet er iets rood uit; de uitwafeming is zeer vermeerderd; de urin bijzonder donkerbruin van kleur; de pols vol en rad; men telt honderd en vijf polsflagen in ééne minuut. — De hoeveelheid *Carbonas potasfæ* in de oplosfing wordt met een half drachme vermeerderd; met het *Vin. op. aromat.* zal men weder klimmen; twee baden, ieder van ééne once *Potasfa cauftica*, moet de lijder gebrui-

bruiken; Gerstenwater met rooden Wijn wordt hem voor gewonen drank voorgeschreven, en nu en dan zal men hem wat Vleeschsoep toedienen.

Om 8 uren 1 lepel van de oplossing.

Om 9 uren 18 droppels *Vin. op. aromat.* en een bad.

Om 10 uren 1 lepel als boven.

Om 11 uren 20 droppels als boven.

Om 12 uren 1 lepel als boven.

Des namiddags.

Om 1 uur 22 droppels als boven.

Om 2 uren een lepel als boven.

Om 3 uren 24 droppels als boven.

Om 4 uren 1 lepel als boven.

Om 5 uren 26 droppels als boven.

Geene verandering is in des lijders toestand sedert dezen morgen waartenemen; met het *Vin. op. aromat.* moet tot 32 droppels geklommen worden, en dan zal men weder om de twee uren dezelve verminderen.

Des avonds.

Om 6 uren 1 lepel als boven.

Om 7 uren 28 droppels als boven en een bad.

Om 9 uren 30 droppels als boven.

Om 10 uren 1 lepel als boven.

Om 11 uren 32 droppels als boven.

Des nachts.

Om 12 uren 1 lepel als boven.

Om 1 uur 30 droppels als boven.

Om 2 uren 1 lepel als boven.

Om 3 uren 28 droppels als boven.

Om

Om 4 uren 1 lepel van de oplossing.

Om 5 uren 26 droppels *Vin. op. aromat.*

Om 6 uren een lepel als boven.

17 *des morgens.*

Om 7 uren 24 droppels als boven.

Overeenkomstig mijn voorschrift heeft men den lijder deze vier en twintig uren 2 drachmen *Carbonas potassæ*, 308 droppels *Vin. op. aromat.*, en twee laauwe baden, ieder van ééne once *Potassa caustica*, toegediend. — Naauwelijks heeft de lijder sedert gisteren eenige minuten geslapen; onmerkbaar nemen de toevallen bij voortduring toe; slechts schijnt hij eenige ontspanning in de zamengetrokkene deelen te ontwaren, wanneer hij zich in het bad bevindt; heden morgen ziet zijn aangezigt er pijnlijker uit dan de vorige dagen; hij kan niet anders dan voorovergebogen in het bed liggen, — *Vooroverkromming*, *emprosthotonos* — zoo zeer zijn de buikspieren te zamengetrokken; de kaakkramp is sedert gisteren niet vermeerderd; de belemmering in de spraak heeft afgenomen; de beweging der tong is vrijer; maar thans is de *doorzwelging* zeer *moeijelijk*, zelfs *onmogelijk*, het zij ik mij bij zijn bed bevindt, of van hem verwijderd ben, en hij mijne stem hoort; of dat hij slechts aan mij denkt of dat iemand anders hem aanschouwt; de hals schijnt door de aanhoudende zamentrekking van deszelfs spieren gezwollen te zijn; het zweet staat op zijn aangezigt; de uitwaseming en de hitte is over de geheele op-

per-

pervlakte der huid vermeerderd; ſedert eergisteren heeft hij geene buikontlasting gehad, en ſedert heden morgen vier uren niet gewaterd; de pols blijft vol en rad, hij telt tusſchen de honderd vijf, en honderd tien ſlagen in ééne minuut.

Alhoewel ik bij mij zelfs overtuigd was, dat de vrees, die bij den lijder ontſtond, toen ik hem van het afzetten zijnes duims geſproken had, zekerlijk eenigzins voldoende zijn kon, om in dit geval als gelegenheidsgevende oorzaak tot de ontwikkeling der *tetanus* beſchouwd te worden, te meer, daar zij thans onwillekeurig is, en dewijl hij, weder het volkomenſte vertrouwen in mij ſtelt; echter durfde ik, noch kon ik deze alleen voor de gelegenheidsgevende oorzaak houden, voor en aleer ik de wonde, zoo verre de deelen niet vereenigd waren, naauwkeurig onderzocht had. — Men nam het verband van den duim af, de hechtpleisters werden losgemaakt, de wonde onderzocht en het afgehouwene ſtukje des eerſten lids — de rol — weggenomen, daar men nu eerst ontdekte, dat deszelfs ſcheiding van het middelſtuk nabij het gewricht plaats vond; de onverklaarbare toevallen van een ander karakter, die men naar gewrichtswonden zoo dikwerf zich openbaren ziet, deden mij in dit geval des te meer daartoe overgaan. — De duim werd weder eenigzins te zamengehecht, de wonde met eene wiek, die met *Vin. op. aromat.* doortrokken was, bedekt, en doelmatig verbonden. — De *Carbonas potasſæ* in de oplos-

losſing liet ik nog met een half drachme vermeerderen; met het *Vin. op. aromat.* moest men om de twee uren met drie droppels klimmen; het volgende klisteer werd den lijder des morgens en des avonds gezet; zes baden, ieder van ééne once *Potasſa cauſtica*, zoude hij gebruiken; voor drank werd zestien oncen roode Wijn om met Gerstenwater te drinken voorgeſchreven, Vleeschſoep en beſchuit daar en boven als voedſel toegediend.

℞ *Vin. op. aromat. drach. ſemis.*
Inf. valerian. unc. octo.

D.

S. twee zulke klisteren te zetten.

Om 8 uren 1 lepel van de oplosſing.

Om 9 uren 27 droppels *Vin. op. aromat.* en een bad.

Om 10 uren 1 lepel als boven en een klisteer.

Om 11 uren 30 droppels als boven.

Om 12 uren 1 lepel als boven.

Des namiddags.

Om 1 uur 33 droppels als boven en een bad.

Om 2 uren 1 lepel als boven.

Om 3 uren 37 droppels als boven.

Om 4 uren 1 lepel als boven.

Om 5 uren 40 droppels als boven en een bad.

De vooroverkromming heeft opgehouden; het doorzwelgen en de urinlozing ging, zoo lang de lijder zich in het bad bevond, volkomen wel; tegen half elf uren had hij eenen ſtoelgang. — Men zal thans blijven voortvaren om alle twee uren 40 droppels *Vin. op. aromat.* te laten toedienen.

Des

Des avonds.

Om 6 uren 1 lepel van de oplosſing.

Om 7 uren 40 droppels *Vin. op. aromat.*

Om 8 uren 1 lepel als boven en een klisteer.

Om 9 uren 40 droppels als boven en een bad.

Om 10 uren 1 lepel als boven.

Om 11 uren 40 droppels als boven.

Om 12 uren 1 lepel als boven.

De pijn, die de lijder beſchrijft als een moeijelijk gevoel van ſpanning door de zamentrekking der hals, rug en buikſpieren, voortgebragt, verdwijnt, zoodra hij eenige minuten in het bad geweest is; thans legt hij weder in zijne gewone houding te bed, zoo dat het ligchaam met de onderſte ledematen eenen hoek omtrent van vijf en veertig graden vormt; de ſtijfte om den hals is iets verminderd; de achterwaarts buiging des ligchaams, echter met een uitgeſtrekt hoofd, is mogelijk; de onderſte ledematen heeft hij voor het oogenblik weder volkomen tot zijnen wil, de bovenſte bleven tot dus verre denzelven altoos ondergeſchikt; alle overige verſchijnſelen van heden morgen zijn nog aanwezig. — Met het toedienen der droppels, zal men nu weder om de twee uren aanvangen, ieder gift met twee droppels te verminderen.

Des nachts.

Om 1 uur 38 droppels als boven. en een bad.

Om 2 uren 1 lepel als boven.

Om 3 uren 36 droppels als boven.

Om

Om 4 uren 1 lepel van de oplosſing.

Om 5 uren 34 droppels *Vin. op. aromat.* en een bad.

Om 6 uren 1 lepel als boven.

18 *des morgens.*

Om 7 uren 32 droppels als boven.

Het voorgeſchrevene van gisteren heeft men den lijder regelmatig laten gebruiken, zoo dat gedurende deze vier en twintig uren 2½ drachme *Carbonas potasſæ*, 427 droppels *Vin. op. aromat.*, 6 oncen *Potasſa cauſtica* in baden, en 1 drachme *Vin. op. aromat.* in klisteren, toegediend werden. — De lijder heeft dezen nacht geen oogenblik geſlapen; te vergeefs vleiden wij ons de ziekte te zullen overwinnen; want heden morgen ligt hij zoo te bed, dat het geheele ligchaam, van de regter zijde des hoofds af tot den regter voet toe, over deze zijde gebogen is, om zoo te zeggen, een gedeelte van eenen cirkel makende, en de *zijdewaartskromming*, *pleurosthotonos* volkomen daargeſteld wordt; de klem heeft toegenomen, en wel zoo zeer, dat hij den mond ſlechts zoo wijd openen kan om er eene elastike ſonde te kunnen inbrengen, ten einde hierdoor het voedſel tot zich te nemen; het doorſlikken blijft moeijelijk; hij gevoelt nu ieder oogenblik de *vreesſelijkſte pijn*, welke plotſelijk van de bovenſte lendenwervelen naar het zwaardswijze verlengſel des borstbeens ſchiet, en het regter gedeelte des middelrifs, *diaphragma*, te doorloopen ſchijnt; hij zweet zeer ſterk over de geheele oppervlakte der huid,

huid, waar men teffens hier en daar groote roode plekken ziet, vooral ter plaatfe waar de opperhuid zeer dun is, als in de liezen, op den buik en de borst, die alle ongetwijfeld door de *Potasfa cauftica* der baden veroorzaakt werden; de hitte blijft vermeerderd; de urinlozing is weder willekeurig, en de urin, die er troebel uitziet, heeft eene oneigenaartige geheel donkerbruine kleur; de pols blijft vol, en telt tot honderd twintig flagen in ééne minuut.

Dewijl men waargenomen had, dat de toevallen, zoo lang de lijder in het bad was, zeer aanmerkelijk bedaarden, zoo befloot ik, om hem heden negen baden, ieder bad houdende opgelost dezelfde hoeveelheid *Potasfa cauftica* als de vorige, te laten gebruiken; de twee en een half drachme *Carbonas potasfæ* insgelijks, maar in eene grootere hoeveelheid waters opgelost, om daarvan, om het uur eenen lepel te nemen, te laten toedienen; te doen klimmen met het *Vin. op. aromat.* om het uur met vijf droppels; de beide klisteren van gisteren weder te laten zetten, en voor gewonen drank zestien oncen rooden Wijn met gerstenwater, en voor voedfel de Vleeschfoep en befchuit voortefchrijven. — De duim, die iets meer gezwollen, maar geenzins pijnlijker dan gisteren was, wordt op dezelfde wijze verbonden.

Om 8 uren 1 lepel van de oplosfing.
Om half negen 37 droppels *Vin. op. aromat.* en een bad.
Om 9 uren 1 lepel als boven en een klisteer.

Om half tien 42 droppels *Vin. op. aromat.*

Om 10 uren 1 lepel van de oplosfing.

Om half elf 47 droppels als boven en een bad.

Om 11 uren 1 lepel als boven.

Om half twaalf 52 droppels als boven.

Om 12 uren 1 lepel als boven.

Om half een 57 droppels als boven en een bad.

Des namiddags.

Om 1 uur 1 lepel als boven.

De zijdewaartskromming is niet zoo fterk als heden morgen; even zoo zegt de lijder, dat de pijnlijke fchoten, die van den wervelkolom naar het borstbeen toeloopen, thans grootere tusfchenpoozingen houden. — Deze verandering, die federt heden morgen zeven uren in des lijders toeftand ingetreden was, deed mij veronderftellen, dat men nu met het klimmen bij iedere gift des *Vin. op. aromat.* op moest houden, en met het toedienen van de zeven en vijftig droppels om het uur tot heden avond kon voortvaren, om te zien in welken ftaat hij zich alsdan bevinden zoude.

Om half twee 57 droppels als boven

Om 2 uren 1 lepel als boven.

Om half drie 57 droppels als boven en een bad.

Om 3 uren 1 lepel als boven.

Om half vier 57 droppels als boven.

Om 4 uren 1 lepel als boven.

Om half vijf 57 droppels als boven en een bad.

Om 5 uren 1 lepel als boven.

Alle de verfchijnfelen vertoonen zich nog met

de-

dezelfde hevigheid als om een uur dezes namiddags, om deze rede zal er weder, doch thans slechts met twee droppels om het uur, geklommen worden.

Des avonds.

Om half zes 59 droppels *Vin. op. aromat.*

Om 6 uren 1 lepel van de oplossing.

Om half zeven 61 droppels als bov. en een klisteer.

Om 7 uren 1 lepel als boven.

Om half acht 63 droppels als boven en een bad.

Om acht uren 1 lepel als boven.

Om half negen 65 droppels als boven.

Om 9 uren 1 lepel als boven.

Men ziet, dat de lijder weder regt, alhoewel altoos met den rug en het hoofd, zoo als ik reeds aangehaalt heb, hooger, te bed ligt; de mond kan hij insgelijks weder iets meer openen, en de pijnen des middelrifs zijn teffens veel bedaard; hij watert zonder moeite; heeft twee ontlastingen gehad; de pols is vol en rad, men telt honderd vijftien slagen in éénе minuut. — De droppels *Vin. op. aromat.* zullen om het uur met twee verminderd worden.

Om half tien 63 droppels als boven.

Om 10 uren 1 lepel als boven.

Om half elf 61 droppels als boven en een bad.

Om 11 uren 1 lepel als boven.

Om half twaalf 59 droppels als boven.

Om 12 uren 1 lepel als boven.

Om half een 57 droppels als boven.

Des nachts.

Om 1 uur 1 lepel van de oplosfing.

Om half twee 55 droppels *Vin. op. aromat.* en een bad.

Om 2 uren 1 lepel als boven.

Om half drie 53 droppels als boven.

Om 3 uren 1 lepel als boven.

Om half vier 51 droppels als boven.

Om 4 uren 1 lepel als boven.

Om half vijf 42 droppels als boven en een bad.

Om 5 uren 1 lepel als boven.

Om half zes 47 droppels als boven.

Om 6 uren 1 lepel als boven.

Om half zeven 45 droppels als boven.

19 *des morgens.*

Om 7 uren 1 lepel als boven.

Zoodra ik in het hospitaal kwam, deed mij de wachthebbende Officier van gezondheid een naauwkeurig verhaal van des lijders toeftand federt gisteren avond negen uren, mij al fpoedig zeggende, dat Elberse zich veel beter bevond, en men denzelven overeenkomftig mijn voorfchrift in de laatfte vier en twintig uren 2½ drachme *Carbonas potasfæ*, 1244 droppels *Vin. op. aromat.*, 16 oncen rooden Wijn, 1 drachme *Vin. op. aromat.* in twee klisteren, en 9 oncen *Potasfa cauftica* in baden had toegediend. — Naauwelijks naderde ik des lijders ziekbed, of hij gaf mij te verftaan, dat het gevaar, waarin hij gisteren zweefde, hem overwonnen fcheen te zijn; dat hij den mond wijder openen, en beter doorzwelgen kon; volkomen regt in het

het bed lag; de pijnlijke ſchoten door de regter zijde zich ſlechts om het uur eens lieten gewaarworden, en dat hij gedurende den nacht twee malen een half uurtje had geſlapen. — De lijder ligt wel te bed in zijne gewone houding, evenwel zijn de ſpieren, die zoo van voren als van achteren om den hals liggen, nog altoos krampachtig te zamengetrokken; den mond opent hij wezenlijk wijder, en hij kan zelfs de tong zeer verre uit denzelven uitſteken; hij zweet aanhoudend voort, en de roode plekken, die men hier en daar over zijn ligchaam ziet, breiden zich verder uit; de geheele bovenbuik, *regio epigaſtrica*, die bij de betasting pijnlijk is, puilt zeer ſterk uit; de regte buikſpieren zijn minder geſpannen, alhoewel de buik altoos iets harder dan bij gezonde voorwerpen bij de bevoeling is; de urin ziet er zeer donkerbruin van kleur en troebel uit; de pols, die vol en hard blijft, is veel langzamer geworden, hij telt heden morgen niet meer dan vijf en negentig ſlagen in ééne minuut. — De duim bevindt zich nog in denzelfden toeſtand, waarin hij gisteren was. — Ik liet nu ſlechts twee drachmen *Carbonas potasſæ* voorſchrijven; insgelijks zoude iedere gift van het *Vin. op. aromat.* met drie droppels verminderd worden; men moest den lijder niet meer dan een klisteer zetten; de zestien oncen Wijn nog blijven toedienen, en in plaats van negen baden zoude hij er heden maar zes, doch ieder met dezelfde hoeveelheid *Potasſa cauſtica* als de

vorigen, gebruiken; Vleeschſoep, beſchuit en een zacht gekookt ei, werden weder voor voedſel voorgeſchreven.

Om 8 uren 42 droppels *Vin. op. aromat.*

Om 9 uren 1 lepel van de oploſsing.

Om 10 uren 39 droppels als boven en een bad.

Om 11 uren 1 lepel als boven.

Om 12 uren 36 droppels als boven.

Des namiddags.

Om 1 uur 1 lepel als boven en een klisteer.

Om 2 uren 33 droppels als boven en een bad.

Om 3 uren 1 lepel als boven.

Om 4 uren 30 droppels als boven.

Om 5 uren 1 lepel als boven.

Des avonds.

Om 6 uren 27 droppels als boven.

De lijder zoude zich in denzelfden toeſtand van heden morgen bevinden, ware het niet, dat de pijnlijke ſchoten door de regter zijde zich weder in kortere tusſchenpoozingen deden gevoelen, en dezelve insgelijks onverdragelijker wierden. — Ik vond het derhalve voor raadzaam deze verminderde gift van zeven en twintig droppels in plaats van om de twee uren weder om het uur te laten toedienen.

Om half zeven 27 droppels als boven.

Om 7 uren 1 lepel als boven.

Om half acht 27 droppels als boven en een bad.

Om 8 uren 1 lepel als boven.

Om half negen 27 droppels als boven.

Om

Om 9 uren 1 lepel van de oplosfing.

Om half tien 27 droppels *Vin. op. aromat.*

Om 10 uren 1 lepel als boven.

Dewijl de lijder mij klaagde, dat hij federt zes uren heden avond niet gewaterd had, en echter drang daartoe gevoelde, zelfs in het laatfte bad niet had kunnen wateren, en dat, zoo het hem voorkwam, ook de kaakkramp weder begon toetenemen; zoo verzocht ik den wachthebbenden Officier van gezondheid bij iedere gift met vijf droppels te klimmen, en dezelve even zoo te verminderen, zoodra deze verfchijnfelen weder zouden komen natelaten.

Om half elf 32 droppels als boven en een bad.

Om 11 uren 1 lepel als boven.

Om half twaalf 37 droppels als boven.

Om 12 uren 1 lepel als boven.

Om half een 42 droppels als boven.

Des nachts.

Om 1 uur 1 lepel als boven.

Om half twee 47 droppels als boven en een bad.

Om 2 uren een 1 lepel als boven.

Om half drie 42 droppels als boven.

Om 3 uren 1 lepel als boven.

Om half vier 37 droppels als boven.

Om 4 uren 1 lepel als boven.

Om half vijf 32 droppels als boven.

Om 5 uren 1 lepel als boven.

Om half zes 27 droppels als boven en een bad.

Om 6 uren 1 lepel als boven.

Om half zeven 27 droppels *Vin. op. aromat.*
20 *des morgens.*

Om 7 uren 1 lepel van de oplosfing.

In de laatfte vier en twintig uren heeft de lijder gebruikt 2 drachmen *Carbonas potasfæ*, 638 droppels *Vin. op. aromat.*, 6 oncen *Potasfa caustica* in baden, en ½ drachme *Vin. op. aromat.* in een klisteer; 16 oncen Wijn werden hem met Gerstenwater voor drank enz. toegediend. — De lijder bevindt zich heden morgen zeer wel in vergelijking met de toevallen, waarmede hij federt eenige dagen te ftrijden had; vermits hij thans weder in ftaat is den mond iets verder te openen, zoo dat hij zonder elastike fonde zijne Vleeschfoep tot zich nemen kan; zeer zeldzaam door de ftekende pijnen in zijne regter zijde geplaagd wordt; het doorflikken veel gemakkelijker toegaat, en de urinlozing weder willekeurig plaats heeft; echter behoudt hij zijn pijnlijk en oneigenaartig uitzigt; even zoo blijven de krampachtige zamentrekkingen der monnikskapswijze fpier en der borstfleutelbeenfche tepelfpier enz. voortduren, zoo dat hij noch het hoofd verdraaijen noch den hals, naar welke rigting het ook zij, buigen kan; de uitwafeming en de hitte der huid zijn aanhoudend vermeerderd; in den pols kan men geene verandering befpeuren. — De wonde aan den duim, fchijnt zich maar flecht aan het eerfte lid, waar de deelen nog niet aan elkander gegroeid zijn, te willen vereenigen; zij blijft altoos in denzelf-

zelfden toestand. — Daar ik den lijder aanmerkelijk beter vond dan op den zeventienden dezer, zoo hoopte ik, dat ook de verschijnselen, die men heden morgen nog bij hem waarnam, op het toedienen van eene geringere hoeveelheid *Carbonas potassæ*, *Vin. op. aromat.*, en in plaats van zes baden met *Potassa caustica* hetzelfde aantal zeepbaden, weg zouden blijven; derhalve liet ik dan heden maar anderhalf drachme *Carbonas potassæ* oplossen, om de twee uren 35 droppels *Vin. op. aromat.* toedienen, en schreef slechts zes zeepbaden, denzelfden drank, en even zoo dezelfde diëet voor. — Des avonds bij mijn bezoek om zes uren had de kaakkramp weder toegenomen; de pijnlijke schoten door het regter gedeelte des middelrifs herhaalden zich in kortere tusschenpoozingen; het wateren werd insgelijks moeijelijker, in één woord, ik vond den zieken heden avond niet zoo wel; om welke reden men iedere gift van het *Vin. op. aromat.* met vijf droppels tot één uur vermeerderen, en dan naar omstandigheden dezelven even zoo verminderen zoude.

21 *April*, *des morgens*. Men heeft den lijder, het geen ik denzelven voorgeschreven heb, en juist zoo als ik het bepaald had, toegediend, te weten: 1½ drachme *Carbonas potassæ*, 500 droppels *Vin. op. aromat.*, 6 Zeepbaden enz.; maar de toevallen, die gisteren morgen zoo zeer bedaard, en des namiddags reeds weder verslimmerd waren, zijn thans geenzins beter: het hoofd blijft zeer

ſtijf; de kaakkramp is niet verbeterd, zelfs kan men naauwelijks den kleinen vinger voor aan tusſchen de ſnijtanden brengen; de pijnlijke ſchoten in de regter zijde worden heviger, en wat men tot dus verre nog niet waargenomen had, namenlijk dat deze pijnen, wanneer hij in het bad was, zich vertoonden, heeft gisteren gedurende het gebruik van ieder Zeepbad plaats gehad; zij komen thans omtrent om het half uur weder; hij zweet ſterker, en de pols is ſneller, men telt tot honderd polsſlagen in ééne minuut. — Daar nu de toeſtand des zieken verſlimmert, en men hoegenaamd niets kan ontdekken, wat wel de gelegenheidgevende oorzaak daarvan zijn moge, zoo moet alleen de verandering, die ik op den 20ſten dezer in de behandeling maakte daar voor gehouden worden; teſſens komt het mij voor, dat de inwendige middelen in kortere tusſchenpoozingen moeten toegediend worden, zelfs vermeen ik waargenomen te hebben, dat men alsdan van eene kleindere gift des *Vin. op. aromat.* eene vermindering in de toevallen volgen zag, welke men niet opmerken kon na de toediening van eene dubbelde gift, wanneer zij eerst naar verloop van eenen langeren tijd plaats vond; ik oordeelde het alzoo raadzaam van twee drachmen *Carbonas potasſæ* voorteſchrijven, en iedere gift om het uur te laten toedienen, als ook de *Potasſa cauſtica*, weder in baden in plaats van zeep, te laten oplosſen; het *Vin. op. aromat.*, waarvan men heden mor-

morgen om zeven uren veertig droppels voor de laatste gift toediende, nu weder om het uur te geven, echter te beginnen met vijf en twintig droppels, en met drie droppels om de twee uren te klimmen.

Om half acht 1 lepel van de oplossing.

Om 8 uren 25 droppels *Vin. op. aromat.*

Om half negen 1 lepel als boven.

Om 9 uren 25 droppels als boven en een bad.

Om half tien 1 lepel als boven.

Om 10 uren 28 droppels als boven.

Om half elf 1 lepel als boven.

Om 11 uren 28 droppels als boven.

Om half twaalf 1 lepel als boven.

Om 12 uren 31 droppels als boven.

Des namiddags.

Om half een 1 lepel als boven.

Om 1 uur 31 droppels als boven en een bad.

Om half twee 1 lepel als boven.

Om 2 uren 34 droppels als boven.

Om 3 uren 34 droppels als boven.

Om half vier 1 lepel als boven.

Om 4 uren 37 droppels als boven.

Om half vijf 1 lepel als boven.

Om 5 uren 37 droppels als boven en een bad.

Om half zes 1 lepel als boven.

Des avonds.

Om 6 uren 40 droppels als boven.

De zieke, die van twee tot drie uren geslapen heeft, bevindt zich, zoo hij zegt, beter; zelfs ver-

verzekert hij mij, dat, toen hij in het tweede bad was, de pijnlijke ſchoten door de zijde reeds begonnen te verminderen, en in het derde bad, hij dezelve in het geheel niet meer gevoeld heeft; hij verhaalt mij daar en boven, dat de tusſchenpoozingen, die er in het wederkeeren dezer pijnen plaats hebben, veel grooter worden. Offchoon dit zeggen des lijders eene beterſchap in deszelfs toeſtand aanduidt, zoo kon ik vooral nog geene voordeelige verandering ontwaren, en derhalve verzocht ik om met de toediening van het *Vin. op. aromat.* al klimmende voorttevaren, tot dat de lijder zijnen mond verder openen konde, en alsdan na verloop van eenige uren op gelijke wijze de gift weder te verminderen.

Om half zeven 1 lepel van de oplosſing.

Om 7 uren 40 droppels *Vin. op. aromat.*

Om half acht 1 lepel als boven.

Om 8 uren 43 droppels als boven.

Om half negen 1 lepel als boven.

Om 9 uren 43 droppels als boven en een bad.

Om half tien 1 lepel als boven.

Om 10 uren 46 droppels als boven.

Om half elf 1 lepel als boven.

Om 11 uren 46 droppels als boven.

Om half twaalf 1 lepel als boven.

Om 12 uren 49 droppels als boven.

Om half een 1 lepel als boven.

Des nachts.

Om 1 uur 49 droppels als boven en een bad.

Om

Om half twee 1 lepel van de oplosfing.
Om 2 uren 49 droppels *Vin. op. aromat.*
Om 3 uren 49 droppels als boven.
Om half vier 1 lepel als boven.
Om 4 uren 46 droppels als boven.
Om half vijf 1 lepel als boven.
Om 5 uren 46 droppels als boven en een bad.
Om half zes 1 lepel als boven.
Om 6 uren 43 droppels als boven.
Om half zeven 1 lepel als boven.

22 *des morgens.*

Om 7 uren 43 droppels als boven.

Men heeft den lijder, die dezen nacht eenen willekeurigen ftoelgang had, en een uurtje flapende doorbragt, de oplosfing van 2 drachmen *Carbonas potasſæ*, 942 droppels *Vin. op. aromat.* toegediend, en 6 baden, ieder weder van ééne once *Potasſæ cauſtica*, laten gebruiken; de gewone drank en diëet waren dezelfde van de vorige dagen. — Heden morgen zijn de toevallen, zoo als men ziet, en de lijder zelve zegt, weder eenigzins bedaard; vooral fchijnen de kaakkramp en de pijnen aanmerkelijk verminderd te zijn, dewijl de lijder thans de tong uit den mond kan brengen, en veel zeldzamer door de pijnlijke fchoten in deszelfs zijde geplaagd wordt; de ftijfte des hoofds blijft bij voortduring dezelfde; hij kan het hoegenaamd niet bewegen; even zoo is de uitwafeming en de hitte der huid altoos vermeerderd; de urinlozing gaat willekeurig, en de pols wordt iets langzamer,

zelfs

zelfs telt hij niet meer dan tusschen de negentig en honderd slagen in ééne minuut. — Omtrent de wonde aan den duim ziet men nog geene bijzondere verandering. — De beterschap, die men onwedersprekelijk sedert den 20sten in des lijders toestand weder opmerkt, is, zoo als het mij voorkomt, alleen aan de verandering, die wij in de behandeling ondernamen, toeteschrijven; even zoo vermeende ik, dat het raadzaam ware, van op dezelfde wijze met de vermindering van het *Vin. op. aromat.* enz. voorttevaren, de *Carbonas potassæ* inwendig, en de *Potassa caustica* uitwendig te blijven toedienen.

Niet weinig was ik verwonderd, toen ik aan het ziekbed des lijders kwam, en denzelven niet zoo opgeruimd dan heden namiddag om een uur aantrof, te vernemen, dat ELBERSE door het omvallen eener bank geschrokken had, en de pijnen daardoor uit de linker zijde geheel en al verdwenen waren; maar dat de schrik hem nu achter in den rug zat. — Daar men met de gift van het *Vin. op. aromat.* tot op vijf en twintig droppels afgeklommen was, zoo verzocht ik met deze gift tot den volgenden morgen voorttevaren.

23 *April*, *des morgens.* Gisteren liet men den lijder 2 drachmen *Carbonas potassæ*, 690 droppels *Vin. op. aromat.*, en 6 oncen *Potassa caustica* in baden gebruiken. — Hij heeft den nacht zonder te slapen doorgebragt, en zoude, zoo de ziekenoppassers verhalen, zeer veel geleden hebben; slechts

ſlechts alleen moet men zijn aangezigt beſchouwen, om zich te overtuigen, dat de toeſtand, ſedert ELBERSE door het omvallen der bank geſchrokken heeft, verſlimmerd is; zijn pijnlijk en oneigenaartig uitzigt is nog meer uitgedrukt; de kaakkramp heeft zoodanig toegenomen, dat men naauwelijks de elastike ſonde bij de grootſte verwijdering der kaakbeenen in de mondholte brengen kan; het doorſlikken, hetwelk gisteren, ik mag zeggen, zonder alle moeite gebeurde, is bijna weder onmogelijk; de ſpieren om den hals zijn zoo zeer geſpannen, als zij het nog ooit geweest zijn; de uitpuiling des bovenbuiks is zeer in het oogvallend; de pijnen uit de linker zijde zijn hem, zoo als hij zich uitdrukt, in den rug geſchoten, en zitten thans in den omtrek des 5, 6, 7 en 8 ruggewervels, waar zij bijna onuitſtaanbaar zijn; de buik en borst zien er omtrent geheel rood uit, zoo zeer zijn de roode plekken, door de *Potasſa cauſtica* der baden veroorzaakt, in elkander gevloeid; hij zweet zeer ſterk; de hitte der huid is aanhoudend vermeerderd, echter zonder onaangenaam voor het gevoel te zijn; de pols, die vol en hard blijft, is zoo rad, dat men tot honderd en tien ſlagen in ééne minuut telt. — Ik liet weder de oplosſing van de *Carbonas potasſæ* met een drachme vermeerderen; met het *Vin. op. aromat.* om het uur met vijf droppels klimmen, en hetzelfde aantal baden, maar ieder van anderhalf once *Potasſa cauſtica*, toedienen; de

Wijn

Wijn met Gerstenwater zoude hem voor gewonnen drank en de Vleeschſoep voor voedſel gegeven worden.

Des middags om 1 uur.

Tot nu toe ziet men de toevallen trapswijze zich vermeerderen; want de lijder, die zich dezen morgen nog met het ligchaam voorover geven kon, ligt thans met het hoofd en den hals achterover gebogen te bed, — *achterwaartskromming*, *opisthotonos* — zoo dat het achterhoofd bijna tusſchen de ſchouderbladeren te liggen komt, de borst en hals vooruitſteekt, en de kin in de hoogte gerigt is; hij wordt moedeloos, ſchreit en klaagt over een onuitſtaanbaar pijnlijk gevoel van ſtijfte, zoo wel in de rugge als achterſte halsſpieren, over het ſchrikkelijkſte pijnlijk gevoel van ſpanning in het maaggewest: hij beſchrijft het als werd onophoudelijk door eene ſterke kracht het zwaardswijze verlengſel des borstbeens naar den wervelkolom getrokken; men ziet hier ook eene buitengewone verdieping der hartkolk, daarbij blijft de ſterke uitſpuiling des bovenbuiks nog voortduren; de pols is ſneller dan heden morgen, hij telt tot honderd en in de twintig ſlagen in éénе minuut. — Men zoude de gift van het *Vin. op. aromat.*, waarmede men reeds tot vijf en vijftig droppels geklommen was, nog met vijf droppels vermeerderen, en dan met deze gift tot heden avond voortvaren; den lijder nu gedurende eene half uur, in plaats van een kwartier uur in het bad

bad doen blijven; met het vlugge-ſmeerſel, op den 13den voorgeſchreven, moest men den hals en rug om het uur inwrijven, en een klisteer van een drachme *Vin. op. aromat.*, enz. laten zetten.

Des avonds om 9 uren.

Men had juist den lijder, toen ik hem bezocht, uit het bad komende, te bed gelegd; de achter-overkromming ſcheen mij weder grootendeels verdwenen te zijn; het gevoel van ſpanning in het maaggewest wordt insgelijks veel verdraagzamer; de zieke had heden eene ontlasting, en de urinlozing bleef ongeſtoord, maar in de andere verſchijnſelen, die wij ſedert gisteren bij onzen lijder waarnamen, kon ik nog geene voordeelige verandering ontwaren. — Derhalve verzocht ik den wachthebbenden Officier van gezondheid denzelven tot morgen ochtend nog een zulk bad meer, dan ik heden morgen voorgeſchreven had, te laten gebruiken, en met de gift van zestig droppels *Vin. op. aromat.* om het uur voorttevaren, tot dat de kaakkramp en de overige verſchijnſelen weder zouden komen te bedaren.

24 *April, des morgens.* Dezen nacht om twee uren begon de lijder den mond weder iets wijder te kunnen openen; het moeijelijke doorſlikken werd veel beter, en het gevoel van ſtijfte in den rug en ſpanning in het maaggewest hielden bijna op, zoo dat de lijder weder gerust over zijnen toeſtand begon te worden, en een half uurtje in den morgenſtond geſlapen heeft. — Men dien-

de den lijder in de laatste 24 uren 3 drachmen *Carbonas potasſæ*, 1365 droppels *Vin. op. aromat.*, 10½ once *Potasſa cauſtica* in baden, 1 drachme *Vin. op. aromat.* in een klisteer toe, en ½ once *Vin. op. aromat.* werd daarenboven nog met het vlugge-ſmeerſel in den hals ingewreven. — Heden morgen ziet de lijder er natuurlijker uit; hij opent den mond zoo wijd, dat men den kleinen vinger vooraan tusſchen de tanden ſteken kan; het ſlikken geſchied, wanneer men hem niet aanziet, zonder moeite; de kruin des hoofds vormt weder eene regte lijn met den hals en de overige gedeeltens der wervelkolom, evenwel blijft hetzelve altoos ſtijf en onveranderlijk ſtaan; de hartkolk is vlakker geworden; het gevoel van ſpanning in den omtrek des middelrifs volkomen verdwenen; de uitwaſeming voortdurend vermeerderd; de pols altoos vol en rad; maar hij wordt een weinig langzamer, en telt ſlechts honderd en vijftien ſlagen in ééne minuut. — De duim blijft gezwollen; de deelen aan het eerſte lid willen zich nog niet vereenigen; hij veroorzaakt den lijder geene bijzondere pijnen. — Dezelve wordt zeer eenvoudig met een Kina-afkookſel verbonden. — Ik ſchreef den lijder weder eene oplosſing van twee drachmen *Carbonas potasſæ* voor, en liet de vijf en dertig droppels *Vin. op. aromat.*, tot welke gifte men weder afgeklommen was, om het uur toedienen, echter deze giſt om de twee uren met drie droppels te vermeerderen, tot dat men weder tot eene

gift

gift van vijftig droppels geklommen ware, en dan zoude deze op gelijke wijze verminderd worden; zes oncen *Potasſa cauſtica* moest men hem in baden laten gebruiken; de roode Wijn met het Gerstenwater blijft zijnen gewonen drank, en Vleeschſoep met een zacht gekookt ei enz. zoude hem voor voedſel gegeven worden.

Des avonds om 6 uren.

Men kan ſedert heden morgen geene bijzondere verandering in des lijders toeſtand ontdekken; in den namiddag heeft hij anderhalf uur geſlapen; zijn pols is niet meer zoo rad, als hij geweest is, en telt tusſchen de houderd en honderd tien ſlagen in ééne minuut. — Men zoude nu met de gift van vijftig droppels tot twaalf uren voortvaren, en dan dezelve weder met drie droppels om de twee uren verminderen.

25 *April*, *des morgens*. De oplosſing van 2 drachmen *Carbonas potasſæ*, 1062 droppels *Vin. op. aromat.*, en 6 oncen *Potasſa cauſtica* werden den lijder regelmatig toegediend. Offchoon de toevallen zeer aanmerkelijk ſedert den 23ſten dezer bedaard zijn, zoo blijven niet te min de ſlapeloosheid; het oneigenaartig en pijnlijk uitzigt des lijders; de klem; de onmogelijkheid het hoofd te kunnen bewegen; het pijnlijk gevoel in den omtrek des 5, 6, 7 en 8 ruggewervels, hetwelk hij als eene zeer pijnlijke ſpanning beſchrijft; de uitpuiling des bovenbuiks; de vermeerderde hitte, en uitwaſeming; de volle en al-

toos radde pols, voortduren. — Omtrent de oplosſing van de *Carbonas potasſæ* en het aantal van baden werd geene verandering gemaakt; de acht en dertig droppels *Vin. op. aromat.*, welke men den zieken dezen morgen om zeven uren voor het laatſte toegediend had, zal men blijven voortgeven; even zoo wordt de gewone drank en diëet weder voorgeſchreven.

Des avonds om 6 uren.

De lijder bevindt zich geenzins ſlimmer; doch er laat zich ook geene de minſte beterſchap ſedert gisteren om dezen tijd waarnemen.

26 *April*, *des morgens.* De zieke heeft dezen nacht een uurtje geſlapen; hij ſcheen niet zoo zeer als de overige nachten geleden te hebben. — Men heeft hem de oplosſing van de *Carbonas potasſæ*, 912 droppels *Vin. op. aromat.* enz., zoo als wij het gisteren bepaald hadden, toegediend. — Ik kon heden morgen geene verandering in de verſchijnſelen ontwaren, dan alleen dat de hitte iets verminderd ſchijnt te zijn, de lijder niet zoo ſterk zweet, als hij gedaan heeft, en de pols ſlechts tusſchen de negentig en honderd ſlagen in ééne minuut telt. — Ik ſchreef nu máar anderhalf drachme *Carbonas potasſæ* voor, liet de droppels van het *Vin. op. aromat.* om de drie uren met drie verminderen, met last hiermede voorttevaren, tot dat men tot negen en twintig droppels afgeklommen ware, en maar vijf in plaats van zes baden met de *Potasſa cauſtica* gebruiken.

Des

Des avonds om 6 uren.

Men kan hoegenaamd geene verandering bij den lijder opmerken, dan alleen dat hij gevoeliger ſchijnt te worden.

27 *April, des morgens.* Men heeft gisteren den zieken $1\frac{1}{2}$ drachme *Carbonas potasſæ*, 723 droppels *Vin. op. aromat.* toegediend, en maar 5 oncen *Potasſa cauſtica* in baden laten gebruiken. — Het oneigenaartig en pijnlijk uitzigt verlaat den lijder niet; de kaakkramp, offchoon zij verminderd is, en de mond wijder geopend wordt, zoo geſchied echter de verwijdering der tanden naauwelijks een derde van het geene de opening des monds in den natuurlijken toeſtand is; hij ligt nog altoos in zijne gewone houding te bed, kunnende zijn hoofd volſtrekt na generlei rigting bewegen, zoo zeer blijven de ſpieren, zoo wel die, welke van voren als van achteren om den hals liggen, krampachtig te zamengetrokken; zelfs kwam het mij, als het ware, voor, dat, door de ſterke zamentrekking der voorſte halsſpieren, het uitſteken des 2, 3 en 4 ruggewervels veroorzaakt werd, waardoor eenen geringen graad eenes bogchels ontſtaan is, die heden voor het eerſte opgemerkt werd; de pijnlijke ſpanning in den rug verlaat den zieken alleenlijk, wanneer hij zich in het bad bevindt; de uitpuiling des bovenbuiks is altoos aanwezig, en de buik zelve is hier ter plaatſe bij de betasting ook gevoeliger; de oppervlakte des romps en het bovenſte en inwendigſte ge-

gedeelte der dijen ziet er bijna, door de werking der baden, geheel rood uit; de hitte en uitwaſeming blijven iets vermeerderd; de ontlasting der drekſtoffen is natuurlijk, en de urinlozing geſchied zonder moeite; de urin zelve heeft eene meer heldere kleur, en is ook verre na niet meer zoo troebel, dan hij geweest is; de pols wordt minder vol en rad, hij telt nog vijf en negentig ſlagen in ééne minuut. — Men zal voortvaren dezelfde oplosſing van de *Carbonas potasſæ* als gisteren toetedienen, de gift van negen en twintig droppels *Vin. op. aromat.* om de drie uren met eenen droppel te verminderen, tot dat men tot vijf en twintig droppels afgeklommen zij, en dan zal men met deze gift blijven aanhouden, voorts hetzelfde aantal baden enz. laten gebruiken.

Des avonds om 6 uren.

Geene de minſte verandering laat zich nog ontwaren, alleenlijk had de lijder in den namiddag één uur ſlapende doorgebragt.

28 *April, des morgens.* Het voorgeſchrevene van gisteren, het 1½ drachme *Carbonas potasſæ*, de 618 droppels *Vin. op. aromat.*, en de 5 oncen *Potasſa cauſtica*, werd overeenkomſtig het voorſchrift toegediend. — De lijder, die zich overigens in denzelfden toeſtand te bevinden ſchijnt, verhaalt mij echter, dat het hem voorkwam, dat hij door de pijnlijke ſpanning in den rug, die tot dus verre, wanneer hij zich in het bad bevond, ophield, dezen nacht ſomtijds in het bad zel-

ve

ve geplaagd werd. — Ik maakte heden ingevolge deze gezegdens geene verandering in het voorſchrift, en liet alzoo alles als gisteren toedienen.

Des avonds om 6 uren.

Alhoewel ik geene beterſchap in des lijders toeſtand kan waarnemen, zoo doen zich toch ook geene verſchijnſelen op, waaruit men zoude kunnen opmaken, dat hij ſlimmer dan heden morgen was; weshalve in het voorſchrift niets veranderd werd.

29 *April*, *des morgens.* Gisteren diende men den lijder alzoo overeenkomſtig het voorſchrift 1½ dachme *Carbonas potasſæ*, 600 droppels *Vin. op. aromat.* en 5 baden toe. — Het oneigenaartig en pijnlijk uitzigt des lijders is weder ſterker uitgedrukt, dan het geweest is; de zieken-oppasſers verhaalden mij, dat ELBERSE dezen nacht plotſelijk in eene *flaauwte*, die omtrent vijf minuten geduurd had, gevallen was, en men gedurende deze flaauwte zijn hoofd, naar alle rigtingen toe, had kunnen bewegen; maar dat, naarmate hij weder tot zich zelven kwam, het hoofd ook weder onbewegelijk geworden was; hij zegt mij, dat hem de pijn achter uit den rug gedeeltelijk op de linker zijde in het middelrif geſchoten is, en deszelfs linker gedeelte als eene *ſtekende* en *ſchietende* pijn van achteren naar voren doorloopt; de hitte der huid en uitwaſeming zijn nog als gisteren; maar de pols word weder ſneller, hij telt

 hon-

honderd ſlagen in ééne minuut. — Ik ſchreef weder twee drachmen *Carbonas potasſæ* voor, liet met de vijf en twintig droppels *Vin. op. aromat.* om de drie uren met drie droppels klimmen, en maakte overigens geene verandering.

Des avonds om 6 uren.

Ik vond dezelfde toevallen, die ik heden morgen bij den lijder waargenomen had, nog aanwezig, derhalve verzocht ik den wachthebbenden Officier van gezondheid met het vermeerderen der gift van het *Vin. op. aromat.*, tot dat men tot zes en veertig droppels geklommen ware, voorttevaren, en met deze gift, indien de toeſtand niet verſlimmerde, in dezelfde evenredigheid weder afteklimmen.

30 *April, des morgens.* De zieke heeft dezen nacht weder ſlapeloos doorgebragt; werd dikwijls door de pijnen, die zich gisteren voor het eerſte in de linker zijde lieten gevoelen, geplaagd, of het was de kramp achter in den rug, die hem kwelde. — In de laatſte vier en twintig uren gebruikte hij 2 drachmen *Carbonas potasſæ*, 906 droppels *Vin. op. aromat.*, en 5 baden. — Behalve dat de klem en moeijelijke ſlikking iets toegenomen hadden, kon ik volſtrekt geene verandering aan den lijder waarnemen. — Met uitzondering, dat ik belaste om den lijder een bad meer te laten gebruiken, werd met alles op dezelfde wijze voortgevaren.

Des

Des avonds om 6 uren.

De verſchijnſelen van heden morgen blijven dezelfde, doch, daar zij in hevigheid niet toegenomen hadden, zoo beſloot ik in het voorſchrift niets te doen veranderen.

1 *Mei, des morgens.* De ſlapeloosheid blijft aanhoudend voortduren; de zieke wordt weder moedeloos; zijne ziekelijke gevoeligheid is zoo ſterk, dat hij zelfs niet kan uitſtaan, dat men in het zieken-vertrek op- en afgaat; hij verzekert mij, dat, gedurende het gebruik der baden, zijne pijnen in de linker zijde niet meer geſtild worden, en dat zijn ligchaam thans onwillekeurig, zoo dikwijls deze verſchijnen, plotſelijk voor- of achterover geworpen wordt; zijn pols is kleiner en zamengetrokkener, hij telt tot honderd vijf ſlagen in ééne minuut. — Behalve dat men met de droppels om de drie uren weder met drie klimmen zoude, en daarmede voort moest varen tot eene gift van vijf en vijftig, werd in de behandeling nog niets veranderd.

Des avonds om 6 uren.

De baden, die tot den 27ſten der voorledene maand de kramp en pijnen ſtilden, en de urinlozing bevorderden, bragten ſedert heden morgen eene tegenovergeſtelde werking op den lijder te wege; zij vermeerderden dezelve, wanneer hij zich er in bevond; zelfs het wateren werd dan onmogelijk. — In het derde bad, dat men den lijder om vijf uren gebruiken liet, ontſtond bij hem eens-

 klaps

klaps eene *algemeene verſtijving* met uitſtrekking des romps en der ledematen, waardoor hij bijna geheel en al onderzonk, en zoodanig in de badkuip ingeklemd werd, dat *zes perſonen* naauwelijks in ſtaat waren om er hem weder uittetrekken. — De duim blijft altoos gezwollen, echter is de wonde iets kleiner geworden. — Ik beſchouwde nu de toevallen, die zich, wanneer de zieke in het bad was, vertoonden, als eenen wenk der natuur, om met deszelven gebruik op te moeten houden, en beſloot voortaan alleen het *Vin. op. aromat.* te laten toedienen, echter deszelfs gift van vier en vijftig droppels om het uur met drie tot zestig toe te vermeerderen, en daarmede aan te houden, tot dat men in des lijders toeſtand weder eene voordeelige verandering waarnemen konde, en alsdan om de twee uren met twee droppels te doen afklimmen.

2 *Mei, des morgens.* Dezen nacht om een uur viel de lijder, die ſedert den 27ſten der voorledene maand bijna geen oogenblik gerust had, in ſlaap, en ſliep tot half drie. — Met het ontwaken des zieken ſcheen het de oppasſers, dat hij opgewekter van geest was; hij ſprak met hen; verheugde zich dien aanval weder doorgeſtaan te hebben, en vraagde om zijne droppeltjes, die men nu met twee om de drie uren te verminderen aanving, zoo dat de lijder in de laatſte vier en twintig uren 1311 droppels *Vin. op. aromat.* toegediend werden. — Heden morgen is zijn uitzigt

zigt niet zoo oneigenaartig en pijnlijk; hij ſpreekt meer, en ſchijnt opgeruimder te zijn; de klem heeft in hevigheid afgenomen, en het ſlikken is veel vrijer geworden, want hij kan den mond thans wijder openen, en gemakkelijker doorſlikken; de ſpieren, zoo wel die, welke van voren als van achteren om den hals liggen, zijn minder te zamengetrokken; het gevoel van ſpanning onder de kin vermindert; dat achter in den rug duurt voort, en ſchijnt alleen dan te verminderen, wanneer de pijnen zich vertoonen, die nu uit het middelrif tusſchen de 4 en 5 rib geſchoten zijn: deze beſchrijft hij als eene *vliegende* en *ſtekende* pijn, die van de ruggegraat aanvangt, en naar het borstbeen toeloopt, daar meestal verdwijnt; doch ſomtijds ook onder het hart, zoo als hij zich uitdrukt, eenen tijd lang zitten blijft, tot dat deze *vastzittende* en *knijpende* pijn, weder door de *ſtekende* en naar het borstbeen *toeloopende* pijn vervangen worde; hij ligt nog altoos in zijne gewone houding met het ligchaam iets hooger en voorovergebogen te bed, welks geheele oppervlakte er bijna rood, als gevolgen der baden, uitziet; de hitte der huid, en de uitwaſeming zijn minder; de ſtoelgang geſchied regelmatig, en de urinlozing gaat weder willekeurig; de pols, die verre na niet meer zoo vol en groot is, wordt langzamer, hij telt tusſchen de negentig en honderd ſlagen in éénе minuut. — Ik liet met de vermindering der gift, waarmede men tot zes en vijf-

tig

tig droppels geklommen was, daar mij de lijder over het algemeen veel beter voorkwam, met twee om de drie uren voortgaan, en fchreef hem zijnen gewonen drank van zestien oncen rooden Wijn, om met Gerstenwater in de vier en twintig uren te gebruiken, voor; even zoo beval ik om hem de Vleeschfoep met het befchuit en een zacht gekookt ei te geven.

Des avonds om 6 uren.

De zieke bevindt zich aanhoudend wel, en fliep dezen namiddag omtrent een uurtje zeer gerust.

3 *Mei, des morgens.* De lijder heeft dezen nacht nu en dan een half uurtje geflapen, en federt gisteren morgen 1128 droppels *Vin. op. aromat.* gebezigd. — Het oneigenaartig en pijnlijk uitzigt vangt weder aan er veel natuurlijker uittezien; de kaakkramp is zoo zeer verminderd, als zij het nog ooit geweest is; het flikken gefchied ook veel vrijer; de ftekende en vliegende, of fomtijds vastzittende en knijpende pijn tusfchen de 4 en 5 linker rib, verfchijnen zeldzamer, en zijn niet meer zoo onuitftaanbaar; in het uitfteken des 2, 3 en 4 ruggewervels, hetwelk door de aanhoudende zamentrekking der fpieren, die van voren en ter zijde van den hals liggen, maar teffens waarfchijnlijk ook door zijne bijzondere ligging te bed, en onderfteuning des hoofds, wanneer hij in het bad was, veroorzaakt werd, ziet men nog geene verandering; de pols telt tot negentig flagen in ééne minuut. — Met het toedienen des

Vin.

Vin. op. aromat. zoude men op dezelfde wijze blijven aanhouden.

Des avonds om 6 uren.

Alles gaat naar wensch, evenwel verzocht ik, dat men nu met de gift van dertig droppels zoude voortvaren zonder dezelve verder te verminderen.

4 *Mei, des morgens.* Dezen nacht bragt de zieke rustig door, zonder veel door de pijnen tusſchen de 4 en 5 rib gekweld te worden; hij ſliep van twaalf uren tot half twee zeer gerust. — Men heeft hem van gisteren morgen zeven uren tot dezen morgen zeven uren 722 droppels *Vin. op. aromat.* laten gebruiken. — In den toeſtand des duims kan men ſedert den 1ſten volſtrekt geene verandering ontwaren. — Ik verzocht om de drie uren weder met twee droppels tot eene gift van twintig droppels afteklimmen, en deze alsdan te blijven toedienen.

Des avonds om 6 uren.

De lijder houdt zich zeer wel; heden namiddag ſliep hij weder nu en dan een half uurtje.

5 *Mei, des morgens.* Men heeft den lijder tot heden morgen ſlechts 540 droppels *Vin. op. aromat.* toegediend; hij bevindt zich genoegzaam in denzelfden ſtaat van gisteren, doch met uitzondering, dat de pijnen in de linker helft der borst meer bedaren, en zeldzamer ten voorſchijn komen. — Men zal voortgaan met de gift van twintig droppels om het uur te laten gebruiken.

6 *Mei, des morgens.* De ſlapeloosheid wordt min-

minder; af en toe heeft de lijder gisteren gedurende den dag een oogenblik geslapen, zelfs bragt hij dezen nacht van een tot drie uren met slapen door. — Gisteren werden den zieken 480 droppels *Vin. op. aromat.* toegediend. — Het pijnlijk gevoel van spanning achter in den rug verlaat dan alleen den lijder, wanneer de pijnen in de linker zijde zich vertoonen, die hem verre na zoo zeer niet meer plagen, en veel zeldzamer aanvangen te verschijnen; de hitte der huid en uitwaseming nemen zeer af; de pols telt niet meer dan tachtig slagen in ééne minuut. — Ik verzocht van nu af den lijder deze gift van twintig droppels *Vin. op. aromat.* slechts om de twee uren te geven, met last dezelve dadelijk om het uur weder toetedienen, indien deszelfs toestand mogte komen te verslimmeren.

7 *Mei*, *des morgens*. Ik kan in den toestand des lijders, dien men gisteren niet meer dan 240 droppels *Vin. op. aromat.* heeft laten gebruiken, hoegenaamd geene ongunstigere verandering waarnemen; integendeel komt het mij voor, dat hij sedert den beginne zijner ziekte zich nog niet zoo wel bevonden heeft; weshalve ik het dan ook bij het voorschrift van gisteren liet berusten.

8 *Mei*, *des morgens*. Heden morgen zeide mij de zieke, dat hij van een tot vier uren geslapen had, doch toen eensklaps door eene stekende pijn, die onder zijn hart tot nu toe was blijven zitten, opgewekt werd. — Zijn pijnlijk en oneigen-

aar-

aartig uitzigt, offchoon het nog altoos iets opgemerkt wordt, is evenwel grootendeels verdwenen, en komt mij natuurlijker, dan het tot nog toe ooit geweest is, voor; de kaakkramp is zeer verminderd, en de hiertoe komende ontfpanning der fpieren, welke tusfchen het tongbeen, en de onderkaak liggen, laten het toe, dat hij den mond wijder opent, en de tong verder uit denzelven fteken kan; het hoofd blijft ftijf ftaan, echter ziet men zeer duidelijk, dat de fleutelbeenfche tepelfpieren en de monnikkapsfpier enz. niet meer zoo zeer te zamengetrokken door de huid doorfchijnen; het uitfteken des 2, 3 en 4 ruggewervels is geenzins verminderd; het pijnlijk gevoel van fpanning achter in den rug, hetwelk de zieke vooral in den omtrek des 5, 6, 7 en 8 ruggewervels befpeurt, is bij voorduring, alhoewel hetzelve thans verre na niet meer zoo pijnlijk is, aanwezig; de ftekende en vliegende pijn van den wervelkolom naar het borstbeen toe, of de onder het hart zich vastzettende en knijpende pijn verfchijnen veel zeldzamer, en zijn teffens veel verdragelijker; de uitpuiling des bovenbuiks, die bij de betasting een weinig gevoelig is, duurt voort; de roodheid, veroorzaakt door de werking der baden, neemt af; de huid is droog; de urin omtrent citroen-geel van kleur en van een wolkje voorzien; de hitte veel gematigder; de pols zamengetrokken, doch niet zeer klein, en moeijelijk zamendrukbaar; hij telt tachtig flagen in

éénе

ééne minuut; alle overige verrigtingen geſchieden zonder de minſte ſtoring. — De duim is minder gezwollen en pijnlijk; de wonde wordt kleiner; hij vangt aan zich met het tweede lid iets naar de ſpaakbeenszijde toe te buigen. — Dit was de toeſtand des lijders, wanneer ik den Wel Edelen Geſtrengen Heer Dr. Mergell, Inſpecteur van den genees-kundigen dienst enz., die zich hier op zijne in-ſpectie bevond, om deszelfs raad verzocht; een man van wiens kunde, en van wier in de Militaire praktijk ſedert zoo vele jaren gemaakte ervarin-gen ik met alle regt het beste ten welzijn des lijders verwachten kon, en die mij dan ook, na hem de ziekte-geſchiedenis en geneeskundige be-handeling verhaalt, en na zich van den tegen-woordigen toeſtand des lijders en zijnes duims overtuigd te hebben, aanried, thans de Kina in verbinding met het Koolzure Ammoniak, *Carbonas ammoniæ*, bij denzelven aantewenden, doch, in-geval dat het Koolzure Ammoniak niet goed verdra-gen wierd, van alsdan den Valeriaan met de Kina in poeder voorteſchrijven, en te blijven aanhou-den met het gebruik des Wijns en der Vleeschſoep enz. — Ik deed alzoo het volgende voorſchrift:

℞ *Pulv. cort. chin. rubr. unc. unam.*
Carbonat. ammon. gran. triginta ſex.
M. f. pulvis.
Divide in duodecim partes æquales.

D.

S. om de 2 uren 1 poeder.

Des

Des avonds om 6 uren.

De zieke bevind zich in denzelfden ſtaat van dezen morgen met uitzondering, dat hij eene *ſpanning* op de borst en eene *moeijelijkheid* in het ademen ontwaart.

9 *Mei, des morgens.* De lijder verhaalt mij, dat het gevoel van eene pijnlijke ſpanning achter in den rug, ſedert de tusſchenribbige ſpieren, *musc. inter-coſtales*, *musc. inter-coſtaux*, krampachtig aangedaan zijn, bedaard is, en de pijnen tusſchen de 4 en 5 rib veel zeldzamer verſchijnen; de hitte der huid en uitwaſeming zijn weder verminderd; de pols is radder geworden, hij telt vijf en negentig ſlagen in éénе minuut. — Hetzelfde wordt op nieuw voorgeſchreven.

10 *Mei, des morgens.* Ik kan hoegenaamd ſedert gisteren geene verandering aan den zieken opmerken; ook verzekert hij mij, dat zijn toeſtand dezelfde is. — Heden liet ik iedere gift met een grein Koolzure Ammoniak vermeerderen.

11 *Mei, des morgens.* De toeſtand is en blijft dezelfde; alleen klaagt de zieke, dat hij zeer benaauwd op de borst is, en vermeent, dat hij daardoor zoo weinig des nachts rusten kan, want dezen nacht heeft hij weder minder geſlapen dan den vorigen. — Dezelfde geneesmiddelen werden herhaald.

12 *Mei, des morgens.* Daar heden morgen dezelfde verſchijnſelen, die de vorige dagen aanwezig waren, nog voortduren, en geene de minſte

be-

beterſchap in den ſtaat des lijders ingetreden is, zoo beſloten wij heden nog met dezelfde geneeswijze voorttegaan, en die morgen, zoo er geene gunſtige verandering plaats vond, te veranderen.

13 *Mei, des morgens.* Sedert den 8ſten dezer blijven de verſchijnſelen bijna dezelfde; de toevallen zijn niet verminderd. — In het uitzigt des lijders is altoos nog iets oneigenaartigs en pijnlijks optemerken; de klem, ſchoon zij verminderd is, blijft nog aanwezig: de tanden kunnen naauwelijks een halve duim van elkander gebragt worden; het hoofd kan onmogelijk wegens de voortdurende krampachtige zamentrekking der halsſpieren gebogen worden; in het uitſteken des 2, 3 en 4 ruggewervels ziet men geene verandering; de ſlapeloosheid heeft iets toegenomen; de pijnlijke ſpanning achter in den rug is minder, en de pijnen tusſchen de 4 en 5 rib zijn zeldzamer, maar daar en tegen zijn de tusſchenribbige ſpieren krampachtig aangedaan, en de hieruit voortvloeijende ſpanning op de borst veroorzaakt benaauwdheid en eene moeijelijke ademhaling; de uitpuiling des bovenbuiks blijft dezelfde; de hitte der huid en uitwaſeming zijn vermeerderd; de pols is voller en radder, hij telt negentig ſlagen in ééne minuut. — De duim is niet pijnlijker, hij wordt iets dunner, en de etter der wonde ziet er zeer wel uit. — Daar ſedert het gebruik der boven voorgeſchrevene poeders gee-

geene voordeelige verandering in des lijders toeſtand waargenomen wordt, zoo werd heden eene verandering in het voorſchrift gemaakt; het Koolzure Ammoniak liet men weg, en ſchreef de Kina met den Valeriaan in den volgenden vorm voor:

℞ *Pulv. cort. chin. rubr. unc. unam.*
—— rad. valerian. ſcrup. quatuor.
M. f. pulvis.
Divide in duodecim partes æquales.

D.

S. om de 2 uren 1 poeder.

14 *Mei, des morgens.* De lijder vermeent, dat de ſpanning op de borst niet zoo hevig is; de hitte der huid en uitwaſeming zijn verminderd; de pols is minder vol en rad. — Dezelfde poeders van gisteren zullen weder toegediend worden, doch de gift van den Valeriaan liet ik met twee ſcrupels vermeerderen.

17 *Mei, des morgens.* De lijder ſlaapt over dag en des nachts meer dan hij gedaan heeft; de ſpanning op de borst is weder verdwenen; de hitte der huid en uitwaſeming zijn natuurlijk, en de pols telt negentig ſlagen in ééne minuut. — Ik liet nog eens de gift van den Valeriaan met twee ſcrupels vermeerderen, zoo dat men thans den zieken in de vier en twintig uren eene once Kina en eene halve once Valeriaan in poeder toediende. — De duim die, gelijk reeds gezegd is geworden, met zijn tweede lid zich een weinig naar buiten aanving te buigen, zoo dat beide einden der

leden in het tweede gewricht hierdoor eenen hoek vormden, is men genoodzaakt te ſpalken.

20 *Mei, des morgens.* De zieke wordt dagelijks beter, ja alle toevallen beginnen meer en meer te bedaren: de kramp op de borst is volkomen verdwenen; de pijnen in de zijde verſchijnen zeldzamer, maar de pijnlijke ſpanning achter in den rug, ſchoon zij minder is, blijft echter altoos aanhouden; de pols is weder zamengetrokken. — Men laat alles voortgebruiken.

24 *Mei, des morgens.* De ſlapeloosheid, alhoewel zij minder wordt, blijft voortduren, de zieke ſlaapt niet meer dan een uurtje over dag en des nachts omtrent twee uren; het oneigenaartig en pijnlijk uitzigt heeft hem nog niet volkomen verlaten; de kaakkramp is zeer ſterk verminderd; de ſpieren om den hals zijn minder krampachtig zamengetrokken; het hoofd wordt bewegelijker; de pijnen tusſchen de 4 en 5 rib komen hoogstens om de twee uren eens ten voorſchijn; de pijnlijke ſpanning achter in den rug wordt veel verdraaglijker; de roodheid, veroorzaakt door het gebruik der baden, neemt ſterk af; de pols telt acht en zeventig ſlagen in ééne minuut. — Omdat de zieke zeer veel tegen het innemen der poeders had, en zijn toeſtand dagelijks verbeterde, zoo werd de gift van den Valeriaan met twee ſcrupels verminderd, en men liet weder in de vier en twintig uren maar zes ſcrupels toedienen.

28 *Mei, des morgens.* Men kan geene verandering

ring in den ſtaat des lijders ſedert den 24ſten waarnemen, dan alleen dat zijne verhoogde gevoeligheid iets minder ſchijnt te worden. — Dezelfde geneesmiddelen zal men weder toedienen.

1 *Junij, des morgens.* De verſchijnſelen verminderen en de toevallen bedaren, wel is waar, zeer langzaam, doch de lijder wordt van dag tot dag beter: zoo ſlaapt hij thans des nachts omtrent drie uren; wordt ſpraakzamer; begint het hoofd meer te bewegen; opent den mond gemakkelijker; kan veel beter doorſlikken, en krijgt meer trek tot eten; even zoo wordt de pijnlijke ſpanning achter in den rug, en de vliegende of vastzittende pijn tusſchen de 4 en 5 rib minder hevig, en de pols langzamer; hij telt thans niet meer dan vijf en zeventig ſlagen in ééne minuut. — De duim houd op pijnlijk te zijn, is veel minder gezwollen, met één woord, men ziet, dat de genezing dagelijks voortgaat. — Het voorſchrift blijft bij voortduring nog hetzelfde.

8 *Junij des morgens.* De verandering in des lijders toeſtand ſedert den 1ſten dezer is genoegzaam onmerkelijk, evenwel begint hij thans uit het bed op te ſtaan, en vangt met behulp der oppasſers aan door de zieken-kamer op- en af te wandelen. — Een bijzonder verſchijnſel, hetwelk hij nu waarneemt, en mij heden voor het eerſte verhaalt, is, dat, zoodra hij zich te bed liggende voorover-buigt, het hem voorkomt, of *een zak met zand* in het maaggewest zich van achter naar voren

 be-

beweegt, en wanneer hij ſtaat, of deze zak in het bovenſte gedeelte der buikholte hangt; daar en boven vertelt hij mij nog, dat hij zich niet lang op de beenen houden kan, maar dadelijk op de knieën zakt, wegens krachteloosheid der ſpieren. — Men ging met de geneeswijze voort, en deed dezelfde poeders herhalen.

20 *Junij*, *des morgens*. Sinds dezen nacht is de toeſtand des lijders, die zich gisteren avond nog zeer wel bevond, weder verſlimmerd. — Zoodra men hem beſchouwd, ziet men dadelijk, dat het oneigenaartig en pijnlijk uitzigt op nieuw toegenomen heeft; ook is de kaakkramp weder vermeerderd; zelfs kan hij bijna niet meer doorſlikken; de ſpanning achter in den rug is veel pijnlijker; even zoo verhaalt hij mij, dat de pijnen uit de 4 en 5 rib op nieuw in de linker helft des middelrifs geſchoten zijn; de pols is radder geworden, hij telt weder negentig ſlagen in ééne minuut. — Deze ongunſtige en ſpoedige verandering is weder ontſtaan, zoo als ik van zijne kameraden en de oppasſers vernam, door het afvallen dezen nacht van een drinkkannetje van zijne krib, welks val hem ſchrikkende uit den ſlaap deed ontwaken. — Wij moesten, dewijl de lijder bijna niet doorſlikken kon, met de poeders van de Kina en Valeriaan ophouden, en daar wij in de hevigſte aanvallen ons bij het toedienen des *Vin. op. aromat.* zoo goed bevonden hadden, op nieuw onzen toevlugt tot dit middel nemen: ik verzocht derhalve den

lij-

lijder om het uur veertig droppels daarvan te geven, en zoodra de toevallen bedaren zouden, deze gift om de twee uren weder met drie droppels te verminderen.

Des avonds om 6 uren.

De lijder wordt geruster en de toevallen vangen reeds aan iets te bedaren, evenwel vermeende ik met de gift van veertig droppels *Vin. op. aromat.* tot morgen ochtend zeven uren te moeten laten voortvaren.

21 *Junij, des morgens.* Men ziet dezen morgen in het uitzigt des lijders federt gisteren eene groote verandering; hij zelfs verhaalt mij, dat de klem verminderd is, het flikken weder gemakkeker gaat, de pijnen bedaren, en hij geruster geslapen heeft; de pols telt niet meer dan vier en tachtig slagen in éénе minuut. — De zieke werd, omdat hij zoo gevoelig is, in eene kamer alleen gelegd, en ik liet nu weder het *Vin. op. aromat.* door de volgende poeders vervangen.

℞ *Pulv. cort. chin. rubr. unc. unam.*
—— *rad. valerian. scrup. sex.*
M. f. pulvis.
Divide in duodecim partes æquales.

D.

S. om de 2 uren 1 poeder.

25 *Junij, des morgens.* Alle de toevallen, veroorzaakt door den schrik, zijn weder bedaard, zoo dat de lijder over de spanning achter in den rug, de pijnen tusschen de 4 en 5 rib, die

op nieuw ten voorſchijn zijn gekomen, over de onmogelijkheid zijn hoofd geheel willekeurig te kunnen bewegen, en het bijzonder gevoel in den buik, alleen nog te klagen heeft; de ſlapeloosheid wordt minder, en de pols telt niet meer dan zes en zeventig ſlagen in ééne minuut. — Met de behandeling wordt op dezelfde wijze voortgegaan.

1 *Julij, des morgens.* Tot nu toe waren de gunſtige veranderingen, die ſedert den 25ſten in den toeſtand des lijders plaats vonden, zoo weinig in het oogvallend, dat men naauwelijks van dag tot dag dezelve waar te nemen in ſtaat was. — Thans is het oneigenaartig en pijnlijk uitzigt des lijders volkomen verdwenen; de kaakkramp heeft in zoo verre opgehouden, dat hij den mond wel is waar geheel en al openen kan, dan echter ontſtaat er nog, wanneer dezelve zal geopend worden, een gevoel van *ſpanning* in de kaauwſpier, *musc. masſeter, zigomato-maxillaire*, die in dit opzigt de beweging der onderkaak moeijelijk maakt; het hoofd kan door den lijder, wel is waar, naar alle rigtingen toe bewogen worden, evenwel is het hem onmogelijk hetzelve te zamen met den hals te buigen; de ſpanning achter in den rug is bij voortduring aanwezig, evenwel is zij verre na niet meer zoo ſterk en insgelijks veel minder pijnlijk, dan zij geweest is; de vliegende of vastzittende pijn tusſchen de 4 en 5 rib vertoond zich ſlechts nog vijf of zes malen des daags; het bijzonder gevoel

van

van een zwaar en hangend ligchaam in den bovenbuik verschijnt, zoo dikwijls hij zich met het ligchaam voor- of achterover geeft; de uitpuiling des bovenbuiks wordt minder; de roodheid der huid als gevolgen der baden is volkomen verdwenen; de pols blijft zamengetrokken, doch voor het overige is hij natuurlijk. — De zwelling des duims verminderd zeer; hij houdt op pijnlijk te zijn; evenwel blijft eene bijzondere gevoeligheid nog voortduren; de wonde wordt veel kleiner en is bijna genezen. — In het voorschrift wordt geene verandering gemaakt, dan alleen dat men den Valeriaan met twee scrupels vermeerderd en den lijder toestaat om gebraden Kalfsvleesch te mogen nuttigen.

10 *Julij*, *des morgens*. Behalve de spanning in den rug, de nog nu en dan wederkomende pijn in de linker zijde der borst, het bijzonder gevoel van een zwaar en hangend ligchaam in den bovenbuik, het onvermogen zich somtijds op de beenen niet te kunnen houden, zoude de toestand onzes lijders niets bijzonder meer opleveren, dan nog alleen dat het uitsteken des 2, 3 en 4 ruggewervels voortduurt, en de duim, die altoos een weinig ettert, nog niet volkomen genezen is. — De zieke begint met behulp van een paar krukken door zijn vertrek op- en af te gaan. — Ik vermeende nu niet kwalijk te doen van den lijder met den boven voorgeschrevenen Valeriaan de Duivelsdrek te laten toedienen; ten dien einde schreef ik alzoo het volgende voor:

℞ *Aſ. foetid.*
Pulv. rad. valer. ãã drach. unam et ſemis.
Extr. card. bened. drach. duas.
M. f. pilulæ pond. gran. quatuor.
D.
S. viermaal daags 5 pillen.

18 *Julij*, *des morgens*. Bij het openen des monds kan de lijder het gevoel van ſpanning in de kaauwſpieren niet meer ontwaren; hij beweegt weder zijn hoofd met den hals ter zijde zonder eenige moeite, doch, indien hij beide te zamen vooroverbuigen wil, wordt hij door de ſpanning in den rug gedeeltelijk in de volkomene uitvoering dezer beweging verhinderd; deze ſpanning blijft nog altoos voortduren, echter heeft zij opgehouden pijnlijk te zijn; de vliegende pijn tusſchen de 4 en 5 rib komt niet meer te voorſchijn; maar thans is de knijpende en vastzittende pijn hier ter plaatſe bijna voortdurend aanwezig; het gevoel van een zwaar en hangend ligchaam heeft zich grootendeels verloren. — De zieke wandelt reeds met behulp van krukken door den tuin. — De duim is volkomen genezen. — Ik verzocht den wachthebbenden Officier van gezondheid eene drie vinger breede Spaanſche-vliegpleister en half zoo lang als de uitgeſtrektheid van de ruggegraat tot het borstbeen ter pijnlijke plaatſe te leggen; liet het aantal pillen met twee bij iedere gift vermeerderen, en ſchreef voor voedſel de ¼ portie voor.

26 *Julij*, *des morgens*. De ſpanning in den rug is

is niet meer aanmerkelijk, en de pijn tusſchen de 4 en 5 rib volkomen verdwenen; het bijzonder gevoel in den bovenbuik ontwaart de lijder ſlechts, wanneer men zijne aandacht daarop vestigt. — Hij vangt reeds aan zeer wel te gaan met behulp van eenen ſtok. — De pillen worden voortgebruikt, en ik ſchreef nu voor voedſel de ½ portie voor.

1 *Aug.*, *des morgens.* Onze zieke bevindt zich zoo wel, dat wij hem als herſteld beſchouwen. — Het eenigſte ongemak, hetwelk hij thans nog gevoeld, is eene ſtijfte in de ruggeſpieren; van het uitſteken des 2, 3 en 4 ruggewervels kan men zeer weinig meer zien.

De Herſtelde verliet op den 9den Augustus het hospitaal, zijnde de linker duim ſtijf in het tweede gewricht, evenwel kon hij denzelven van den wijsvinger aftrekken, naar hem toehalen en zelfs tot den kleinen vinger brengen, zoo dat hij nog volkomen geſchikt was, om bij zijn wapen te kunnen blijven voortdienen.

Over-

Overwegingen.

Uit het verhaal dezer ziekte-geschiedenis zal het mijns dunkens genoegzaam blijken: 1°. dat de *tetanus*, die den lijder, behebt met eene wonde aan den linker duim, aantaste, geenzins door deze veroorzaakt werd, maar dat de *vrees* des zieken voor het *afzetten* deszelven als de gelegenheidsoorzaak dient beschouwd te worden, en de wonde slechts als eene voorbereidende oorzaak, in zoo verre het organismus als het gevolg dezer reeds in eenen ziekelijken toestand verkeerde; — 2°. dat het beloop der tetanus, deze eens ontwikkelt zijnde, door het *ziekte-proces* aan den duim gewijzigd werd; — 3°. dat men ten allen tijde zoodra mogelijk de wonde *naauwkeurig* dient te onderzoeken, en *alles* verwijderen, wat maar eenigzins voor oorzaak zoude kunnen gehouden worden; — 4°. dat de *Stutsche methode* zich in dit geval weder als zeer heilzaam te zijn bewezen heeft, doch, dat de schrijver, de zaak van achteren beschouwd, *sterkere* giften des *Vin. op. aromat.* had moeten laten toedienen, en niet dadelijk, wanneer de toevallen bedaarden de gift had moeten laten verminderen, maar afgewacht moest hebben, tot dat de werking des Heulsaps op het bewerktuigd-gestel aanschouwelijker was geworden, en, dat dezelve een *grooter gebruik* had dienen te maken van klisteren, het zij van

Vin.

Vin. op. aromat. of van eene zwakke oplosſing van *Potasſa cauſtica*, en in plaats van *deze* in de baden te doen oplosſen, wegens derzelver kostbaarheid, de *Zeepziedersloog* had kunnen gebruiken; — 5°. dat men niet terſtond tot het *afzetten* eenes deels, wanneer zich de tetanus tot eene wonde vergezeld, zal overgaan, zonder alvorens deze geneeswijze beproefd te hebben. — Zie daar nu het geen ik waarnam, en waaruit ik mij een bijzonder vergenoegen maak, om het voor minder ervarenen onder ons te kunnen mededeelen.

DRUKFEILEN.

	bl.	reg.	ſtaat:	lees:
Voorberigt	I.	14	deszelven	deszelfden
	VI.	18	weinige	weinigen
	VII.	14	zoo dat	dat
	VIII.	14	derzelve	derzelver
	IX.	13	zouden	zoude
	XI.	4	opgeſpuitte	opgeſpotene
Alg. rapport	2.	4	konden	konde
Verhandeling	I.	3	15de	5den
	—	9	13de	13den
	—	13	13de	13den
	—	16	23ſte	23ſten
	6.	4	uitmergelende	uitmergelenden
	—	28	in bed	in het bed
	8.	15	karakteristieke	karakteristike
	—	30	pel	kel
	9.	4	een	eenen
	11.	19	een	eene
	12.	19	noch	nog
	15.	8	roode	rooden
	—	17	blaastrekkende	blaartrekkende
	16.	10	den	de
	—	14	onverſchillige	onverſchilligen
	—	27	besten	beste
	17.	11	de voorgeſchrevene	tot de voorgeſchevene
	19.	2	beider	beide
	20.	3	*Peumonia*	*Pneumonia*
	23.	2	welke	welker
	29.	30	Hospital	Hospitaal
	30.	27	wiens	wier
	40.	1	*Cohors*	*Cahors*
	—	30	he	het
	41.	10	pijnelijk	pijnlijk
	42.	9	zieke	zieken
	46.	18	zieke	zieken
	48.	14	zieken	zieke
	50.	7	derzelve	derzelver
	51.	25	zieke	zieken
	56.	2	*Cohors*	*Cahors*
	58.	14	dan	als
	59.	15	aan	in
	63.	21	dan	als
	—	26	*Amman*	*Ammon*
	64.	3	dan	als
	66.	2	den	de
	72.	2	den	de
	—	27	belasting	betasting
	87.	2	24ſte	24ſten
	—	23	nog	of
	105.	13	ieder	iedere
	111.	24	ieder	iedere

De overige mindere of meerdere *druk-* of *zinfeilen* gelieve de *Lezer* te verſchoonen.